

ressò mont-roigenc

INDRETS MIRONIANS A PARÍS

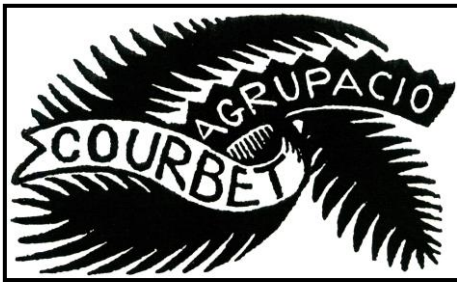
Martí Rom

www.martirom.cat

12-11-2018

1920: EL PRIMER VIATGE

A finals de febrer de 1920 Joan Miró arriba a París. A l'estació de tren d'Orsay l'esperen els seus amics Enric Cristòfol Ricart¹, Josep ("Papitu") Llorens Artigas² i Marian Espinal³. S'havien conegut el 1912 a l'Acadèmia d'Art Galí del carrer Cucurulla núm. 4 de Barcelona. Allà també hi trobà Josep Francesc Ràfols⁴. De la tardor de 1914 al 1918, Miró va compartir estudi amb Ricart. El 1918, aquests, entre d'altres, van fundar l'Agrupació Courbet. Era un grup que proposava una renovació plàstica del noucentisme que aleshores agafava força a Catalunya.

El 1918 quan acaba la Gran Guerra europea, la que posteriorment seria coneguda com la Primera Guerra Mundial, aquell grup de joves artistes catalans, que tenien uns vint-i-cinc anys frisen per anar a París, a la meca de l'avantguarda artística. Durant el 1919 Miró prepara el viatge.

Enric Cristòfol Ricart

Mitjançant el mont-roigenc, resident a Cambrils, Pere Martí Oliva, dit *Peret de la Botera*, que amb la seva tartana pujava cada diumenge a la família Miró des del seu mas a Les Pobles fins a Mont-roig, Miró havia conegut Francisco Florit Toribio. Aquest era un pintor cambrilenc que s'especialitzà en cartells cinematogràfics, el qual, de ben jove marxà a París i hi va viure tota la seva vida⁵. Per unes cartes a Ricart⁶ sabem que Miró havia escrit al tal Florit per demanar-li consell per a la seva estada a París. En una altra a Ricart, 8 de gener de 1920, hi diu: "He rebut carta d'en Florit. Diu: *Els contractes de treball, segons m'he enterat, duen estar establerts per una casa que tingui patenta o contribució comercial. He anat a una o dos cases de més relacions i no l'he pogut aconseguir doncs la policia averigua molt severament si el contracte de treball es*

¹ Vilanova i la Geltrú, 1893 – Vilanova i la Geltrú, 1960. Ricart el 1914 ja havia viatjat a Florència (sis mesos) i Venècia (un parell de setmanes).

² Barcelona, 1892 – Barcelona, 1980.

³ Terrassa, 1897 – Cunit, 1974.

⁴ Vilanova i la Geltrú, 1889 – Barcelona, 1965. Historiador d'art, és també conegut pel *Diccionari Ràfols d'artistes catalans*. El 1993 l'Editorial Mediterrània i la Biblioteca de Catalunya van publicar el llibre "Joan Miró. Cartes a J. F. Ràfols (1917 / 1958).

⁵ Per a més informació, mireu el meu llibre "Joan Miró i Mont-roig: Pal de ballarí (1911-1929)" (Arola Editors, 2012), pàg. 115 a 117.

⁶ "Epistolari Català de Joan Miró (1911-1945)", Editorial Barcino (2009). Cartes del 24 i 27 de desembre de 1919. En endavant quan no esmentem l'origen d'alguna carta seran d'aquest llibre.

efectiu anant fins a revisar els llibres de comptabilitat. En aquestes condicions sento molt no poguer-lo complaure...”. En una carta, del febrer, a Bartomeu Ferrà li explica: “En Ricart dintre de pocs dies marxa a París. Jo me’n vaig a darrers de febrer... El meu projecte es, si els compradors arriben mai a compadir-se de mi, passar-me tots els anys quatre o cinc mesos a París i la resta de l’any al camp...”. Al seu mas de Montroig. Serà el que farà pràcticament els següents anys.

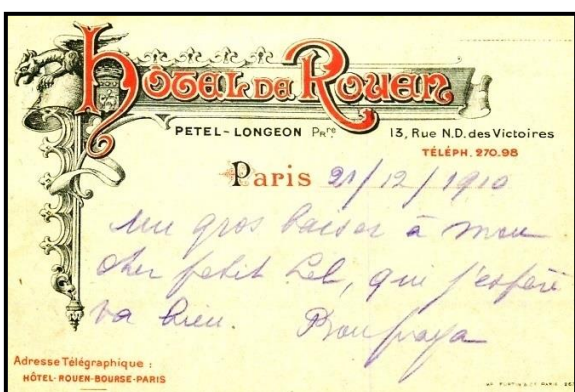

Edifici on estava l’Hôtel Rouen

A París, Miró s’hostatja a l’Hôtel Rouen, al 13 de la rue Notre Dame des Victoires. “Hi anàvem perquè la madona tenia una filla casada amb un català i ens feia un preu simbòlic per l’habitació i fins i tot ens convidava a dinar o sopar... érem molt pobres...”⁷. Comenta que hi anaven Àngel Guimerà, Josep Maria Folch i Torres, Joan Salvat-Papasseit i Josep Pla.

Durant aquells primers mesos del 1920, conviuran en aquell hotel de París: Miró, Ricart, Artigas, Salvat-Papasseit, Josep Pla⁸ i Joaquim Torres García⁹. També hi era a París, des de feia uns mesos, Marian Espinal; aquest vivia al 14 rue Lesneur, una mica més enllà de l’Arc de Triomf. El 7 de novembre de 1919 Miró li havia escrit: “esperant amb dalit el moment de reveure’t a França... ton bon amic”.

Ricart hi arriba el 20 de febrer i s’hi estarà fins inicis de juny. Encara des de Barcelona, Ricart escriu a Ràfols: “Jo decididament dimecres, després de Carnaval aniré a Barcelona per a marxar a l’endemà cap a París. ¿No pot avançar el viatge en Miró?” (10 de febrer). Ja des de París, només arribar: “Viatge deliciós. Temps magnífic a París. Fa sol! No he vist encara res. Només la Borsa perquè es al costat d’on visc...”. I dos dies després (22 de febrer): ”Que ve en Miró?”¹⁰.

Artigas ja hi era des del 18 de desembre de 1919¹¹. Salvat-Papasseit hi deuria estar del febrer a finals de març; sembla que quan arribà Miró ja hi era. Hi ha uns poemes seus datats a París els 1 i 12 de març. Ricart ens descriu l’arribada de Miró a París: “La primera vegada comparegué a París d’una manera que ens ha restat inoblidable. Rodanxó, teutònic, cara-rosat, amb capell bombí i amb dues grans maletes amb paraigües i bastó que en sortien que, si l’una era un poema retrospectiu de novel·la de diligència, l’altre (era de lona amb cantoneres de pell clavetejada i semblava contenir la força

⁷ “Joan Miró, vida i gest” (Doposa, 1973), pàg. 105.

⁸ Josep Pla (Palafrugel, 1897 – Llofriu, 1981).

⁹ Joaquim Torres Garcia (Montevideo, 1874 – Montevideo, 1949).

¹⁰ “De primera mà. Enric-Cristòfor Ricart a París” de Ferran Sanz (Vilanova i la Geltrú, 2013), pàg. 8 i 9.

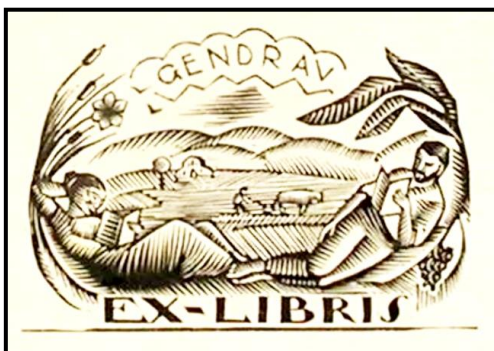
¹¹ Veure “Llorens Artigas. Catàleg d’obra” de Francesc Miralles (Edicions Polígrafa, 1992), pàg. 20.

expansiva de que tancava) era del tipus únic que exhibeixen tots els clowns de totes les pistes, i li donava un aire entenedidor de personatge de circ... ”¹².

Josep Pla: *“Un bon dia vaig marxar a París. Era el disset d’abril de 1920. L’express marxava de l’estació de Franca... a les dues de a tarda... El viatge a París, essent una mica llarg –no s’hi arribava fins a l’endemà a quarts de deu del matí- ... Anant tot bé, eren vint hores de tren... ”.* A continuació, comenta que en un moment determinat es preocupa per si ha agafat el passaport: *“En aquella època el passaport era un document importantíssim... La darrera guerra l’havia imposat amb una rigidesa enorme... Amb això passàrem el túnel i arribàrem a l’estació de Cervera. Duana, policia, canvi de tren... La sala d’espera de tercera classe i el rodal immediat de l’estació eren plens d’emigrants espanyols... Gent del sud que parlaven dialectes que per mi eren difícils de comprendre... Després de Tolosa de Llenguadoc, serviren el sopar al vagó restaurant... Quan el tren s’aturà a Montauban... serviren el cafè... El tren arribà a l’estació d’Orsay a l’hora exacta... Al peu del vagó, i vaig trobar el meu amic Joaquim Borralleras... Vaig donar a maleta a un porteur. Férem uns passos i ens trobàrem davant d’un tapis roulant, mecanisme que no havia vist fins a data. Quim féu un petit saltet i s’hi col·locà perfectament vertical... ”¹³.* Aquesta descripció pot correspondre a qualsevol dels altres catalans que van viatjar a París en aquelles setmanes. Pla en un primer moment va a l’Hotel de Nantes, a Montmartre. Diu que estava en un carrer adjacent al de Notre Dame de Lorette, una mica per sota de Pigalle. S’hi estarà un mes. Després s’allotjarà a l’Hôtel Rouen, al 13 de la rue Notre Dame des Victoires.

París estava ple de catalans. Josep Pla escriu: “En arribar a l’hotel he escrit a Josep Maria de Sagarra, que fa de cronista d’ “El Sol” de Madrid... i he comunicat que hi ha ara a París un grup de persones de Barcelona... Pere Ynglada, Joaquim Borralleras, Lluís Garriga, Manuel Humbert, Josep Dunyac, els germans Mompou, Enric C. Ricart, Joan Miró...”¹⁴.

Hem vist anteriorment com Miró parlava d’aquell Hôtel Rouen, del 13 de la rue Notre Dame des Victoires: “... la madona tenia una filla casada amb un català...”. Ricart ho amplia a les seves memòries: “La família Gendran¹⁵... eren els amos de l’Hotel de

Rouen i la componien una senyora, Mme. Petel¹⁶, i la seva filla casada amb un tarragoní de nom Gendran, jove, intel·ligent, bibliòfil, completament afrancesat... Al cap de cinc mesos de viure i conviure amb els, em van fer saber que realitzaven el seu somni daurat: que es venien l’hotel i es farien una casa de campanya a Cantal... ”¹⁷. Aquesta és una zona del centre de França, entre Clermond-Ferrand i Cahors.

Enric Cristòfol Ricart

¹² “Memòries” d’Enric Cristòfol Ricart (Parsifal Edicions, 1995), pàg. 85.

¹³ Capítol “El viatge” del llibre “Notes sobre París (1920-1921)”, de l’Obra completa. Volum 4, “Sobre París i Franca” (Edicions Destino, 2004).

¹⁴ Capítol “El periodisme” del llibre “Notes sobre París (1920-1921)”.

¹⁵ Sembla que el cognom és “Gendrau”, així consta en l’ex-libris que ell mateix Ricart va fer. Està reproduït en el llibre “De primera mà. Enric-Cristòfor Ricart a París” de Ferran Sanz, pàg. 9.

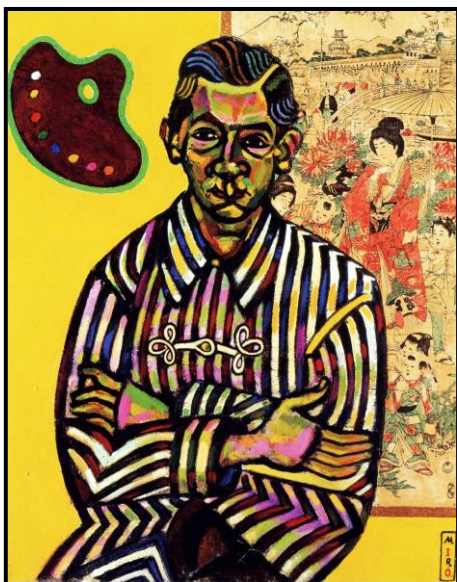
¹⁶ En la tarja de l’hotel que reproduceixo hi consten com a propietaris: “Petel- Longeon”.

¹⁷ “Memòries” d’Enric Cristòfol Ricart, pàg. 125.

Josep Pla ens comenta que un dia va coincidir amb Ricart i... “em digué que havia trobat un hotel meublé molt cèntric, una mica vell i desballestat, molt còmode, no gaire car, propietat d’una família excel·lent. Estava situat a la rue Notre Dame des Victoires, molt a prop de la rue Quatre de Septembre, entre la Borsa i la Biblioteca Nacional... L’endemà m’hi vaig instal·lar...”¹⁸. També que els propietaris de l’hotel consideraven a Ricart com de la família. Pla baixava de Montmartre cap al centre de París.

La rue Notre Dame des Victoires surt exactament del davant de la Borsa. Tres carrers a ponent hi ha el carrer de Richelieu, on hi ha l’entrada de l’antiga Biblioteca Nacional (núm. 58). És un espai majestuós, a l’antiga, i digne de veure. Aquesta és una zona de París on hi ha varis dels seus famosos passatges o galeries. Al carrer del costat, rue de la Banque núm. 5, hi té una entrada el Vivienne. Continuant cap avall, cap als darreres del Jardí del Palais Royal, i amb entrada a la rue des Petits Champs núm 6, hi trobem el de Colbert; des de fa uns trenta anys, aquest és la seu de l’Institut Nacional d’Història de l’Art. Tres carrers més enllà, cap a Òpera, i amb entrada també per la rue des Petits Champs núm. 40, hi tenim el de Choiseul. Són passatges coberts, a l’interior de l’illa de cases, plens de botiguetes, llocs per a menjar i alguna llibreria de vell.

Pla ens diu que aquell Hôtel Rouen, del 13 de la rue Notre Dame des Victoires, “era un hotel meublé”. Ens ho detalla en una altra de les seves narracions, explica que és “el format exclusivament d’habitacions per a dormir.. (a França), una institució autèntica. N’hi a tants...”. Ho compara amb les cases de dispeses d’Espanya que són “d’un pintoresquisme de vegades tràgic... plenes d’indiscrecions, d’olors de cuina infecta...”. Per a Pla, l’hotel meublé és un oasi. El descriu amb la seva petita recepció amb un quadre penjat a la paret “dividit en petits compartiments sobre cada un dels quals hi ha penjada una clau... El compartiment serveix per a posar-hi la correspondència...”. A l’habitació “hi ha un llit (de matrimoni), una tauleta de nit, un armari, una taula, una cadira, un lavabo, un bidet, uns llibres sobre una sumària prestatgeria penjada...”. Diu

que no hi ha controls de cap mena de si es puja companyia a l’habitació: “Teniu una admirable sensació de llibertat... Es una forma de vida nòmada...”. Afegeix que són establiments per a solitaris i artistes incompresos. “D’aquesta classe d’artistes, a París, n’hi ha més que un foc no en cremaria...”. Conclou: “Els cafès –amb les seves magnífiques terrasses...-, els petits restaurants, els hotels meublés, són columnes de la vida francesa – i sobretot de la vida de París...”¹⁹.

Joaquim Torres García explica a “Historia de mi vida” (Montevideo. 1939)²⁰ que el 15 de maig va marxar de Barcelona cap a París. Allí, a la Gare d’Orsay l’esperava Joan Miró. També comenta que durant la seva estada a París, Miró l’acompanyà sovint.

Retrat d’Enric Cristòfol Ricart (1917), Joan Miró

¹⁸ Capítol “Més cap el centre” del llibre “Notes sobre París (1920-1921)”.

¹⁹ Capítol “L’hotel meublé” del llibre “Notes sobre París (1920-1921)”.

²⁰ Mireu edició del 1990 d’Editorial Paidós, pàg. 147.

Ricart: “Un dia de 1920 comparegué al mateix hotel que habitàvem Miró i J. Pla, al carrer de Nôtre Dame des Victoires, J. Torres-García amb la seva esposa i tres criatures. Tota la família Torres-García que s’aturava a París uns quants dies per a emprendre el viatge a Nova York. Els amos de l’hotel, pel sol fet d’èsser catalan i amic nostre s’interessaren molt per ells. J. Torres-García, l’etern decebut... donava la impressió d’estar mig atordit i parlava de l’avenir sense gaire esperança d’èxit. Continuava igual que a Barcelona, planyent-se de la manera com anaven les coses a casa nostra...”²¹.

Pla ens descriu l’estada de Torres García a París: “Juny de 1920. Torres García ha passat uns quants dies a París (amb família) de pas cap a Nova York. Ha visitat algunes exposicions, no ha volgut entrar als museus, ha tingut una conversa amb Picasso que ell admira relativament... Amb els amics Ricart i Miró, anàrem a veure’l...”²². El 5 de juliol embarcaran a Le Havre cap a Nova York. Torres García no tornaria mai més a Catalunya. Anem unes setmanes enrere. En el sopar d’homenatge a Torres García, que es fa a Barcelona un dia del mes de maig, hi assisteix, entre d’altres Salvat-Papasseit; s’havien conegut el 1916. El 1918 Torres García havia estat padrí del casament de Salvat-Papasseit amb Carme Eleuterio.

Sens dubte devia ser apassionant arribar a París i conèixer amb aquelles persones, i tots en el mateix hotel! París era, aleshores, l’avantguarda de la vida artística. Tan sols unes dècades enrere ho havia estat Roma. També era l’expressió de la modernitat. Una de les coses que hem vist que sorprenia a Pla era aquella cinta (“*tapis roulant*”) de l’estació d’Orsay. A Salvat-Papasseit, i suposo que a la resta de catalans, també els admira aquell

Retrat de Joan Miró (1916), Enric Cristòfol Ricart

nou mitjà de comunicació subterrani, el metro. A Barcelona la inauguració del primer tram del metro no fou fins al 30 de desembre de 1924, era el “Gran metro”. Anava de la plaça de Catalunya a Lesseps. El primer metro de París es va inaugurar el 1900, anava de Porte de Vincennes a Porte Maillot, d’est a oest creuant la ciutat; és l’actual línia 1. Durant la primera dècada del segle es van fer noves línies. El 1910 i 1911 s’inauguren els primers trams (centrals) del què posteriorment seran les línies 12 i 13; els construïa la “*Société du chemin de fer électrique souterrain Nord-Sud de Paris*”. Creuaven la ciutat des Montmatre a Montparnasse; eren coneguts popularment com els “nord-sud”.

Salvat-Papasseit a “L’irradiador del Port i les gavines” (1921) hi inclou els poemes “Passional al metro (Reflex nº 1)” i “La femme aux oranges (Reflex nº 2)”; aquests són els únics poemes en què n’esmenta la data de la seva composició: 1 i 12 de març de 1920, a París. Un fragment del darrer: “La cançó del metro, que es mulla el ventre al

²¹ “Memòries” d’Enric Cristòfol Ricart, pàg. 123.

²² “Joaquim Torres García” de “Retrats de passaport”, de l’Obra completa. Volum 17 (Edicions Destino, 1976).

Sena, a la vella Cité, traspua tots els sostres i diu: / ... I així la meva amada / ve assetjada a desdir: / per això és que baixa a Rennes / es deixa la cotilla a Saint-Michel / i s'ajeu al meu bany de purpurina. / Banyera del NORD-SUD! / Finava la cançó quan la femme aux oranges, direcció Château d'Eau, s'ha descobert la brusa i ha ensenyat els mugrons / que eren com una llàntia de cremell". L'estació de Rennes és de la línia 12 i les de Saint-Michel i Château d'Eau de la 4. En l'altre poema, "Passional al metro (Reflex nº 1)", esmenta l'estació de Saint-Lazare de la línia 13: "... justament en passant sota la serp del Sena direcció Saint-Lazare.

Cal recordar que Joan Miró va fer el dibuix de la coberta de l'únic número imprès de la revista "Arc Voltaic" (febrer de 1918), de la qual Salvat-Papasseit n'era el director. A Miró, durant tota la vida el va acompanyar una primera edició del llibre "Poemes en ondes hertzianes" (1919) de Salvat-Papasseit. En aquest volum hi ha una dedicatòria feta a mà: "Exemplar dedicat a l'amic En Joan Miró. Homenatge d'En Salvat-Papasseit. 21-XII-1919". És d'aquells darrers dies a Barcelona preparant el viatge a París. El 1974 Miró il·lustraria amb gravats cinc poemes de Salvat-Papasseit.

En aquell 1920, Miró i Ricart tenien vint-i-set anys. Papitu Artigas vint-i-vuit. Marian Espinal vint-i-tres. Salvat-Papasseit vint-i-sis. Ràfols trenta-un. Pla vint-i-tres. Tots tenien una edat semblant. Eren uns joves catalans que volien abastar un nou món. Tan sols Torres García era molt més gran, tenia quaranta-sis anys.

Havíem vist que Miró havia arribat a París a finals de febrer de 1920. Una de les primeres coses que va fer fou anar a veure Picasso, com molts dels artistes catalans quan arribaven a la capital francesa. Miró

escriu a Ràfols (2 de març): “Aquest matí hem anat amb en Ricart a casa d’en Picasso. Ens ha rebut molt bé al seu taller; hem vist tot el que feia i ens ha ensenyat moltes escultures d’art negre i dues teles de Rousseau...”. Per a Miró, Picasso era algú especial; havia escrit uns mesos abans a Ràfols (21 d’agost de 1919): “Sempre tinc a la memòria la visita feta a casa de la mare de Picasso...”²³, tot parlant d’alguna tela que havia vist allà. No eren desconeguts un per l’altre.

Les mares de Jaume Sabartés²⁴ (amic de joventut de Picasso) i Miró eren cosines germanes: Maria Magdalena Gual Oromí i Dolors Ferrà Oromí. Miró explicava a Josep Melià²⁵: “La seva mare, la tia Magdalena era una velleta ajupida i la meva mare em feia anar a visitar-la amb molta freqüència. Jo era molt jovenet. Picasso havia fet un retrat de Sabartés que la tia Magdalena tenia a casa seva. Aquell quadre va ser la meva primera visió de Picasso... Quan em vaig anar a París vaig anar a demanar-li (a la mare de Picasso) si volia res pel seu fill. I em va donar una ensaimada... Els meus viatges a Catalunya servien per portar notícies entre la mare i el fill...”. Pel que sabem, les mares de Picasso (Maria Picasso López), Sabartés i Miró deuriem ser d’aquelles senyores benestants de Barcelona que es trobaven de tant en tant per fer el berenar²⁶.

Aleshores, el 1920, Picasso vivia 23 de la rue de la Boétie. Hi havia anat a viure el novembre de 1917. El seu pis era al sisè i el taller al setè. Tenia dotze anys més (trentanou) que Miró (vint-i-set). Una diferència important.

Taller de Picasso a la rue de la Boétie

Josep Pla ens explica com el pintor Domènec Carles un dia el va convidar a acompanyar-lo a veure Picasso. Pla li va preguntar si vivia a Montmartre o a Montparnasse. “I ara!... Viu a la rue La Boétie, en ple centre de París... Es un barri de franca i explícita burgesia i en una casa absolutament pròpia i apreciable... Ens rebé a l’acte d’una manera afectuosa i simpàtica... (Era) un pis enorme i vaig tenir la sensació

²³ Vivia al carrer de la Mercè n. 31, prop de Correus.

²⁴ Jaume Sabartés Gual (1881- 1968). Estudiant, també, de Llotja, de la colla de *Els Quatre Gats*. Durant aquells primerencs anys, Picasso el va pintar diverses vegades. Va viure a Guatemala, on tenia un comerç el seu oncle matern Francesc Gual Oromí, del 1904 al 1927. El 1935 s’instal·la a París i esdevé el secretari particular de Picasso fins la seva mort.

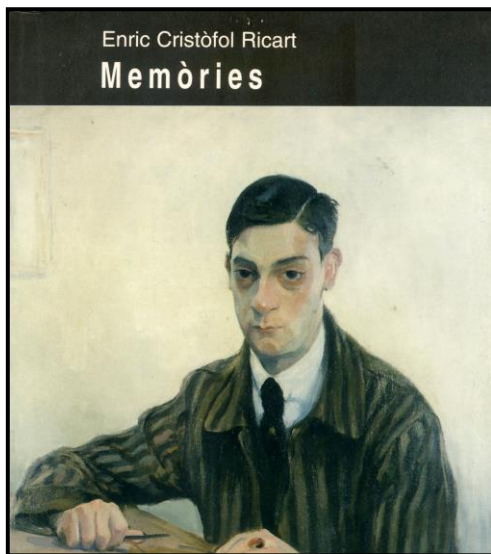
²⁵ “Joan Miró, vida i gest” (Doposa, 1973), pàg. 99.

²⁶ Diu Miró en una entrevista reproduïda en el llibre “Picasso – Miró. Miradas cruzadas” de Victòria Combalia (Electa, 1998), que les seves mares es visitaven “el primer dimecres de cada mes”.

que tot ell era ocupat per la seva activitat personal... ”²⁷. A la planta baixa del núm. 21 hi havia la galeria del seu marxant Paul Rosenberg. Era un barri elegant. L’ambient artístic de París estava canviant, passaria de Montmartre a Montparnasse, del nord al sud. Els artistes es mourien per aquelles línies de metro “nord-sud”. Hem vist com els nostres catalans s’allotjaven al centre de París, a tocar de la Borsa; aviat es desplaçarien cap al sud, a Montparnasse.

En aquell primer viatge, Miró visitaria Picasso diverses vegades. En una carta a Ràfols (14 de març) diu: *“Picasso, molt fi, molt sensible, molt pintor... Tot està fet pel marxand, per la pesseta... Sota la gran disciplina cubista dels Bracque, Picasso, hi viuen un exèrcit de paràsits...”*. En una altra a Josep Dalmau (12 d’abril): *“Vaig tornar a casa d’en Picasso amb els Mompou²⁸; ens va rebre molt bé i a mi em va renyar perquè no hi anava més sovint. Demuestra molt interès en veure coses meves. Jo li vaig dir que no tenia res, que tot ho tenia tancat dintre les caixes...”*.

Sabem moltes coses dels primers temps de Miró a París per les seves cartes a amics i les que envià Ricart a Ràfols. Una d’aquest del 5 de març: *“En Miró, engrescat i frisós per a pintar i dibuixar”*. Miró, el 14 de març, li comenta a Ràfols: *“París admirable; sol rosa i Sena en boira de bes. Patina grisa dels vells edificis. Musical parlar de les parisenses. Màxima educació i afabilitat...”*. Afegeix que ja ha vist, entre d’altres, el Museo Rodin (*“Rodin ens mareja...”*), el Louvre (*“cal anar-hi moltes setmanes per a fer-se’n càrrec...”*). Això ho farà amb el seu amic Ricart.

Miró anava a París a descobrir un món nou, a conèixer de primera mà les tendències de l’avantguarda artística. Ricart, a més, volia intentar treballar en el seu ofici de gravador al boix. *“Si m’hagués proposat de fer molta feina a París, penso que ho hauria aconseguit... M’interessava més que un nou encàrrec, poder anar a veure col·leccions particulars, anar a passar una hora al taller de Picasso... divagar i deambular amb l’animadíssim Josep Pla, llavors més desconcertant i implacable que mai; breu: m’interessava conèixer ben bé l’ambient agredolç de París de després de la guerra, recollir les espurnes esparses de París d’abans que encara quedaven a Montmartre i a Montparnasse i tot plegat viure-ho...”*²⁹.

Miró ja sabia francès? Li respon a Georges Raillard: *“Com s’aprèn a l’escola: molt malament...”*³⁰. *Com vivia?* *“A compte de les mil cinc-centes pessetes que m’havia pagat*

²⁷ Capítol “Pablo R. Picasso” del llibre “Notes sobre París (1920-1921)”.

²⁸ Són el pintor Josep Mompou i la seva esposa Agustina Baulés. Mompou li havia comprat “Natura morta del molinet de cafè” (1918); fou l’única venda que va fer Miró en la seva primera exposició a les Galeries Dalmau (1918).

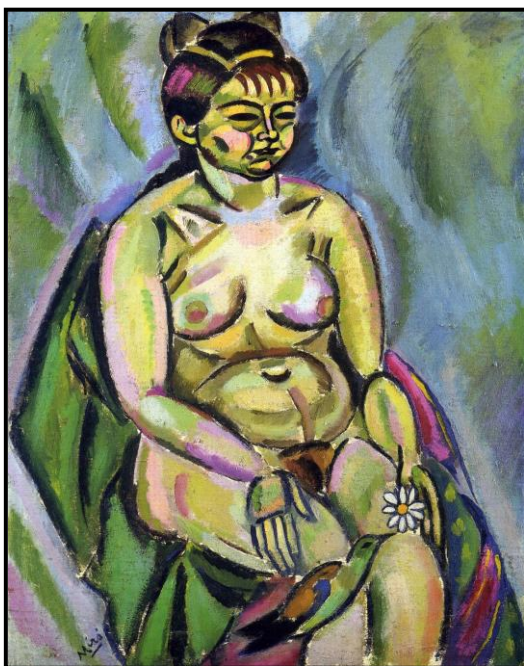
²⁹ “Memòries” d’Enric Cristòfol Ricart, pàg. 84.

³⁰ “El color dels meus somnis. Converses amb Georges Raillard”, Traus-8 Leonard Muntaner Editor (2009), pàg. 40. Aquest llibre és la traducció catalana de “Ceci est la couleur de mes rêves. Entretiens avec Georges Raillard”. Editions du Seuil (1977). Detalla Raillard que aquesta sèrie d’entrevistes es van fer entre novembre i desembre de 1975, més un afegit del maig de 1977. Existeix una versió en castellà:

Dalmau...”. Com a conseqüència de l'exposició que havia fet a les Galeries Dalmau, carrer Portaferriça 18, del 16 de febrer al 3 de març de 1918, Miró obté el compromís del galerista d'organitzar-n'hi una altra a París i obté per endavant aquella quantitat de les possibles vendes...³¹.

Dalmau li havia demanat que no ensenyés les seves teles, esperant poder donar un bon cop en aquella exposició promesa a París. El 27 de març escriu a Dalmau: *“He rebut una nota de la Companyia de Ferrocarrils dient-me que tenia a la meua disposició dues caixes a la Gare d'Austerlitz... estaran a la seva disposició, esperant ordres de vostè...”*. Explica que ha dipositat les caixes, per indicació dels amos de l'Hôtel Rouen, a un guardamobles (Bedel, del 2 rue Véronèse); això era en un indret relativament allunyat del centre, al sud-est de París. En una carta del 12 d'abril, li explica com fou l'anar a recollir-les: *“Quan vaig anar a la Duana i van haver de desclavar les caixes... va haver-hi un regocijo general de tots els empleats... Lo primer que va sortir al destapar les caixes va ser el Nu de l'ocell³² – grans rialles -. Després el retrat de l'orfebre Sunyer³³ – C'est son mari? – Non monsieur, c'est son chéri, son aimant! Rialles i brometa a l'anar veient noves teles...”*. Afegeix: *“Jo aquí apenes treballo; no es possible. Sento que un món nou s'obre al meu cervell...”*.

“Nu de la flor i l'ocell” (1917)

“Retrat de Ramon Sunyer (L'orfebre)” (1918)

El 7 d'abril escriu a Miquel Ferrà Juan, director i bibliotecari del Museu Victor Balaguer de Vilanova i la Geltrú i amic de Ricart: *“Encantat de París... Els arbres verdegens. Deliciós el jardí de Luxembourg i avingudes; llum finíssima”*. El 13 al que

---

“*Conversaciones con Miró*”, Granica editor (1978). Estranyament a la versió catalana hi falta el darrer capítol, el 15 (“*El algarrobo*”), el que correspon al maig de 1977. Georges Raillard fou director de l'Institut Français de Barcelona entre el 1964 i el 1969.

³¹ “Joan Miró, vida i gest” de Josep Melià (Doposa, 1973), pàg. 106

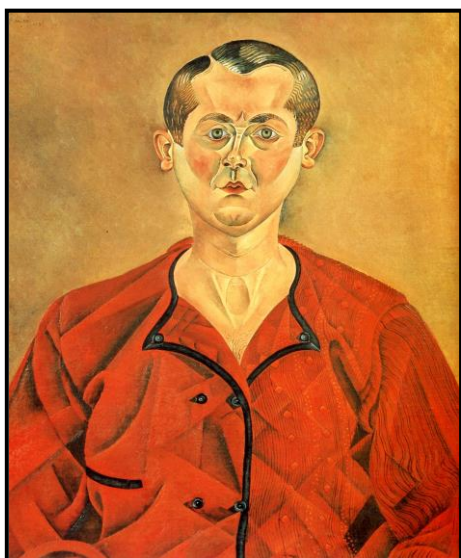
³² “Nu de la flor i l'ocell” (1917). ”Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum I (1908-1930), n. 59

³³ “Retrat de Ramon Sunyer (L'orfebre)” (1918). ”Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum I (1908-1930), n. 55

serà el seu gran amic Joan Prats: “*Veient tota aquesta pintura es reben sensacions estupendes. Avui he vist uns 90 Cezannes!...*”. Miró tenia una gran activitat a París. Per un costat restava embadalit per aquella ciutat tan extraordinària i per l’altre sabia que calia amarar-se de les noves tendències de l’art que arribaven amb dificultat a Barcelona.

El 26 d’abril sabem que Miró va estar a Reims per una posta que va enviar a Ràfols. Deuria ser durant el mes de maig que va amb Ricart i Pla a Versalles, i envien una postal a Josep Maria Junoy³⁴.

Pla explica com va conèixer Miró. Comenta que durant les primeres setmanes a París tenia el costum de passejar pels bulevards. Sortint pel carrer Notre Dame des Victoires, cap a la Borsa i girant a l’esquerra per agafar el del Quatre Septembre, a uns 300 metres trobava l’Òpera. I allà, a una banda tenia el bulevard des Capucines fins la Madeleine i a l’altra el dels Italiens. Si continuava per Òpera amunt, hi trobava el de Haussmann. Josep Pla deuria fer allò que els francesos en diuen “flâneur”. “*Un dia m’hi vaig passejar amb Enric C. Ricart i un amic seu, que em presentà: el pintor Joan Miró... Miró anava admirablement ben planxat, caminava enravenat, era mot petit, tenia el cap alt, els seus moviments eren mecànics. Ricart i jo, contemplatius recalçitrants, teníem un aspecte deprimat però folgat. Miró caminava d’una manera triomfal. Portava smoking impecable, les sabates brillants, les orelles grosses, alzinades, els ulls rodons, apassionats i voluntaris. No deia mai res...*”. Explica que Ricart “*era la discreció, la correcció mateixa. Posseïa l’art prodigiós de fer-se amics de tots cantons i de totes procedències... Posseïa un ofici a fons: el gravat al boix. Feia prodigis. Quan treballava agafava un aire d’artesà medieval... un aire de bona persona, humil i modesta sense voler, que suggestionava instantàniament. Sabia moltes coses, era molt obert...*”³⁵.

Pla en un dels seus “Retrats de passaport” aprofundeix en la relació entre Ricart i Miró: “*Quan Miró es trobava a la taula de Ricart (a la crémèrie del bulevard de Montparnasse que freqüentaven alguns artistes catalans a París el 1920³⁶)... una de les coses més curioses de la improvisada reunió era la manera que tenia Ricart de mirar-se el seu amic, el jove pintor. El mirava amb un aire de sorpresa permanent i que no hauria pogut dissimular encara que hagués volgut...*”³⁷. A continuació, Pla descriu Miró: “*Era diferent –vull dir que era exactament igual que l’autoretrat que havia presentat en una exposició...*”. Està parlant de “Autoretrat” de 1919, aquell que de l’Exposició Municipal de Barcelona, “El noi de la garibaldina vermella”.

Miró es representa amb aquell tipus de brusa llarga i vermella, oberta pel davant (amb

³⁴ Recordarem que Josep Pla havia arribat a París el disset d’abril.

³⁵ Capítol “Més cap el centre” del llibre “Notes sobre París (1920-1921)”.

³⁶ Josep Pla diu que estava entre la Closerie des Lilas i el bulevard Raspail.

³⁷ “Joan Miró, jove, a París” de “Retrats de passaport”. Obra completa, Volum 17 (Editorial Destino, 1970).

botons) i mànigues que portaven sovint per treballar els mossos. Agafava el nom dels partidaris de Garibaldi. “Miró s’havia representat, de bust en amunt, com un estaquirot rígid, vegetal, mecànic, d’una gravetat absoluta i totalment seriós. L’autoretrat no semblava pas contenir cap element vital, esponjós, matisat i fluent, sinó que s’havia donat un aspecte impenetrable, immòbil, de fusta definitiva i aclaparadora. Llavors era molt jove...”³⁸. Miró tenia vint-i-sis anys. “Anava molt ben vestit. Sempre que el vaig veure... semblava que sortia de la capsa... Era un petit món en que tothom, homes i dones, anava com podia, vull dir, més o menys, de qualsevol manera. Miró, no. Era una nota discordant... Miró creia que havia de vestir admirablement, i així ho feia amb una naturalitat perfectíssima...”.

Ricart i Miró es van inscriure a l’acadèmia de dibuix La Grande Chaumière. Ricart: “Treballàvem molt poc els pocs que havíem anat a París per a fer-ho. Unes hores a l’Acadèmia a fer croquis de nu i la resta de dia a veure museus, col·leccions particulars, subhastes, marxants o exposicions...”³⁹. “La Grande Chaumière i l’acadèmia veïna de Colarossi⁴⁰ ens semblaven transportar-nos cinquanta anys enrere. Devien ésser iguals (fóra de l’electricitat) que quan hi dibuixaven de joves els vells pintors reconeguts d’ara. Anava a les classes lliures, l’assistència a les quals no implicava la visita del professor, i es pagava un tant per sessió. La concurrència a aquestes acadèmies era nombrosíssima...”⁴¹.

La Grande Chaumière era una famosa acadèmia de dibuix i pintura, en el carrer del mateix nom, en el número 14, a Montparnasse, fundada el 1904. Es diu que era el local on el 1845 va néixer el can-can. El 1920 hi feia de professor un català emigrat a París, Claudi Castelucho⁴². L’Academia proporcionava els models. Els professors hi anaven

³⁸ “Joan Miró, jove, a París” de “Retrats de passaport”. Obra completa, Volum 17 (Editorial Destino, 1970).

³⁹ “Memòries” d’Enric Cristòfol Ricart, pàg. 81.

⁴⁰ 10 rue de la Grande Chaumière.

⁴¹ “Memòries” d’Enric Cristòfol Ricart, pàg. 98.

⁴² Claudi Castelucho Diana (Barcelona, 1870 – París, 1927) havia marxat de Barcelona el 1895 fugint de la Guerra de Cuba. És de la generació dels Catalans que van a París a finals de segle XIX: Anglada Camarasa, Joaquim Sunyer, Ricard Urgell, Isidre Nonell... Primer fou professor de l’Acadèmia Colarossi, que estava en el número 10 del mateix carrer; era una escola privada de Belles Arts. També hi havia Anglada Camarasa fent de professor i del 1899 al 1901 hi assistiren: Isidre Nonell i Xavier Nogués. El 1904 passà a La Grande Chaumière i la dirigí fins al 1909. El 1914, a l’inici de la Primera Guerra

varis cops a la setmana a revisar els treballs. Era un lloc ben curiós per la gent que s'hi trobava, hi havia artistes diversos, noies que feien de model perquè volien ser artistes, noies a la cerca dels estudiants estrangers que poblaven París...

Veiem que Ricart i Miró, també d'altres artistes, comencen a freqüentar el barri de Montparnasse: van a aquella acadèmia de La Grande Chaumière, gairebé a la cantonada del bulevard de Montparnasse i a tocar del de Raspail, o a "la crèmerie del bulevard de Montparnasse" que estava entre la Closerie des Lilas (171 Boulevard du Montparnasse) i el bulevard Raspail. Una crèmerie era originalment un lloc on es venia llet i els seus derivats: mantega, formatge... Més endavant, a partir de la segona meitat de segle XIX, algunes es van habilitar també com a petits restaurants populars.

Miró queda atordit de París, viu, en poc temps, un excés de museus i exposicions. *"Em va passar una cosa extraordinària... vaig tenir una paràlisi a les mans. No podia aguantar un llapis amb els dits. No era una paràlisi física; era intel·lectual..."*⁴³. Deuria patir una mena de *síndrome d'Sthendal*⁴⁴, havia viscut en poc temps una allau d'informacions i emocions.

El 8 de maig escriu a Ràfols: *"Aquest París m'ha trasbalsat tot... M'he sentit xuclat pel bes de tota aquesta dolçor d'aquí. Deixeu-me fruir, ara, calladament, d'aquest món nou... Jo em passo el dia als museus i veient exposicions... Aquest estiu, amb tots aquests bons aliments al cos, treballaré fierament... Un d'aquests dies espero en Dalmau; m'ha escrit que ve per acabar d'arreglar lo meu... Dimecres va marxar la meva família cap a Barcelona..."*. Així doncs, sabem que els seus pares el van anar a visitar. En una altra carta del 28 de maig a Ràfols li diu que a mitjans de juny estarà a Barcelona.

Ricart comenta que el 20 de maig havia dinat amb Dalmau, Miró i Pla: *"Ens hem reunit per a comentar la noticia que ara et donaré i que és d'una importància gran per a Barcelona. Aquest infatigable home ha organitzat per a la vinent tardor una exposició a casa seva de tot l'art d'avançada d'aquí..."*.

Els primers temps de Miró a París pràcticament conviu amb Ricart, però alguna cosa els comença a allunyar. Ricart: *"Si amb Miró a Barcelona sempre anàvem plegats, a París ben aviat un anà per un cantó i l'altre per l'altre: aquesta separació, però, no va ésser mai absoluta... Anar amb Miró al Louvre, per exemple, era pitjor que anar-hi sol perquè costava mot d'entaular-hi diàleg: ell es manifestava amb un espurneig d'ulls i dos xerrics de boca com si fes marxar un cavall, assentint així la nostra exclamació admirativa davant d'alguna obra important. Cada dia es tornava més hermètic... París*

Mundial, torna a Barcelona. En acabar retornarà a París. És un pintor rellevant i prou reconegut a l'època. Va participar sovint al Saló dels Independents de París. Mor el 1927, amb 57 anys. A la necrològica publicada a "La Vanguardia" del 9 de desembre de 1927, a la pàg. 17, s'hi deia: *"Todos sus compatriotas, al trasladarse a París, hallaban en él al buen amigo, al temperamento ingenuo, al corazón de niño que les recibía con familiaridad y contento..."*. Cal remarcar l'interessant estudi sobre la seva vida i obra "Claudi Castelucio Diana (1870-1927): un pintor de color, un artista per descobrir" d'Ester Barón Borràs; publicat al Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi XVI, 2002 (pàg. 119 a 153) i que es pot trobar a Internet.

⁴³ "El color dels meus somnis. Converses amb Georges Raillard", pàg. 53.

⁴⁴ S'anomena així pel viatge de l'escriptor francès a Florència el 1817. Una sobredosi de bellesa el va dur a patir confusions i al·lucinacions.

li va pujar una mica al cap, certament...”⁴⁵. En una carta a Ràfols li explica: “*Caminem plegats llargament i no em diu ni una paraula o bé contesta breument... (estic) completament convençut de la incompatibilitat de caràcters entre ell i jo... Tu interpretaràs això que t’acabo de dir sense entreveure-hi gens de malícia ni manca d’amistat... em penso que no dubtes de l’amistat i admiració que tinc per en Miró*”.

Sobre les visites de Miró al Museu del Louvre hi ha una rellevant història. L’explica Pierre Schneider. Aquest va conèixer Miró cap al 1949 o 1950 a casa de Georges Duthuit (cunyat de Pierre Matisse). “*Va ser l’únic amb el qual vaig anar al Louvre durant tres dies consecutius. Jo estava mort de cansament i no gosava dir-li que potser era massa... jo li havia demanat... recórrer tot el Louvre amb ell... Al cap de tres dies em va dir... No mirarem tot el Louvre, oi? I acabàvem de passar revista al vuitanta-cinc per cent del museu!*”. Un dels dies li va dir: “*Ha d’estar molt atent, no al que dic, sinó als meus gestos i sorolls...*”⁴⁶. Tres dies seguits al Louvre per veure tan sols un vuitanta-cinc per cent!

L’antítesi d’aquest fet és la que fan els tres personatges de la pel·lícula “*Bande à part*” (1964) de Jean Luc Godard, que el recorren esperitats de punta a punta amb nou minuts i quaranta-cinc segons.

Finalment, Joan Miró en una carta del 29 de maig de 1920 a Lola Anglada dirà: “*Aquí el temps passa fantàsticament de pressa. El Louvre, els Museus, tot París em té*

completament absorbit, i naturalment que quan entro a la nit a l’hotel,estic aclaparat... Espero amb delit anar-me’n al camp català per posar-me a treballar ferament... Espero venir aviat i tornar-me’n enseguida a Mont-roig...”.

Ricart escriu a Ràfols (22 de maig): “*En Miró marxa a Barcelona cap allà el 15 i jo un dia d’aquests hauré de decidir...*”. El 5 de juny li envia una postal des de Reims.

Miró a Barcelona hi restarà tan sols unes setmanes. El 27 de juny, des del mas, escriu a Picasso: “*Amigo y maestro: De regreso a Barcelona, tuve el gusto de saludar a su señora mamá, que estuvo muy contenta de saber nuevas de usted... Conforme, con usted, en que para ser pintor hay que quedarse en París... Acabo de llegar al campo y dispuesto a empezar a trabajar fieramente. Unos meses aquí y luego otra vez París!...*”.

Un altre cop Mont-roig. El mas serà el lloc on anar a recuperar energies, per aconseguir la força de continuar treballant. Ja ho havia estat el 1911 quan fugia de Barcelona, i del seu pare. També el 1918 després del gran fracàs de la seva primera exposició a les Galerías Dalmau. I, ara, el 1920, després del xoc emocional del seu primer viatge a París.

⁴⁵ “Memòries” d’Enric Cristòfol Ricart, pàg. 84.

⁴⁶ “Al voltant de Miró” de Joan Punyet Miró (Fundació Miró, 2014), pàg. 307.

Aquella campanya a Mont-roig seria d'uns quatre mesos, fins a mitjans d'octubre. Pintarà quatre *natures mortes*: “Natura morta del raïm”, “La taula” (Natura morta del conill)”, “El joc de cartes” i “Cavall, pipa i flor vermella”. Després aniria a Barcelona i, a mitjans de febrer de 1921, tornaria a París.

Mas Miró

1921: LA RUE BLOMET I LA PRIMERA EXPOSICIÓ

Joan Miró havia fet la seva primera estada a París de finals de febrer a inicis de juny de 1920. “*La meva il·lusió de conèixer París, de viure-hi, de treballar-hi no pogué pas expansionar-se: la guanyà la desorientació que París em causà. Vaig viure un any de desorientació absoluta. De tal manera que vaig intentar anar a alguna acadèmia i no vaig saber fer ni una ratlla... Havia perdut el mecanisme de com anava tot allò. I no vaig trobar-ho fins a Mont-roig, on vaig tornar l'estiu següent, i on immediatament em tornà la pintura com quan a les criatures els torna el plor. Influenciat per Picasso, i pels cubistes, el camp de Tarragona em féu venir unes ganes folles de treballar...*”⁴⁷.

A inicis de febrer de 1921, Miró torna a París. L'11 de febrer fa parada a Montauban on visita el Museu Ingres. L'acompanya Marian Espinal. Recordarem que Josep Pla, quan explicava el seu viatge en tren a París, deia que de Barcelona s'anava a Cervera, Tolosa de Llenguadoc i Montauban⁴⁸. Miró deuria baixar a Montauban per continuar després fins a París. En arribar a París escriu a Picasso (12-13 de febrer): “*Adjunto le dejo este paquete que me ha entregado su señora madre...*”. Era una ensaïmada.

“Ricart, Miró, Espinal i Mercadé”, Marian Espinal (1920)

Veiem que Miró va a París amb Marian Espinal. Ja havíem vist com aquest l'havia anat a rebre a la Gare d'Orsay en el seu primer viatge (finals de febrer de 1920). Espinal hi havia anat uns mesos abans, el 1919. Des de Mont-roig li havia enviat una carta (l'1 d'agost de 1920) comentant-li que n'havia rebut una de Lluís Mercader des de París on li deia que havia trobat una habitació a Notre Dame des Champs, a tocar del bulevard de Montparnasse, que li servia també de taller. Miró n'envia una altra (el 22 d'agost) a Espinal dient-li que està content que el vagi a visitar al mas. Enric Cristòfol Ricart, Marian Espinal i Josep Francesc Ràfols són amics de Miró (des dels anys a Barcelona) que aniran distanciant-se amb l'estada a París. Miró inicia un camí de fugida de l'hegemonia noucentista i s'apropa al surrealisme; no així aquests amics.

En aquesta segona estada de Miró a París ja no s'allotjarà en aquell Hôtel Rouen, del 13 de la rue Notre Dame des Victoires. Sabem per Ricart que l'estiu de 1920 tanquen l'hotel⁴⁹. Recordarem que Miró i Ricart tornem a Barcelona el juny de 1920.

Qui sí que es queda a París és Josep Pla. Ens explica les penalitats de l'estiu a París: “*m'he trobat en aquest bany maria...*”, i després: “*el pas de l'estiu m'ha portat a prendre una decisió. He decidit anar-me'n del centre i escampar la boira a l'altra banda del riu. He trobat un petit hotel a la plaça de Sant Sulpici –que s'anomena Hôtel Récamier-... No és pas estrictament un meublé. Conté un menjador en el qual els clients*

⁴⁷ “Una conversa amb Joan Miró” de Francesc Trabal, pàg. 9.

⁴⁸ Capítol “El viatge” del llibre “Notes sobre París (1920-1921)”, de l'Obra completa. Volum 4, “Sobre París i Franca” (Edicions Destino, 2004).

⁴⁹ “Memòries” d'Enric Cristòfol Ricart, pàg. 125.

poden fer un repàs... Es un hotel que m'ha semblat confortable i silenciós. La proximitat del (jardí de) Luxemburg és agradable... En fi: he decidit anar-me'n a viure a Barri Llatí amb una il·lusió que a penes puc dissimular...⁵⁰. Pla deixa el centre de París, la zona de la Borsa, i se'n va al barri Llatí, a la plaça de Sant Sulpici, prop del boulevard de Montparnasse. Curiosament en aquest Hôtel Récamier, Miró s'hi estarà en alguns viatges a París els primers anys trenta. Anem veient com els hotels, els indrets dels catalans a París, van coincidint.

Hôtel Récamier

L'estada de Pla a l'Hôtel Récamier serà tan sols d'uns mesos. *“Avui, 15 de gener de 1921, m'he canviat de domicili. M'he acomiadat de l'Hôtel Récamier... i m'he anat a viure a l'Hôtel Delambre, rue Delambre, en el barri de Montparnasse⁵¹... Avui, Montparnasse és el barri de París on hi ha més artistes... hi he anat perquè hi viuen tants amics: Lluís Mercader, Ricart... Montparnasse és un dels barris de París més mediocres, insubstancials i vulgars que existeixen. És absolutament inexplicable que en una ciutat com aquesta, que té barris tan bonics, alguns literalment meravellosos, els artistes hagin triat aquest per viure-hi... Potser inicialment el triaren per considerar-lo més econòmic...⁵². Montparnasse, el seu ambient, canviaria en poc temps. En les properes dècades seria el barri dels artistes i intel·lectuals. Es posaria de moda.*

Ricart havia tornat a París l'1 de novembre de 1920 i s'hi estaria fins al 18 d'abril de 1921. *“Vaig anar a parar en un adotzenat hotel meublé de Montparnasse, perquè havia de trobar-m'hi amb Josep Pla i era a tocar del focus de La Rotonde...⁵³. “Espinal... vivia molt lluny de Montparnasse, però no es podia estar de prendre el metro fins a Vavin (línia 4), que és l'estació que surt a la terrassa mateix de La Rotonde...⁵⁴.*

⁵⁰ Capítol “Carta d'estiu a un amic” del llibre “Notes sobre París (1920-1921)”.

⁵¹ És al 35 rue Delambre.

⁵² Capítol “Montparnasse” del llibre “Notes sobre París (1920-1921)”.

⁵³ “Memòries” d'Enric Cristòfol Ricart, pàg. 163. La Rotonde és al 105 boulevard du Montparnasse.

⁵⁴ “Memòries” d'Enric Cristòfol Ricart, pàg. 121.

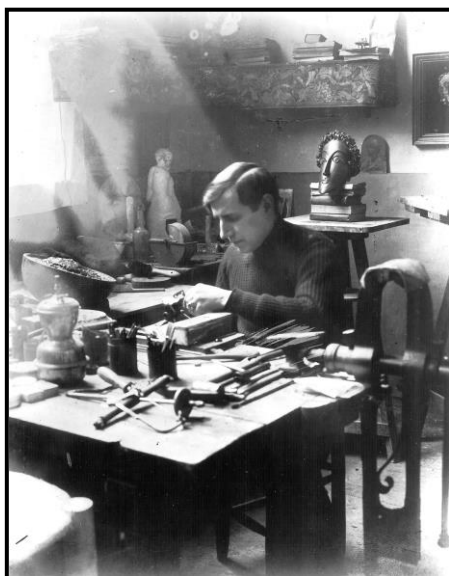
Com dèiem, Miró deuria arribar el 12 de febrer a París. Aquella carta que citàvem abans

que, només arribar va enviar a Picasso, està escrita al 32 boulevard Pasteur. Seguint les seves cartes trobem que estarà en aquesta localització fins mitjans d'abril⁵⁵. Correspon a l'Hôtel Innova⁵⁶. Explica que, en aquesta segona estada a París, al principi, s'havia instal·lat en “habitacions rònegues.... al 32 boulevard Pasteur...”⁵⁷. Això és a prop de la Gare de Montparnasse, a l'oest del barri. Fa com els seus amics, ara es trasllada al que seria el barri dels artistes.

Hôtel Innova, 32 boulevard Pasteur

El 21 de febrer Miró escriu a Josep Dalmau⁵⁸: “Vaig poder trobar una cambra al boulevard Pasteur, a prop del taller. Demà he d'anar-hi amb la senyora d'en Gargallo a que em presenti a la concièrge per posar-me a treballar...”.

També li diu que a l'endemà veurà Picasso⁵⁹. El 4 de febrer havia nascut Paulo, fill de Picasso i Olga Koklova.

Miró havia llogat el taller que l'escultor Pablo Gargallo tenia al 45 rue Blomet⁶⁰. Aquest, no l'utilitzava a l'hivern, sols el necessitava als estius; era quan Miró anava al seu mas de Mont-roig. La primera carta de què tenim constància, enviada des del taller del 45 rue Blomet, la trobem el 3 de maig enviada a Josep Maria Junoy. Curiosament Picasso, quan encara estava a Barcelona a finals de 1903, va utilitzar una temporada l'estudi de Gargallo del carrer del Comerç número 28; aleshores aquest estava a París.

Taller de Gargallo al 45 rue Blomet

La trobada amb Picasso li proporciona l'accés a alguns marxants d'art. Escriu a Dalmau, el 25 de febrer: “Fa pocs dies va venir a casa Mr. Picasso. Aquest matí he rebut una carta de Mr. Paul Rosenberg... dient-me que en Picasso li havia parlar molt bé de mi, i dient que demà dissabte (26 de febrer) al matí vindria a casa per veure el que jo faig. Per un dia d'aquests tinc anunciada la visita de Mr. Kanveiller...”.

⁵⁵ Encara hi ha una carta a Dalmau del 12 d'abril.

⁵⁶ “Epistolari Català de Joan Miró (1911-1945)”, Editorial Barcino (2009), pàg. 217.

⁵⁷ El color dels meus somnis. Converses amb Georges Raillard”, Traus-8 Leonard Muntaner Editor (2009), pàg. 53.

⁵⁸ Era el propietari de les Galeries Dalmau, del carrer Portaferriça 18, de Barcelona; on Miró havia exposat per primera vegada, del 16 de febrer al 3 de març de 1918. Aquest havia adquirit el compromís d'organitzar-li una altra a París.

⁵⁹ Viu al 23 rue de la Boétie.

⁶⁰ Gargallo el tindria del 1912 al 1924.

visita de Rosenberg, diu: “l’home estava enfurismat d’haver hagut de pujar cinc pisos d’un immoble vell sense ascensor. Era una cambra infecta, plena de puces... Jo hi tenia La taula⁶¹, amb el conill, el gal i el peix. És un quadre gran, però tampoc no massa, cabia a l’habitació... A Rosenberg no li va interessar...”⁶².

En una carta a Ràfols, del 26 de març, diu: “Jo treballo en el taller d’en Gargallo... i dormo en un hotel...”. Hi afegeix: “Estic treballant molt... A les nits dibuixo nu... M’he fet molt amic d’en Max Jacob...”. Important poeta, escriptor i pintor francès, amic de Picasso.

El taller del número 45 rue Blomet estava a uns tres-cents metres de l’Hôtel Innova, al 32 boulevard Pasteur. També a prop de la Gare de Montparnasse, a l’oest del barri. “Al costat (hi havia) el taller d’un mecànic, que feia un soroll infernal, i l’estudi d’un escultor pompier que portava barba i levita i modelava grans escaioles de generals i de personatges importants de la República. No teníem amb ell més que relaciones de bon veïnatge...”⁶³. “Eren uns temps molt durs: tenia els vidres trencats, l’estufa, que m’havia costat quaranta-cinc francs al marché aux puces (als encants), no anava... En canvi, el taller era molt net. Jo mateix el netejava. Com que era molt pobre, només em podia permetre de dinar un cop la setmana; els altres dies m’acontentava amb figures seques i mastegava xiclet...”⁶⁴.

A l’estudi del costat hi havia el d’André Masson. Estaven al fons del pati. “Els poetes que Masson em va presentar em van interessar més que els pintors que havia conegut a París. Em van exaltar les idees noves que tenien i especialment la poesia que discutien. Me’n feia un fart tota la nit... Com a resultat... gradualment vaig començar a treballar fora del realisme...”⁶⁵.

Sobre aquesta època Miró explicava a Lluís Permanyer: “Una altra de les meves distraccions era passejar... Era barat... i mentre passejava pensava en la meua obra, meditava. Masson i jo sortíem tot sovint amb Max Jacob. Aquest ja s’havia convertit i passava una època de grans devocions⁶⁶. Ens citava, a les set de matí!, a Sacré Coeur. Ell sortia de combregar. Tots tres anàvem llavors a passejar. Jacob convocava als seus amics al cafè Savoyarde, que era davant del temple. La vista era atractiva. Des de la terrassa s’hi podia contemplar el fantàstic panorama que ofería París...”⁶⁷.

Max Jacob vivia en una petita cambra al número 17 rue Gabrielle, a tocar del Sagrat Cor i per sota de la place du Tertre. Reunia als seus amics els dimecres al Cafè Saboyarde⁶⁸, a la rue Muller; això era a l’altra banda, a costat llevant, del Sagrat Cor.

⁶¹ Aquest quadre l’havia pintat l’estiu de 1920 a Mont-roig.

⁶² “El color dels meus somnis. Converses amb Georges Raillard”, pàg. 53.

⁶³ Text “Record del carrer Blomet” transcrit per Jacques Dupin (1977). Traduït del llibre “Joan Miró. Escritos y conversaciones” de Margit Rowell (IVAM – Murcia, Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Murcia, 2002), pàg. 160.

⁶⁴ A “Je rêve d’un grand atelier” (“Somio amb un gran taller”), “XXe siècle” núm. 2 (1 de maig de 1938). Traduït del llibre de Margit Rowell, pàg. 227.

⁶⁵ Entrevista de J. J. Sweeney, publicada a “Partisan Review” núm. 2, amb el títol “Joan Miró: Comment and Interview” Nova York (1948). Traduïda del llibre de “Margit Rowell”, pàg. 293.

⁶⁶ Era d’una família jueva. S’havia convertit al catolicisme el 1909.

⁶⁷ “Vida d’una passió”, Edicions de 1984 (2003), pàg. 61.

⁶⁸ Saboyarde també era el nom de la principal campana del Sagrat Cor.

Miró i Masson tot i viure a Montparnasse agafaven aquell famós metro “nord-sud” per pujar fins a Montmartre; l’actual línia 12. Pujarien amunt pel carrer Blomet fins a la primera cantonada, girarien a la dreta pel carrer Copreaux i a l’arribar al de Vaugirard gairebé trobarien l’estació de metro de Volontaires; creuarien tot París fins l’estació de Pigalle, allà dalt al peu del turó de Montmartre. Tan sols uns pocs carrers i arribarien a l’església del Sagrat Cor.

Amb Masson “a vegades, també sortíem, passejàvem pels molls del Sena. Era meravellós el Sena, a qualsevol hora i en qualsevol moment. Havia la costum de tirar monedes al riu per conjurar la mala sort. M’agradava fer cercles en el aigua, m’agradaven els reflexos, els colors canviant segons la llum...”⁶⁹.

El 29 d’abril de 1921 inaugura a la Galerie La Licorne⁷⁰, al 110 rue de La Boétie, la seva primera exposició a París; era aquella que li havia promès Josep Dalmau. Recordarem que Picasso vivia en aquest mateix carrer, en el número 23. Era una zona noble de París, on hi havia les principals galeries, a prop dels Camps Elisis.

Hi havia vint-i-nou pintures del 1915 al 1920. Aquesta exposició fou un fracàs, com la de tres anys abans a Barcelona, a les Galeries Dalmau (1918). Malgrat tot va tenir un cert èxit en les crítiques. A l’acabar l’exposició, Josep Dalmau va regalar a Picasso el quadre “Autoretrat” (1919)⁷¹; doncs aquell havia comentat que li havia agradat molt⁷².

Les teles exposades se les va quedar Maurice Girardin, el propietari de la galeria. Uns cinc anys després, el 1926, van fer cap al nou marxant de Miró, Pierre Loeb, com a compensació dels diners que li havia bestret. Miró comenta: “Un bon dia, vaig veure a Pierre Loeb i em diu, tot rient: “Sabeu qui ha comprat La Ballarina?” Picasso!...”⁷³. Era el “Retrat de ballarina espanyola” (1921)⁷⁴.

“Retrat de ballarina espanyola” i “Autoretrat”
(Museo Picasso de París, 2018)

Vèiem que Miró havia exposat a la Galerie La Licorne, al 110 rue de La Boétie. Aquesta era la zona de moda del món de l’art. Diu Picasso: “... la gran época de los

⁶⁹ Text “Record del carrer Blomet” transcrit per Jacques Dupin (1977). Traduït del llibre “Margit Rowell”, pàg. 164.

⁷⁰ El mateix carrer on vivia Picasso; aquest, en el número 23.

⁷¹ ”Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum I (1908-1930), n. 72

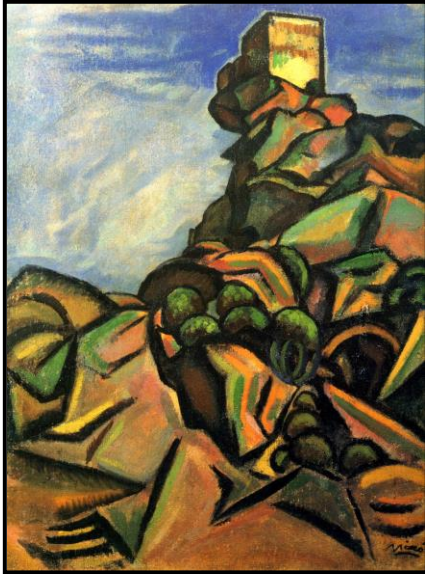
⁷² Miró: “L’havia vist exposat... El regal va complaure Picasso...”. A “El color dels meus somnis. Converses amb Georges Raillard”, pàg. 42.

⁷³ “El color dels meus somnis. Converses amb Georges Raillard”, pàg. 41.

⁷⁴ ”Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum I (1908-1930), n. 80.

*...cubistas y de los surrealistas se desarrolló en la calle Boétie...”*⁷⁵. El propi Picasso vivia en el número 23 del mateix carrer i el seu marxant Paul Rosenberg tenia la botiga en el 21.

A aquesta exposició de la Galerie La Licorne hi va assistir Jacint Salvadó⁷⁶. Aquest era un mont-roigenc que als quinze anys se’n va a Barcelona, on estudia a l’Escola de Belles Arts de la Llotja (del 1907 al 1909) i, a continuació, marxà tres mesos a París. Hi

tornaria l’any següent, el 1910, i el 1913. Durant la Primera Guerra Mundial va viure a Marsella, fins al 1919. Després viurà definitivament a París. Allí, coneix Claudi Casteluchó i aquest l’ofereix treballar d’administratiu en aquella acadèmia de dibuix La Grande Chaumière. Possiblement deuria coincidir el 1920 quan hi anaven Joan Miró i Enric Cristòfol Ricart. M’explicava la seva germana, Conxita, en el ja llunyà 1986, que Jacint Salvadó visitant una de les moltes exposicions que anava a París, un dia va descobrir un quadre d’un entorn que li era familiar, l’ermita de Sant Ramon de la muntanya de la Mare de Déu de la Roca de Mont-roig, del seu poble. Era “Mont-roig. Sant Ramon” (1916)⁷⁷ de Miró. Allí es van conèixer Salvadó i Miró. El 1922 i 1923 Salvadó donaria classes a La Grande Chaumière.

“Mont-roig, Sant Ramon”

A aquest Jacint Salvadó que pintava quadres, a Mont-roig (en aquell català pre-normatiu, que ningú havia estudiat i que passava oralment de pares a fills) se’l coneixia com “Cintu Quadrus”. Fou un pintor prou reconegut a París; va fer moltes exposicions⁷⁸.

⁷⁵ “Conversaciones con Picasso” de Brassai (Turner. Fondo de cultura económica, 2006), pàg. 21

⁷⁶ Jacint Salvadó Aragonès (Mont-roig, 1892 – Le Castellet, 1983).

⁷⁷ Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum I (1908-1930), n. 23.

⁷⁸ Sobre la vida i obra de Salvadó podeu consultar el meu text “Jacint Salvadó: crònica vital i apassionada del nostre Cintu Quadrus”, “**Ressò mont-roigenc**” núm. 60 i del 62 al 65 (1997-1998).

Salvadó i Miró tenen prou coincidències. El primer va néixer el 1892, Miró l'any següent. Ambdós van anar a Llotja del 1907 a 1909. Amb pocs mesos de diferència van exposar en aquella famosa "Galeries Dalmau". Miró del 29 d'abril al 14 de maig del 1921 i Salvadó del 15 al 31 d'octubre. Ja a París, ambdós tenen una rellevant relació amb Picasso. Salvadó va morir el 27 d'agost de 1983 i Miró el 25 de desembre del mateix any.

La neboda de Salvadó, Assumpció Gimferrer Salvadó, em deia que li havia sentit comentar que, malgrat les coincidències, no foren amics: els separava les postures vivencials de cadascun. Salvadó era un immens extravertit i Miró la seva antítesi. A més, el primer tenia arrels anarquistes i potser fou francmaçó i el segon era una persona d'ordre (o ho semblava sovint).

Una altra d'aquelles habitacions "rònegues" de què parlava Miró es trobava a la rue Delambre⁷⁹. Hi ha una primera carta, de l'11 de maig, a Antonieta, la secretària de Dalmau. Li comenta que ara està a l'Hôtel Namur, al 39 rue Delambre⁸⁰. Casualment hem vist abans com Pla i Ricart s'allotjaven a l'Hôtel Delambre. Aquest estava en el número 35 del mateix carrer, és a dir, dues cases abans. Ricart comenta com era l'habitació que tenia Josep Pla: *"era no gaire més gran que una tartana: el llit tocava a tres parets, una tauleta, dues cadires i, damunt i a sota de tot això, llibres, llibres i llibres..."*⁸¹. També el propi Pla ens descriu com era el seu hotel: *"Des de l'habitació de*

*l'hotel... sento, d'un cantó, els xiulets de les màquines de l'estació (la gare de Montparnasse)... i, de l'altre, veig la calma i la passivitat, una mica angoixant, que s'eleva del vast cementiri... L'Hôtel Delambre és absolutament meublé... està ocupat gairebé totalment per persones de tendència artística, la majoria de les quals esperen l'oportunitat de llogar un taller, cosa que no és pas fàcil atesa la gran quantitat de persones que aspiren al mateix..."*⁸².

**En primer terme, l'Hôtel Delambre
A continuació, l'Hôtel Namur (ara Hôtel Apollinaire)**

Estem en el rovell de l'ou de la vida artística de París d'aquells anys. A la cantonada nord de bulevard de Montparnasse amb el de Raspail hi ha el Cafè La Rotonde. Continuant per la mateixa vorera i creuant Raspail, el primer carrer que trobem és el de la Grande Chaumière (on hi ha aquella Acadèmia de dibuix). Si des de La Rotonde creuem el bulevard de Montparnasse, tenim la rue Delambre. Aquest carrer, pràcticament, desemboca al cementiri de Montparnasse.

⁷⁹ "El color dels meus somnis. Converses amb Georges Raillard", pàg. 53.

⁸⁰ Actual Hotel Apollinaire.

⁸¹ "Memòries" d'Enric Cristòfol Ricart, pàg. 87.

⁸² Capítol "Montparnasse" del llibre "Notes sobre París (1920-1921)".

La rue Delambre té una certa importància en el món de l'art i la cultura. Entre d'altres, i en aquella època, hi van viure: el pintor japonès Foujita en el núm. 5 (del 1917 al 1924). Man Ray hi va tenir el seu taller en el núm. 13 (a finals de 1921). L'iniciador del dadaisme, Tristan Tzara (1921), en el núm. 15 i el gran instigador surrealista, André Breton (octubre de 1921 a 1922) en el núm. 35, en el mateix Hôtel Delambre.

El centre de tota activitat era el Cafè La Rotonde. Deia Ricart: “*era un lloc de reunió, de penyes i de cenacles on, pel fet de trobar-nos-hi, ja érem tots considerats una mica amics... Davant per davant hi havia el cafè du Dôme altra hora tan popular... i llavors gairebé sempre desert i trist com una ampliació del veí cementiri de Montparnasse...*”⁸³.

Pla ens fa una acurada anàlisi de l'ambient d'aquells anys a Montparnasse: “*A mesura que la guerra s'allunya, el barri es va animant. Quan vaig arribar a París, encara es veien molts soldats anglesos i americans... Han aparegut uns altres uniformes, cívics certament, però molt accentuats: jerseis més o menys llampants, robes fortes, bones sabates, ulls blaus, cabells de vegades panotxa, aire folgat, alcoholisme en general accentuat. Es comença a beure whisky a Montparnasse, cosa que a França és considerada extravagant. Cap el tard, les terrasses dels cafès ja no fan olor d'absenta...*

Ara es beuen picons, vins compostos, còctels... Cada dia hi ha més americans...”. I sobre aquella munió de joves que desembarcaven il·lusionats a París, a la meca del món de l'art: “La immensa majoria d'artistes de Montparnasse... viuen amb la il·lusió de tenir un marxant. Fins que l'arriben a tenir, viuen aclaparats, nerviosos i desencaixats. Poc després de tenir-lo afirmen que el marxant és un escanyapobres indecent...”⁸⁴.

Café La Rotonde

”*Ara es beuen picons, vins compostos, còctels...*”, diu Pla. Miró li explicava al seu amic Jacques Dupin, sobre l'època del taller del 45 rue Blomet: “*Discutíem, bevíem molt; era l'època dels aiguardents amb aigua i dels mandarins curaçao...*”⁸⁵.

Estem al 1921. París, Montmartre, està retornant a la vida normal. Fa tan sols tres anys que ha acabat la Primera Guerra Mundial. Ens comenta Ricart: “*L'hivern 1919-1920 a París va ésser d'un pintoresc inoblidable. Els francesos semblava que es volien atordir per a deslliurar del seu pensament el pesombre de la guerra passada. Es va inventar el divertiment més funerari que mai hagi existit: el dâncing. Era trist veure com la gent volia fer-se la il·lusió que es divertia... Cafès i restaurants tancaven a les deu... (Després) calia aixoplugar-se a algun taller...*”⁸⁶. Els tallers dels artistes eren sovint el lloc on refugiar-se a les primeres hores de la nit.

⁸³ “Memòries” d'Enric Cristòfol Ricart, pàg. 90 i 91.

⁸⁴ Capítol “Montparnasse: els artistes” del llibre “Notes sobre París (1920-1921)”.

⁸⁵ “Vida d'una passió” de Lluís Permanyer (Edicions de 1984, 2003), pàg. 51.

⁸⁶ “Memòries” d'Enric Cristòfol Ricart, pàg. 89.

A finals del segle XIX, la vida nocturna de París estava al nord, a Montmartre. El 1889 havia obert el famós Moulin Rouge (82 boulevard de Clichy) i de ben antic hi havia el Moulin de la Galette (83 Rue Lepic). Eren balls amb petites orquestres, plens de sensualitat, llums de gas, fum de tabac... que omplien, fugint de les preocupacions diàries, la classe mitjana i baixa de la ciutat. A inicis del segle XX, París s'omple de locals de ball. Són els anomenats *bals mussettes*, una mena de cafès on s'hi ballava normalment al so de l'acordió o algun altre instrument. Aleshores els balls s'omplen d'artistes, novel·listes, periodistes... en general, la burgesia se sent atreta per aquests llocs diferents, canalles. Aquesta vida de nit comença a proliferar, s'expandeix, a la *rive gauche*, principalment a Montparnasse. Des de mitjans del segle XIX, a Montparnasse existien dos locals importants: La Grande Chaumière i La Chartreuse. El primer estava a la cantonada del bulevard de Montparnasse amb el de Raspail; sembla que aquí es va inventar el can-can. No s'ha de confondre amb l'acadèmia de dibuix del mateix nom on van anar Miró i Ricart el 1920, que està al carrer del mateix nom que surt de davant d'aquest encreuament. El segon local de ball, que agafaria posteriorment el nom de Bal Bullier, estava al número 31 de l'avenue de l'Observatoire (actual 31 avenue Georges Bernanos), a la següent cantonada del bulevard de Montparnasse, a uns dos-cents metres més avall. Aquest tenia un aire oriental, a la manera de l'Alhambra. Durant la Primera Guerra Mundial va estar tancat; es va reobrir el 1920. Aleshores es va fer famós perquè s'hi ballava el tango i perquè feien sessions de jazz; era la música que havien dut els soldats americans. Va tancar el 1940.

Le Bal Bullier

Deia Miró: “A mi no m’agrada (ballar). Però anàvem als balls. També anàvem al Bullier –l’han tirat a terra per fer-i un edifici universitari-, davant de la Closerie des Lilas... Juan Gris s’hi passava el dia; Picasso deia que Gris s’ocupava tant de dansa com de pintura...”⁸⁷. Permanyer ens ho concreta: “No era gens estrany que Miró fos incapaç de sortir a la pista. Per tímidesa? I ara! No tenia ni idea de com marcar un pas de ball o de seguir el ritme. Aquest és el motiu que arribés a la concussió que saber ballar formava part de la cultura d’un jove de les seves pretensions... Era un xicot que anava sempre mot empolainat, però des de feia un temps als amics els cridava l’atenció

⁸⁷ “El color dels meus somnis. Converses amb Georges Raillard”, pàg. 54.

*que uns dies assenyalats els esquivés. Per casualitat, n'hi va haver un que un dia cap el tard el va descobrir més elegant que habitualment. Es va proposar assabentar-se del secret sospitant que hi havia un tot allò unes faldilles pel mig. El van seguir i la sorpresa la van tenir en veure que entrava en una acadèmia de ball per posar-se a les mans ... d'un mestre! Així m'ho va explicar un dia Papitu (Josep Llorens Artigas)...*⁸⁸.

Uns anys més tard, el 1925, Luis Buñuel també anava al Bal Bullier Buñuel en la seva primera estada a París: “(lo) frecuentábamos con bastante asiduidad, siempre disfrazados. Una noche iba yo de monja. Era un disfraz excelente, no le faltaba un detalle, hasta me puse un poco de carmín en los labios y pestañas postizas. Íbamos por el boulevard Montparnasse con unos amigos... cuando vemos venir hacia nosotros a dos policías. Yo me pongo a temblar bajo mi toca, ya que en España estas bromas se castigan con cinco años de prisión. Pero los dos policías se paran sonrientes y uno me pregunta muy amablemente: Buenas noches, hermana, ¿puedo hacer algo por usted?... En París aprendí a bailar como es debido. Iba a una academia...”⁸⁹.

Miró tindrà el taller del 45 de la rue Blomet fins al 1925. “Era un lloc molt bonic. Al pati hi havia un lilàs magnífic... hi teníem una portera horrible, una dona alta i grossa, malcarada, una bruixa. De vegades, quan teníem diners, anàvem amb Masson i els altres amics al restaurant de les Mille Colonnes, a la rue de la Gaîté...”⁹⁰. Aquest restaurant estava a la cantonada de la Gaîté amb Vandamme, a mig camí entre la rue Delambre (i el cementiri de Montparnasse) i la Gare de Montparnasse; exactament en el número 20 de la rue de la Gaîté. Era un gran local amb cafè, restaurant, sales de reunions i un cinema⁹¹.

Aleshores Montparnasse era el centre de la vida artística de París. Josep Pla ho analitza amb detall: “Pel que vaig veient, a Montparnasse, hi ha tres classes d'artistes. Primer hi ha els que no fan res, els embadocats... per més genialitat que continguin, tenen mala peça al teler... N'hi a uns altres que treballen poc, de vegades perquè estan conformats així, altres perquè són esperits dubitatius o perquè estan dominats per l'ànsia de perfectibilitat... Aquests homes no seran mai res, vull dir que no seran ni figa ni raïm... I després hi ha (pocs, però certs) els grans treballadors. Aquests semblen posseir les condicions objectives per a triomfar... Els marxants volen artistes treballadors, d'una producció abundant, fluent... L'enorme capacitat de treball de P. R. Picasso és indiscutiblement el que explica la seva permanent presencia... no solament en la vida artística de París, sinó en la vida artística de tot arreu. Picasso és un cas fabulós de treball, de facilitat expressiva i de rendiment...”⁹². Ses dubte, Miró també n'és un d'aquests.

Aquella primera exposició de Miró a París, a La Licorne, va durar fins al 14 de maig. Fou un fracàs. Sembla com si Miró, després de fer les gestions necessàries, tan aviat com va poder, va voler marxar de París. Escriu a Picasso (8 de juny): “Me'n vaig diumenge (12) a Barcelona... Si voleu algun encàrrec per la vostra família...”. I, des de Mont-roig n'hi envia una altra (25 de juliol): “Estic aïllat al camp, treballant molt el

---

⁸⁸ “Vida d'una passió”, Edicions de 1984 (2003), pàg. 63.

⁸⁹ “Mi último suspiro”, Luis Buñuel (Debolsillo, 2003), pàg. 95.

⁹⁰ “El color dels meus somnis. Converses amb Georges Raillard”, pàg. 53.

⁹¹ Era al costat d'on ara hi ha el teatre Bobino.

⁹² Capítol “Montparnasse: els artistes” del llibre “Notes sobre París (1920-1921)”, de l'Obra completa. Volum 4, “Sobre París i Franca” (Edicions Destino, 2004).

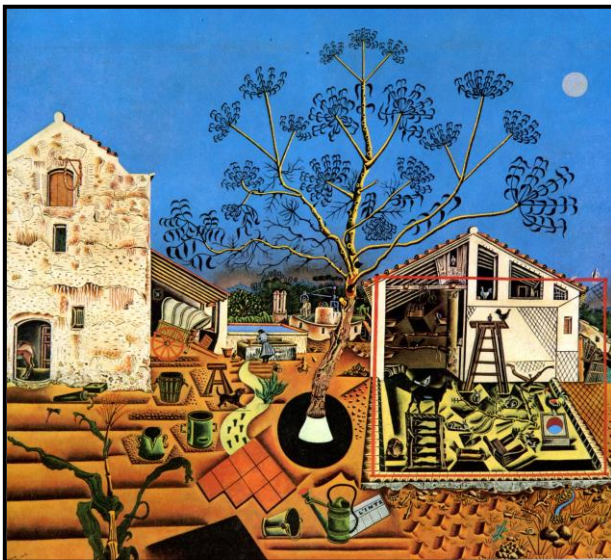

paisatge... En la meua estada a Barcelona tindrè el gust d'anar a visitar la seva senyora mare...". La relació amb Picasso s'anava tornant cada cop més propera i calia mantenir el caliu.

Pel que Miró diu a Ràfols (Mont-roig, 31 de juliol): “Fa ja un mes que som al camp, en aquest meravellós camp de Catalunya que jo tan estimo...”, sabem que devia arribar-hi als últims dies de juny o primers de juliol. Sols havia estat a Barcelona unes dues setmanes. Deuria quedar-se al mas fins probablement al desembre, gairebé abans de Nadal. La seva estada a Mont-roig fou d'uns sis mesos. Aquesta temporada, com ja ho havia estat l'any anterior després del retorn de París, serà el redós on pair les sotragades de la vida.

Mas Miró

Si al 1920 l'estada al mas fou per refer-se de la paràlisi creativa que l'ocasionà la seva primera estada a París i pintarà unes *natures mortes* amb algun element paisatgístic, ara, en aquest 1921, serà per fer un pas endavant creatiu. Iniciarà el paisatge amb el que tancarà la sèrie de *paisatges detallistes* mont-roigencs. Resumirà el seu lligam amb Mont-roig amb el quadre “La masia” (1921-1922).

1922 a 1925: LA SEGONA EXPOSICIÓ

El primer viatge de Miró a París, de finals de febrer a mitjans de juny de 1920, fou tan sols l'exploració d'un nou territori artístic. Va tornar aclaparat. En el segon, a inicis de febrer fins a mitjans de juny de 1921, va tenir aquell gran fracàs de l'exposició de La Licorne.

A Mont-roig, a partir de l'estiu del 1921, treballa en el quadre "La masia" (1921-1922). Miró li comentava a Francesc Trabal⁹³: "*Nou mesos de treball constant i pesat! Nou mesos cada dia pintant-hi i esborrant i fent estudis i tornant-los a destruir! La masia ou el resum de tota la meva vida al camp...*"⁹⁴. Era la tela més gran que havia fet fins aleshores, feia 132 x 147 centímetres. Normalment deixava les teles mig acabades al mas, no se les emportava a París. Les retrobava al tornar-hi després d'uns mesos. Ara se l'endurà enrotllada a París. Miró té vint-i-vuit anys. Serà la seva primera obra mestra.

Aquest cop anirà a París una mica més preparat. En una carta a Josep Francesc Ràfols (Mont-roig, 2 d'octubre de 1921), li comenta: "*Estic fent pràctiques de ménage i de cuina... sempre es bo saber fer tot això. Cregueu que es molt divertit aprendre a fer un ou ferrat i saber fer el llit!...*"⁹⁵. Aquesta masovera es la que dona nom al quadre de 1922-1923⁹⁵, la mont-rogenca Adelaida Castellnou, la mare de la noieta de "Retrat d'una vaileta" (1919)⁹⁶.

Miró escriu a Ràfols el 15 d'abril de 1922 des de París; per primer cop esmenta l'adreça de 45 de la rue Blomet. Ara viurà i treballarà en aquest indret. "*Al arribar a París vaig estar encara tot un mes treballant la meva tela, sense veure ningú i tancat al taller...*"⁹⁷. "*A París, en posar-me a treballar de nou en el quadre, vaig comprendre de seguida que hi havia alguna cosa que no funcionava... Aleshores, per poder treballar del natural, per fer les herbes que són al primer pla, vaig anar a collir-ne al bosc de Boulogne i me les vaig endur al taller. Però, una vegada allà, vaig adonar-me que no podia pintar les herbes de Mont-roig a partir de les del bosc de Boulogne, i, per poder continuar el quadre, vaig acabar demanant que m'enviessin herbes autèntiques de Mont-roig a dins d'un sobre...*"⁹⁸. Miró necessitava trepitjar amb els peus nus les herbes i fulles dels arbres de Mont-roig per rebre l'energia per acabar aquella tela.

En aquells tallers del 45 de la rue Blomet, en el període 1922-1924, s'hi reuniran un grup de joves escriptors i artistes: Antonin Artaud, Robert Desnos, Michel Leiris, Georges Bataille, Armand Salacrou... També hi anava a vegades Picasso, Juan Gris, Louis Aragon, Jean Dubuffet...

Miró acaba el quadre "La masia" a mitjans de maig. Aleshores va començar l'aventura de passejar el quadre per diversos marxants i galeries de París.

---

⁹³ Entrevista publicada a "La Publicitat" del 14 de juliol de 1928.

⁹⁴ "Una conversa amb Joan Miró" de Francesc Trabal (Fundació La Mirada, 1992), pàg. 11.

⁹⁵ "Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings" de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum I (1908-1930), n. 87

⁹⁶ "Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings" de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum I (1908-1930), n. 70

⁹⁷ Això ho descriu a posteriori, en una carta a Ràfols des de Mont-roig, el 30 de juny de 1922.

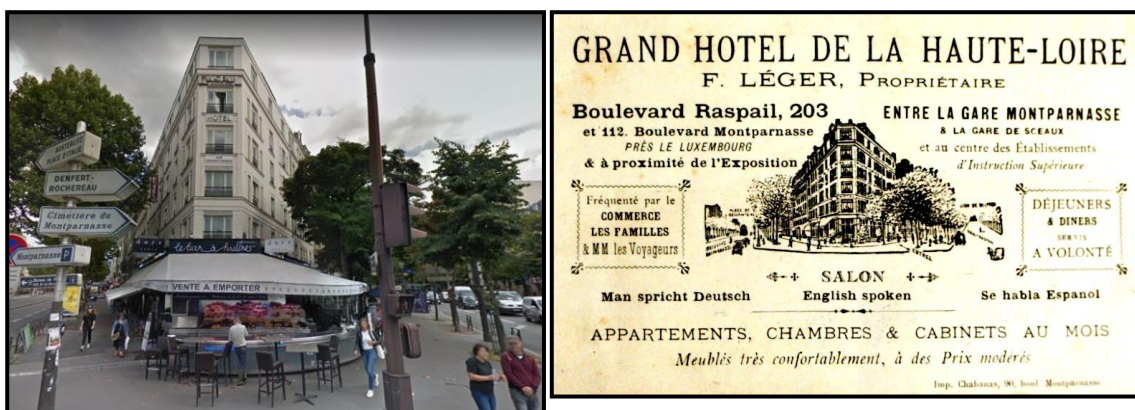
⁹⁸ "Avec Miró" de Dora Vallier ("Cahiers d'Art", 1960), pàg. 164.

Aquell any 1922, el de “La masia”, havíem vist abans com Miró deuria arribar a París a inicis d’abril i que a finals de juny ja està a Barcelona (carta del 30 de juny a Ràfols). Tan sols hi va estar uns dos mesos i mig. En aquesta carta li diu que “*fa pocs dies que he arribat de París i dintre de dos dies marxo a Mont-roig...*”.

Miró detalla la vida al mas en una carta a Roland Tual (31 de juliol): “*A les hores d’esbarjo porto una existència primitiva. Gairebé nu, faig exercicis, corro com un boig al sol i salto a corda. A la nit, en acabar la feina, nedo al mar. Estic convençut que un treball personal seriós només comença a la maduresa, i per aconseguir aquest punt de creixement cal portar una vida sana...*”⁹⁹.

Amb “La masia” (1921-1922), Miró ha tancar la etapa realista, ha culminat el procés iniciat amb els paisatges del 1918: “Hort amb ase”, “Les roderes”, “La casa de la palmera” i “Teuleria de Mont-roig”¹⁰⁰. Miró deixarà de pintar del natural i iniciarà una nova etapa a partir del que li provoca la realitat. Els mesos de Mont-roig farà cinc natures mortes i comença un quadre important, “La masovera” (1922-1923)¹⁰¹. És el camí que el durà cap a “Terra llaurada” (1923-1924)¹⁰². La seva estada a Mont-roig serà d’uns sis mesos.

Durant les festes de Nadal, des de Barcelona, Miró escriu una postal a Picasso (29 de desembre de 1922) dient-li que anirà a París durant la primera quinzena de gener i li pregunta si li cal alguna cosa de la seva mare. Per causa de la grip de la seva mare, finalment no va a París fins a finals de febrer. El 4 de març de 1923, en una postal a Ràfols, li diu que fa pocs dies que ha arribat. Uns dies després, el 9 de març, escriu a Picasso i li comenta que de 9 a 5 de la tarda està a Gobelins¹⁰³. L’adreça on viu és l’Hôtel de la Haute Loire, 203 boulevard Raspail. En l’actualitat és Hôtel Raspail.

⁹⁹ Traduït de “Margit Rowell”, pàg. 131.

¹⁰⁰ Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum I (1908-1930), n. 62 a 65.

¹⁰¹ Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum I (1908-1930), n. 87

¹⁰² Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum I (1908-1930), n. 88

¹⁰³ És la gran fàbrica de la tapisseria francesa, la “Manufacture nationale des Gobelins”, creada al segle XVII. Veurem com a partir de 1933 Miró dissenya alguns cartrons encarregats per Marie Cuttoli, que esdevindran importants tapissos.

Miró ha llogat una cambra en aquest hotel però continua tenint el taller de la rue Blomet. Aquest hotel estava a la cantonada dels bulevards de Montparnasse i Raspail. En aquell rovell de l'ou al voltant del cafè de La Rotonde; exactament a la cantonada oposada a aquest Cafè.

Mentre, en aquest 1923, Picasso pinta quatre arlequins¹⁰⁴. Són els “Arlequins assis”¹⁰⁵. El model és Jacint Salvadó, aquell Cintu Quadrus de Mont-roig que treballava a La Grande Chaumière. El més famós és el primer de la sèrie, aquell mig pintat, sols la part superior, i la resta dibuixat.

Sabem que Miró, també en aquell 1923, freqüentava el taller de Picasso. Penso que possiblement deuria veure aquestes teles.

La història comença a inicis del 1922 quan Salvadó es troba amb André Derain. Un dia en aquell Bal Bullier, del 31 avenue de l'Observatoire (actual 31 avenue Georges Bernanos), on hem vist que Miró, com tants d'altres anava a ballar¹⁰⁶, en un ball de disfresses (un d'aquells *Bal masqué* que es van posar de moda a París), Jacint Salvadó hi va amb un meravellós vestit d'arlequí que havia llogat a la mateixa casa on ho feia la Comédie Française.

Salvadó allà reconeix al ja molt famós pintor, aleshores. André Derain, que anava disfressat de guerrer africà¹⁰⁷. Salvadó havia anat a alguna de les seves exposicions. Derain sorprèn li ofereix fer de model. Cal dir que Salvadó tenia una molt bona presència.

Derain, al seu estudi del 13 rue Bonaparte¹⁰⁸, durant uns mesos, pintarà quatre arlequins¹⁰⁹. És van fer amics. Salvadó, a més, l'ajudava a preparar les teles. Derain el va convidar a anar de vacances, amb les famílies, aquell estiu de 1922 a Lecques, prop de Marsella. L'estiu del 1923 també van anar junts a Tolò (Toulon).

És a dir, primer va fer de model dels arlequins de Derain i després dels de Picasso¹¹⁰.

---

¹⁰⁴ Segons la catalogació de Christian Zervos: V17, V23, V37 i V135. També possiblement “Arlequin avec un miroir” (V142), del Museo Thyssen Bornemisza de Madrid, el va pintar inspirat en el mateix model.

¹⁰⁵ Palau i Fabre, a “Picasso. Dels ballets a drama (1917-1926)” (Edicions Polígrafa, 1999), diu del darrer arlequí: “sembla fet de memòria...” (pàg. 368).

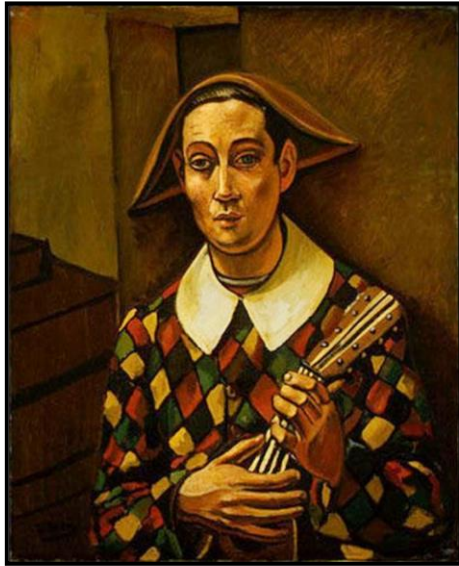
¹⁰⁶ “El color dels meus somnis. Converses amb Georges Raillard”, pàg. 54.

¹⁰⁷ En el catàleg “Derain (1880-1954). El pintor del *malestar moderno*” (Colección Thyssen-Bornemisza), a la pàg. 27, es cita “su gusto por disfrazarse”. Recordarem que Luis Buñuel, en la seva primera estada a París, per anar al Bal Bullier es va disfressar de monja.

¹⁰⁸ En aquesta adreça Derain hi va viure de finals de 1910 fins al 1924. És curiós que en aquest mateix indret, des del 1924 al 1926, s'instal·lés la Galerie Pierre de Pierre Loeb.

¹⁰⁹ Són: “Arlequin” del National Gallery of art de Washington, “Arlequin a la mandoline” del Stantensmuseum de Copenhague, “Arlequin et Pierrot” de la col·lecció Jean Walther i Paul Guillaume, del Musée de l'Orangerie i “Arlequin a la guitarre” de la mateixa col·lecció. Els he trobat amb dates diferents, de diversos anys. Tal com explica Salvadó deuen ser del 1922 o d'inicis de 1923. En algunes monografies, en algun d'aquests casos, figuren d'altres dates. Per exemple, en el primer cas es diu que és del 1919 o en el tercer i quart del 1924.

¹¹⁰ Sobre aquests arlequins de Derain i Picasso podeu consultar el meu text “Jacint Salvadó, model dels arlequins de Derain i Picasso”, “**Ressò mont-rogenic**” núm. 58 i 59 (1996).

“Arlequin” (1923) d’André Derain
(National Gallery of art de Washington)

“Arlequin a la mandoline” (1923)) d’André Derain
(Statensmuseum de Copenhaguen)

Del 1906 al 1912 André Derain i Picasso eren uns grans amics. Van a estiuejar junts el 1908 i el 1910 (aquest a Cadaqués). El primer ja era un artista reconegut a París, i el segon, que hi havia anat per primer cop el 1900, s’hi quedaria a partir del 1904 per iniciar una rellevant trajectòria artística.

A partir del 1913 s’anirien distanciant, però mantenint un amic comú, Georges Braque. Aquest, un dia comenta a Picasso que Derain estava pintant uns arlequins amb un model que era un pintor espanyol. Aleshores Picasso va demanar a Salvadó si també podia fer-li de model i el va citar al seu estudi del 23 rue de la Boétie. Picasso el va pintar, també d’arlequí, amb aquell que duia Jean Cocteau sota d’un impermeable quan va visitar Picasso el 1915.

Tal com explicava Salvadó, Picasso li preguntava sovint com pintava Derain. Quan aquest es va assabentar que Salvadó feia de model a Picasso, no va voler saber-ne res més. Sembla com si ambdós estiguessin mútuament engelosits.

Sabem que Picasso va comprar tres quadres de Salvadó, que va anar a alguna de les seves exposicions i al seu estudi. Aquestes teles deuen fer cap al que Picasso anomenava la seva *habitació secreta*, on hi guardava els objectes i quadres estimats. Era el museu privat de Picasso.

Ens explicava Josep Palau i Fabre que “*quan Picasso demanava una cosa a la Jacqueline, aquesta deia bé si ho vols dóna’m la clau, ell es treia el manyoc de claus que duia a la butxaca, en triava una i li donava; quan la Jacqueline tornava amb la cosa que li havia demanat, ell tornava a guardar la clau, com si fos una part de la seva vida secreta que no volia que li toquessin...*”¹¹¹.

¹¹¹ Documental “Horta: recapte picassiana”, de Martí Rom (2004).

“Arlequin assis (Le peintre Jacinto Salvadó)”
(Centre Pompidou de París)

“Arlequin assis (Le peintre Jacinto Salvadó)”
(Kunstmuseum de Basilea)

Quan el govern francès va celebrar els noranta anys de Picasso, l'octubre de 1971, va penjar aquell primer “Arlequin assis”, i set teles més, en una de les principals galeries del Louvre.

La relació de Picasso i Salvadó, encara que potser esporàdica, deuria continuar. Molts anys després, en un fragment d'entrevista, fet el 28 de novembre de 1969¹¹², Picasso, tot d'una, parlant d'aquells arlequins de 1923, cita a Salvadó: “Potser no saps però, que el model es deia Salvador¹¹³ i era un noi català que encara viu a Marsella – continua, tal com si endevinés el pensament – De tant en tant, encara m'escriu...”¹¹⁴. Bé, vivia entre París i Le Castellet, un bonic poble a prop del mar i entre Marsella i Toulon; en aquella zona on havia anat aquells estius amb Derain.

Curiosament, Miró també fa una mena de ziga-zaga mental semblant, en una entrevista que li fan el maig de 1975, quan comenta els arlequins de Picasso: “¿Sabe? El chico que posaba para él, Salvador, es de Mont-roig, todavía vive...”¹¹⁵. L'entrevistador, Georges Raillard, escriu a continuació: “Es evidente que ese chico de Mont-roig le parece más interesante que las colecciones y los coleccionistas...”. Tot parlant d'un

¹¹² Aquesta llarga conversa del fotògraf Robert Otero amb Picasso es va desenvolupar del 1966 al 1972 i es va publicar, acompanyada de les seves fotografies, amb el títol: “Forever Picasso: An Intimate Look At His Last Years” (Harry N. Abrams, 1975). A continuació es va fer una edició en castellà: “Lejos de España. Encuentros y conversaciones con Picasso” (Doposa, 1975).

¹¹³ Evidentment en la transcripció Otero escriu Salvador per Salvadó.

¹¹⁴ Reproduït del llibre “Retrat de Picasso” de Roberto Otero (Edició dels Serveis de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, 1982), pàg. 41.

¹¹⁵ “Conversaciones con Miró” de Georges Raillard (Granica editor, 1978), pàg. 235. En aquesta edició hi consta un capítol més que en la catalana, “El color dels meus somnis. Converses amb Georges Raillard” (2009). I és en aquest capítol, datat el maig de 1977, on Miró recorda Salvadó.

Arlequí de Picasso, a Miró li arriba una espurna mont-rogenca¹¹⁶. Sembla com si Miró hagués llegit anteriorment aquella entrevista a Picasso¹¹⁷.

Exposició Jacint Salvadó
(Sala Dalmau de Barcelona, 3-3 al 20-4-2015)

Placa carrer de Mont-roig
Inaugurat el 12 d'octubre de 1996

Josep Palau i Fabre havia escrit de Salvadó: “és un home d’una gran afabilitat i d’una gran bonhomia, amb molt coratge i el somriure sempre a punt”¹¹⁸. Per cert, gràcies a Palau i Fabre, des de fa uns anys, en molts dels llibres que surten editats, hi trobem que aquells arlequins de Picasso del 1923 s’hi afegeix en el seu títol original “*Le peintre Jacinto Salvadó*”¹¹⁹. Durant els anys vint Jacint Salvadó vivia a 14 boulevard Edgar Quinet, el carrer de l’entrada al cementiri de Montparnasse i a tocar d’aquella rue Delambre de Josep Pla i Miró.

Tornant a Miró i la seva estada a París, aquest hivern del 1923 és quan coneix Hemingway. Aquest, havia arribat a París el 22 de desembre de 1921. Seria el corresponsal del “Toronto Daily Star”. En aquesta primera època va viure al 74 rue Cardinal Lemoine, a l’est del Panthéon. Un barri popular. Casualment Sebastià Gasch fa una descripció d’aquest entorn, exactament de la rue Mouffetard (maig de 1939), que està a tocar del pis de Hemingway: “Sense transició, després de la calma d’una plaça tranquil·la (*deu ser la de la Contrescarpe*), ensopegueu brutalment amb el bullici extraordinari d’un carrer estretíssim pel qual una processó densíssima de gent us priva de transitar. A banda i banda, tota mena de queviures en les parades de les botigues

¹¹⁶ També aquí Raillard transcriu Salvador. A més, Miró s’equivoca doncs està parlant de l’Arlequí de Barcelona (1917) i els de Salvadó són de 1923.

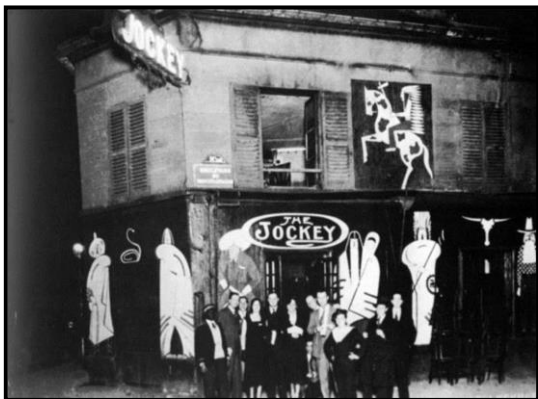
¹¹⁷ Vèiem que l’entrevista de Roberto Otero es va publicar el 1975 i la que Georges Raillard li fa a Miró, el capítol final, és del maig de 1975 a París. Deuria haver llegit feia poc el comentari de Picasso.

¹¹⁸ Extraordinari de la revista “L’Avenç” dedicat a Picasso (1981). Escrivia també Palau: “Aquest pintor català, nascut a Mont-roig el 1892, és ben poc conegut a casa nostra. Jo mateix el vaig ometre per ignorància en el meu llibre *Picasso i els seus amics catalans...*”.

¹¹⁹ Jacint Salvadó va tenir una considerable trajectòria com a pintor. Entre d’altres va exposar al Salon des Tuilleries (1924 a 1927) i al Salon d’Automne (1925 a 1927). Del 1924 al 1930 té un contracte amb la Galerie Bing (20 rue de la Boétie). També va exposar a la Galeria Juana Mordó de Madrid (1973, 1976 i 1981). El 12 d’octubre de 1996 Mont-roig li va dedicar una d’aquelles *costes*, un d’aquells carrers costeruts, a tocar de la casa on va néixer. El 2000 es va fer una exposició monogràfica de Salvadó a Mont-roig. El setembre de 2002 es va inaugurar una retrospectiva al Museo Nacional de Arte Reina Sofia; i al setembre de 2005 al Museu d’Art Modern de Tarragona. Com a conseqüència de molts anys de recerca sobre aquest personatge, des del 1985, vaig publicar aquells textos a “**Ressò mont-rogenç**” i vaig realitzar un documental (2001) amb la col·laboració de Josep Palau i Fabre

jueves... És l'Arc del Teatre i els carrerons de la Boqueria elevats a l'enèsima potència...¹²⁰.

Hemingway acompanya Gertrude Stein, amiga de Picasso i gran col·leccionista d'art, al taller d'André Masson, al 45 de la rue Blomet. Allí va conèixer el seu company del taller del costat: Joan Miró.

Cafè Jockey

Miró continuava intentant promocionar el quadre “La masia”; entre d’altres, l’exposa temporalment en varis indrets: el restaurant Le Caméléon, del 146 boulevard Montparnasse (el 9 d’abril)¹²¹, i el Cafè Jockey, del 148 boulevard Montparnasse¹²² (del 16 al 31 de maig)¹²³. Finalment el marxant Léonce Rosenberg, germà d’en Paul Rosenberg que era el marxant de Picasso (segurament per compromís amb aquest) acceptà el quadre junt amb altres de la seva recent producció.

10 rue Berthollet

En la postal que Miró envia a Picasso el 15 de maig s’hi esmenta una nova adreça: 10 rue Berthollet. Se’n va més enllà del bulevard de Montparnasse, cap a l’est. En una altra del mateix dia a Bartomeu Ferrà li diu que s’hi està, en aquesta nova adreça, de nou a dos quarts de cinc, la qual cosa fa suposar que ha deixat momentàniament el taller de la rue Blomet.

Miró no havia aconseguit vendre “La masia”.

Miró havia arribat a París els darrers dies de febrer de 1923 i sabem que a inicis de juliol ja està a Mont-roig. Des d’allí escriu a Ràfols el 6 de juliol: “*Al començament de la campanya us adreço un salut...*”. El 26 de setembre, n’hi envia una altra: “*Estaré aquí fins el volts de Nadal...*”.

Aquella campanya de 1923 a Mont-roig seria també d’uns sis mesos. Miró deixaria a mig acabar, fins l’any següent (1924), tres teles: “Terra llaurada”, “Pastoral” i “Paisatge català (El caçador)”. Miró explicava: “*Partint de la realitat, vaig aconseguir perdre el contacte amb la realitat... Desprenent-me de tota influència pictòrica i del contacte amb el natural, pintava sentint un menyspreu absolut per la pintura... anava eliminant,*

¹²⁰ “Etapes d’una nova vida. Diari d’un exili” de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2002), pàg. 81.

¹²¹ S’esmenta en una postal que envia a Picasso el 7 d’abril de 1923.

¹²² A finals dels anys vint es va traslladar al 127 bulevard Montparnasse.

¹²³ Postal a Picasso del 15 de maig de 1923.

eliminant... A Mont-roig novament, vaig treballar amb un gran anhel Terra llaurada...¹²⁴.

“Terra llaurada” (1923-1924)

Des de Barcelona, escriu, com ja és costum, a Picasso (31 de desembre de 1923), comentant-li que tornarà a París cap al 15 de gener de 1924 i preguntant-li si li cal alguna cosa de la seva mare. En una carta a Ràfols des de Mont-roig, del 26 de setembre de 1923, li deia: “*he lograt llogar en definitiu el taller de la rue Blomet...*”. Sembla que anteriorment l’havia ocupat un cert temps Josep Llorens Artigas.

El 17 de gener de 1924, poc abans de marxar a París havia rebut una carta del marxant Paul Rosenberg dient-li que havia ensenyat els seus quadres a possibles compradors, però que no s’havien acabat de decidir esperant veure d’altres obres futures. Quan Miró torna a París retira tots els seus quadres d’aquesta galeria.

Les ocupacions de Miró a París eren treballar al taller de la rue Blomet i passejar. Passejar era barat i el distreia. Passejava pensant constantment en la seva obra. La seva situació econòmica encara era prou difícil. Comenta Sebastià Gasch: “*Després de treballar, Miró es rentava, es pentinava, es raspallava. Aleshores es posava un vestit sever que associava l’elegància britànica amb la correcció catalana, i es passejava pels carrers... De vegades Miró es passava setmanes senceres sense sortir al carrer...*”¹²⁵.

Vèiem com Miró convivia amb aquell grup del 45 de la rue Blomet. Però també tenia contactes amb d’altres artistes: “*No gaire lluny del nostre carrer (Blomet) vivia el grup del carrer Château, on hi havia un esperit totalment diferent... hi havia Prévert, Tanguy, Marcel Duhamel. Els vèiem de tan en tan...*”¹²⁶. En aquest grup també hi havia Raymond Queneau. Aquests tenien el taller al 54 rue Château, al costat de la Gare de Montparnasse. Una casa avui destruïda.

Al gener de 1924 Hemingway va a viure al 113 de Notre Dame des Champs, a tocar del boulevard de Montparnasse, a mig camí entre La Rotonde (105 boulevard de Montparnasse) i La Closerie des Lilas (171 boulevard de Montparnasse). En els baixos hi havia una sorollosa fusteria. Era molt a prop d’on vivia el poeta americà Ezra Pound, al núm. 70 del mateix carrer¹²⁷.

¹²⁴ “Una conversa amb Joan Miró” de Francesc Trabal, pàg. 15.

¹²⁵ Llibre “Joan Miró” (Editorial Alcides, 1963), pàg. 38.

¹²⁶ Text “Record del carrer Blomet” transcrit per Jacques Dupin (1977). Traduït del llibre “Joan Miró. Escritos y conversaciones” de Margit Rowell (IVAM – Murcia, Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Murcia, 2002), pàg. 162.

¹²⁷ De l’estiu de 1921 a l’hivern del 1924.

anava gairebé cada dia. Me'l presentà Hemingway. Era un tipus rar, poc comunicatiu... Vaig freqüentar Shakespeare & Co. Hemingway acompanyà Sylvia Beach, propietària i ànima de la llibreria, al meu taller...¹²⁸.

Curiosament Hemingway en el seu llibre “Paris era una fiesta” explica com fa cap a la Closerie des Lilas: “...Me senté en una esquina mientras la luz del atardecer entraba pasando por encima de mi hombro, y me puse a escribir en mi libreta. El camarero me trajo un *café crème*, del que bebí la mitad cuando estuvo frio, y olvidé el resto en la mesa. Cuando terminé de escribir...¹²⁹”. Casualment, tant Miró com Hemingway demanaven un *café crème*; aquest és el *café* típic de París, du una part de crema de llet amb vainilla i normalment es serveix acompanyat d'un got d'aigua fresca. El capítol començava: “Si uno vive en París y no come bastante, les aseguro que el hambre pega fuerte, ya que todas las panaderías presentan cosas tan buenas en los escaparates, y la gente come al aire libre, en mesas puestas en la acera frente a los restaurantes, y uno ve y huele la buena comida...”. Després comenta que algun cop, en aquesta situació, havia visitat el museu de Luxemburg i aleshores els quadres “se volvían más hermosos cuando uno los miraba con el vientre vacío y con la ligereza que da el hambre. Teniendo hambre, llegué a entender mucho mejor a Cézanne y su modo de componer paisajes. Muchas veces me pregunté si él tendría también hambre cuando pintaba...”.

Anteriorment Miró ens contava que “era molt pobre, només em podia permetre de dinar un cop la setmana; els altres dies m'acontentava amb figues seques i mastegava xiclet...¹³⁰”. “Menjava poc i malament... en aquell temps la fam em produïa al·lucinacions, i les al·lucinacions idees pels quadres. Recordo que un cop que (Hans) Arp havia vingut a veure'm, i vaig compartí amb ell alguns raves, era tot el que tenia... Era un període de treball intens. Omplia quaderns de dibuix que em servien de punt de partida pels quadres...¹³¹”.

Hemingway escriu “Paris era una fiesta” el 1960 a la seva casa de Cuba. En el prefaci diu que “por razones que al autor le bastan, a muchos lugares, personas, observaciones

¹²⁸ “Vida d'una passió” de Lluís Permanyer, Edicions de 1984 (2003), pàg. 62.

¹²⁹ “Paris era una fiesta” (“A Moveable Feast”, 1964), capítol VIII (“El hambre era una buena disciplina”).

¹³⁰ A “Je rêve d'un grand atelier” (“Somio amb un gran taller”), “XXe siècle” núm. 2 (1 de maig de 1938). Traduït del llibre “Margit Rowell”, pàg. 227.

¹³¹ Text “Record del carrer Blomet” transcrit per Jacques Dupin (1977). Traduït del llibre de “Margit Rowell”, pàg. 165.

e impresiones no les ha dado cabida en este libro...”; després esmenta que no parlarà, entre d’altres de Miró.

Hem vist com Miró deia que algun cop anava a Au Nègre de Toulouse, aquest era un restaurant que estava al 157 del boulevard de Montparnasse. Que allí va conèixer James Joyce, que Hemingway acompanyà Sylvia Beach, de la llibreria Shakespeare & Co. al seu taller de la rue Blomet. Aquesta acabava de publicar, el 2 de febrer de 1922, la famosa novel·la “Ulysses” de Joyce. La llibreria estava al 12 rue de l’Odéon. A París es vivia uns anys fascinants.

Els inicis de Hemingway a París també foren complicats. “Solo comía un paquete de papas fritas y una taza de café, pero se sentía enteramente libre...”¹³². Hemingway descriu aquell Au Nègre de Toulouse en el capítol XI (“Con Pascin en el Dôme”): “...caminé... hasta llegar al restaurante del Nègre de Toulouse, donde guardaban nuestras servilletas a cuadros blancos y rojos metidas en servilleteros de madera y puestas en sus estanterías, esperándonos a que fuéramos a comer...”. Hemingway dedica el capítol IV a aquella llibreria Shakespeare & Co.: “La primera vez que entre... estaba muy intimidado y no llevaba bastante dinero para suscribirme a la biblioteca circulante. Ella (*Sylvia Beach*) me dijo que ya le daría el depósito cualquier día... y me extendió una tarjeta de suscriptor y me dijo que podía llevarme los libros que quisiera. No había razón para que ella confiara en mí. No me conocía... ¿Cuándo viene por aquí Joyce? –pregunté. Si viene, acostumbra a ser a última hora de la tarde...”.

Miró: “A les nits anava a un gimnàs a boxejar. El meu treball intel·lectual de tot el dia demanava una descongestió física...”¹³³. “Anàvem al gimnàs del Centre Americà, al boulevard Raspail, on rebíem lliçons de boxa. Jo també feia esport: m’ajudava a mantenir-me en forma i a tenir el cap clar per al treball, que m’absorbia per complert. De vegades feia guants amb Hemingway...”¹³⁴. Sabem que cap el 1918 Miró ja feia exercici, corria pels camins de Les Pobles a Mont-roig, fins arribar a la platja de la Pixerota on feia gimnàstica¹³⁵.

Miró cita el Centre Americà (l’American Center). Aquest, en aquella època estava al 107 de boulevard Raspail, uns dos-cents metres més amunt de la cantonada de La Rotonde. Exactament es deia United States Artists and Students Club. Es va inaugurar el 17 d’abril de 1922. Era un indret de trobada, principalment, d’estudiants, pintors i intel·lectuals americans i anglesos. Va tenir un gran èxit. L’anomenat realment American Center no es va crear fins al 1934; estava al 261 del mateix boulevard Raspail, ara uns dos-cents metres més avall d’aquella cantonada. Actualment és la Fondation Cartier.

Miró també comenta que el grup del 45 rue Blomet anava sovint a un local del mateix carrer: “També anàvem sobretot a un bistro que encara existeix, a la rue Blomet mateix. Hi preniem un cafè amb llet. I el vespre, a l’entresòl, hi havia un ball negre. Hi anàvem sovint, ben tranquils, fins el dia que Robert Desnos... en va parlar en una de les seves cròniques: llavors Tot París, amb vestit de nit o amb esmòquing, hi venia... Abans

---

¹³² Yuri Paporov al llibre “Hemingway en Cuba”, Siglo veintiuno editores (1993), pàg. 92.

¹³³ A la mateixa carta a Ràfols des de Mont-roig, el 30 de juny de 1922.

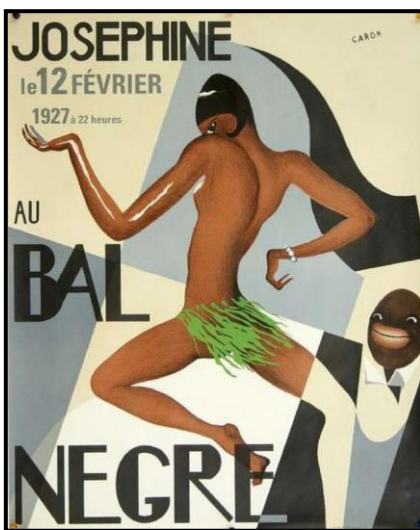
¹³⁴ “Vida d’una passió” de Lluís Permanyer, Edicions de 1984 (2003), pàg. 56.

¹³⁵ “Joan Miró i Mont-roig: Pal de ballarí (1911-1929)” de Martí Rom (Arola Editors, 2012), pàg. 74 a 76.

tan sols hi érem nosaltres i els negres. De tant en tant hi havia baralles amb pinxos del barri que també hi venien, però per a nosaltres, els artistes, allò era casa nostra...»¹³⁶.

Passejant pel carrer Blomet encara es pot trobar aquest local. Està en el número 33, a la cantonada amb la rue Copreaux. El famós Bal Nègre ha reobert fa uns anys amb el nom original de Le Bal Blomet; s'havia tancat el 1962. A la façana, una sèrie de petits plafons expliquen la història del local. Diu que el 1924 un aspirant a diputat per les Antilles va començar a utilitzar el que era un magatzem de vins per convocar els seus electors. Per aconseguir un major públic es posava a tocar al piano musiques antillanes. Explica que fou Robert Desnos qui li va donar el nom de Bal Nègre. Aquest va publicar un article al periòdic cultural "Comoedia" (desembre de 1925) que faria famós el local:

“En un dels barris més romàntics de París, on cada porta amaga un jardí i pèrgoles, s'ha instal·lat un ball oriental. Un veritable Ball Nègre, on tot es negre, tan els músics com els ballarins. Es pot passar, el dissabte i el diumenge, una nit ben lluny de l'ambient parisenc entre petulants martiniqueses...”

Era un ambient nou, introduït pels nadius de les colònies antillanes i alguns soldats afroamericans que s'havien quedat a París després de la guerra. Fou un lloc on hi actuà Joséphine Baker o Maurice Chevalier i on hi van passar, entre d'altres: Hemingway, Scott Fitzgerald, Francis Picabia, Jean Cocteau... A partir de 1927 i 1928 el local seria un dels principals exponents d'aquells "bojos anys vint" a París.

El juny de 1924, Miró encara no havia aconseguit vendre "La masia".

Miró a inicis de juliol ja deuria estar al mas. Com acostumava a fer, envia, uns pocs dies després d'arribar a Mont-roig, una postal a Picasso (13 de juliol) on li desitja un bon estiu. Aquella temporada a Mont-roig també seria d'uns sis mesos; s'hi estarà fins Nadal.

¹³⁶ "El color dels meus somnis. Converses amb Georges Raillard", Traus-8 Leonard Muntaner Editor (2009), pàg. 53.

Miró acabarà la tela “Terra llaurada” (1923-1924). Aquesta suposarà un canvi radical en l’obra de Miró, és l’inici d’un camí que el durà vers l’abstracció. Però, a més de ser el final d’una etapa on havia conreat un realisme detallista, serà també la conclusió dels seus paisatges mont-rogençs. És el punt de partida de moltes teles que farà fins a la meitat dels anys vint. És un punt d’inflexió. Un “Pal de ballari”¹³⁷.

Com acostumava a fer, Miró envia una postal a Picasso el 31 de desembre de 1924; ara li diu que estarà a París al voltant del 12 de gener de 1925. En unes anotacions d’un dels seus quaderns del 1924-1925 descriu amb detall el taller de la rue Blomet: “Al entrar, com un vestíbul, un prestatge; al damunt una gerreta i una figura mallorquina (un siurell) i una carbassa. Al damunt del bagul una peixera amb dos peixos... petxines... Al plafó del llit... aquelles coses rodones de Guatemala, alguna nina i algun joguet per les palmes”¹³⁸. Aquesta descripció la ampliarà amb algun detall més: “Tenia un bagul per a guardar-hi la roba i posar-hi les teles quan viatjava; em servia de moble, el cobria amb unes tovalles... Un oncle meu¹³⁹ em va portar alguns objectes que jo volia penjar a la paret com si fos una constel·lació... i algunes joguines fetes amb fulles de palmera que encara tinc...”¹⁴⁰. Veiem com Miró ja tenia passió pels objectes d’artesanía (la gerreta, el siurell, el “joguet per les palmes”...) o bé pels objectes trobats (petxines). Aquest “joguet per les palmes” especifica en la segona descripció que son “joguines fetes amb fulles de palmera”. Aquestes, penso que serien un avanç dels Sol de palmes, regals del seu gran amic Joan Prats, que anys més tard tindrà al mas de Mont-roig i al taller de Son Abrines, a Palma de Mallorca.

Haviem vist com el gran instigador surrealista André Breton, de l’octubre de 1921 al 1922, va viure a l’Hôtel Delambre, en el núm. 35 del carrer del mateix nom. A continuació es va traslladar, fugint de l’onada artística del Montparnasse dels anys vint, a Montmartre, al 42 rue Pierre Fontaine. Això era a tocar de la place Blanche, al bulevard de Clichy, a tocar del Moulin Rouge i a prop de Pigalle. El 15 d’octubre de 1924 Breton va publicar el “Manifest del surrealisme”. Era com una mena de retorn als orígens; des de finals del segle XIX fins a les dues primeres dècades del XX, Montmartre, aquell barri del nord de París, havia estat el bressol de l’avantguarda artística.

Café Cyrano, a la Place Blanche

El febrer de 1925 és quan es deuria produir la visita de Breton, Louis Aragon i Paul Eluard al taller de Miró de la rue Blomet. A partir d’aleshores, Miró tindria una freqüent

¹³⁷ Aquesta teoria del “Pal de ballari” com a punt d’inflexió de l’obra mironiana, que es concreta a “Terra llaurada”, es desenvolupa en el llibre “Joan Miró i Mont-roig: Pal de ballari (1911-1929)” de Martí Rom (Arola Editors, 2012), fonamentalment a les pàg. 162, 163 i 164. Es complementa i s’hi afegixen noves informacions en el llibre “Joan Miró i Mont-roig: el xiscler de l’oreneta (1930-1983)” de Martí Rom (Arola Editors, 2018), de la pàg. 50 a la 53.

¹³⁸ “Obra de Joan Miró” (catàleg editat per la Fundació Miró, 1988) n. 258. També: Catàleg de la Fundació Joan Miró n. 612b.

¹³⁹ Aquest deuria ser el germà del seu pare Manuel Miró Adzerias. Fou amb el que tenia més relació.

¹⁴⁰ “Carnets catalans” de Gaëtan Picon (Edicions Polígrafa, 1976), pàg. 75.

relació amb el grup surrealista. Comenta que amb el seu veí de taller Masson: “Anàvem ritualment a assistir a les reunions del grup surrealista que es feiem al migdia, en el Cyrano, a la Place Blanche (al 82 boulevard de Clichy). Masson prenia part a les discussions, jo em quedava callat...”¹⁴¹. Tornem a trobar aquell metro “nord-sud”, l’actual línia 12, que unia Montparnasse amb Montmartre.

“Estava dibuixant quasi per complert a partir d’al·lucinacions. En aquells temps vivia amb unes poques figues seques al dia. Era molt orgullós per demanar ajut als meus amics. La fam va ser una bona font d’aquestes al·lucinacions. M’asseia durant llargs períodes mirant les parets nues del meu estudi i tractant de captar aquelles formes sobre el paper...”¹⁴².

Acaba a París dues teles: “Paisatge” i “Diàleg d’insectes”. “Els animallets petits i els ocells m’hipnotitzen. Sobretot aquests animallets gairebé invisibles, els insectes, les papallones”¹⁴³. La següent tela serà “Carnaval d’Arlequí” (1924-1925); també hi ha animals i animallets.

“Al vespre tornava al meu taller de la rue Blomet i, quan em ficava al llit, no sempre havia menjat. Veia les coses i les anotava en els carnets. Veia formes en les esquerdes de les parets, en el sostre, sobretot en el sostre...”¹⁴⁴.

Actual Auberge de Venise (abans Dingo Bar)

L’abril de 1925 es produeix la famosa trobada entre Hemingway i Francis Scott Fitzgerald, entre dos dels grans novel·listes americans. “La primera vez en mi vida en que encontré a Scott Fitzgerald, ocurrió algo muy extraño... El entró en el bar Dingo de la rue Delambre, donde yo estaba sentado en compañía de algunos sujetos que eran compañías perfectamente malas... Me dijo que me daría a leer el libro nuevo, *The Great Gatsby*, en cuanto recuperara el único ejemplar que tenía, y que había prestado a no sé quién...”¹⁴⁵. Aquest bar s’obrí el 1923. Era al 10 rue Delambre. D’aquell carrer que surt del davant del cafè La Rotonde i desemboca en el cementiri de Montparnasse, i

¹⁴¹ Text “Record del carrer Blomet” transcrit per Jacques Dupin (1977). Traduït del llibre de “Margit Rowell”, pàg. 163.

¹⁴² Entrevista de J. J. Sweeney, publicada a “Partisan Review” núm. 2, amb el títol “Joan Miró: Comment and Interview” Nova York (1948). Traduïda del llibre de “Margit Rowell”, pàg. 293.

¹⁴³ Documental “D’un roig encès: Miró i Mont-roig” (1979) de Martí Rom.

¹⁴⁴ “Carnets catalans” de Gaëtan Picon (Edicions Polígrafa, 1976), pàg. 74.

¹⁴⁵ “Paris era una fiesta” (“A Moveable Feast”, 1964), capítol XVII (“Scott Fitzgerald”).

on hi havia aquells hotels Delambre (núm. 35) i Namur (núm. 39); els de Josep Pla i Miró del 1921.

Ara, al 2018, aquell Dingo Bar és un restaurant italià dit Auberge de Venise. Hi vam

dinar un dimecres del mes d'abril. La sorpresa fou trobar, ja asseguts a una taula, prop de la finestra, a la paret de fusta, una plaqueta metàl·lica daurada que posava "Ernest Hemingway. 1899-1961". En una altra s'hi podia llegir que el 1924 es va fer càrrec del *Dingo American bar and restaurant* Jimmie Carters, un ex boxejador professional que estava "sempre de bon humor". Es va convertir en un lloc obligatori d'escriptors i actors.

Hemingway també conta que un dia quan tornava de jugar al tennis amb Ezra Pound (al boulevard Aragó), a l'arribar a casa, la dona de l'amo de la fusteria li va dir que l'estava buscant un jove i que el trobaria a la Closerie des Lilas. "Encontré a Evan Shipman esperando. Era un buen poeta, que tenía afición y experiencia de caballos, de literatura y de pintura. Se levantó y le vi alto y pálido y delgado, con su camisa blanca sucia y de cuello raído, con su corbata cuidadosamente anudada, con su gastado y arrugado traje gris, con sus manchados dedos más oscuros que su pelo, con sus uñas ribeteadas y con su cordial y humilde sonrisa..."¹⁴⁶. Comenta que Shipman, com d'altres amics, l'anomenava Hem. Com veiem l'esport estava de moda entre els escriptors i artistes: la boxa, el tennis...

Evan Shipman havia conegut a Jacques Viot, que treballava a la Galerie Pierre (13 rue Bonaparte) de Pierre Loeb. Shipman va dur a Viot al taller de Miró. Aquest s'interessà per la seva obra i l'1 d'abril de 1925, Miró va aconseguir firmar el seu primer contracte. Cobraria 1.500 francs mensuals i hauria de lliurar tota la seva producció. No era una gran quantitat, havia de comprar les teles i els colors, pagar el lloguer de l'estudi i viure, però començava una nova època econòmica per a Miró. S'havien acabat les maleïdes penúries.

També van acordar fer una exposició de Miró al mes de juny a la Galerie Pierre. En paral·lel a la preparació d'aquesta exposició es produeix, finalment, la venda de "La masia" (1921-1922).

Segons explicava Miró, anteriorment, quan el quadre estava en mans del marxant Léonce Rosenberg, donada la dificultat de vendre una tela de grans dimensions, aquest li va proposar trossejar-lo en fragments. Deia que aleshores els pisos de París eren petits i que ningú volia una tela tan gran.

¹⁴⁶ "Paris era una fiesta" ("A Moveable Feast", 1964), capítol XV ("Evan Shipman en la Closerie des Lilas").

“La masia” havia entusiasmat Evan Shipman. Sembla que va aconseguir una opció de compra. Però Hemingway també volia el quadre. En una conversa entre els dos a la Closerie des Lilas decideixen que es jugaran el quadre als daus. Va guanyar Hemingway¹⁴⁷. Aquest ens concreta com va succeir la compra: “*Quan va arribar l’últim terme del pagament (a finals de setembre), el marxant es presentà i comentà que no tenia diners a casa ni al banc. Si*

aquell mateix dia no pagava la quantitat, es quedaria el quadre. Finalment, Dos Passos, Shipman i jo mateix, vam demanar diners fent una volta per nombrosos bars i restaurants, vam anar a buscar la pintura i la vam portar a casa en taxi. El marxant estava negre perquè li havien ofert quatre vegades més pel quadre... El sostre del taxi estava obert i el vent inflava la gran tela com si fos una vela d’una barca i vam demanar al xofer que anés més lentament. Una vegada a casa, vam penjar el quadre a la paret i tots plegats ens vam sentir la mar de felïços... Vaig rebre la visita de Miró, que contemplà la tela i em va dir: Estic molt content que siguis tu qui tinguis La masia...”¹⁴⁸. Tenien el quadre al dormitori.

Aquesta escena de “La Masia” gairebé onejant pels carrers de París és senzillament deliciosa, té l’aire d’algunes pel·lícules franceses de la Nouvelle vague. Sí, la tela de Miró era també una nova ona. La seqüència traspua l’ambient festiu de pel·lícules com “Jules et Jim” (1962) de François Truffaut.

Pilar Juncosa, la que seria l’esposa de Joan Miró, explicava en una entrevista a “La Vanguardia” que “*fue Hemingway quien enseñó a Joan a boxear y quien se había dejado pegar en un combate profesional para pagarle a Joan una parte de La Masia...*”¹⁴⁹. Així doncs, Hemingway va poder comprar “La masia” amb els diners obtinguts fent d’sparring d’algun altre boxador i recaptant diners entre els amics pels bars de París. Boxejava en un gimnàs del 26 rue Pontoise, prop de la Maison de la Mutualité.

Aleshores, la passió per la boxa era freqüent entre els artistes a París. Sabem que uns anys més tard, el 1928, Miró boxejava amb Alexander Calder. També que Georges Braque ho feia segons explica el marxant Daniel Henry Kahnweiler en el llibre “*Mis galerías y mis pintores*”¹⁵⁰.

¹⁴⁷ La descripció detallada de les gestions i conflictes de Shipman i Hemingway està en el llibre “La Masia. Un Miró para Mrs. Hemingway” d’Alex Fernández de Castro (Universitat de València, 2015), principalment pàg. 140, 141, 148 i 149.

¹⁴⁸ Citat per Permanyer a “Vida d’una passió”, Edicions de 1984 (2003), pàg. 55. Extret del text “The farm” de la revista “Cahiers d’art”, vol. IX, n. 1 / 4, París, 1934, pàg. 28.

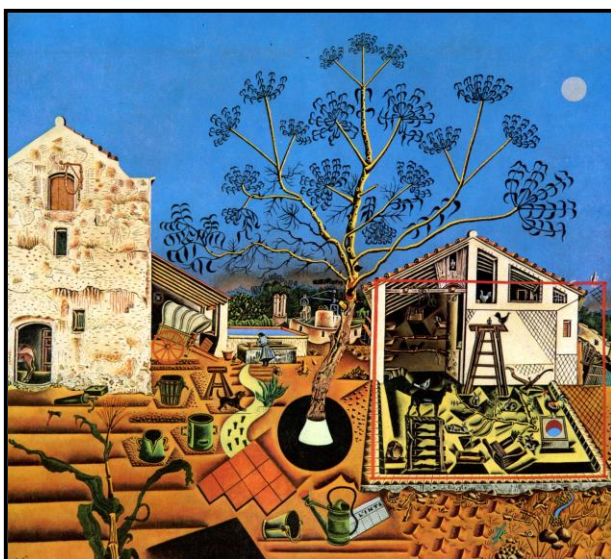
¹⁴⁹ “La Vanguardia” (20 de desembre de 1992). Entrevista de Cristina Ros.

¹⁵⁰ Árdora Ediciones (1961), pàg. 48.

Hemingway ja boxejava abans d'arribar a París. Estant a Chicago “había boxeado muchas veces... principalmente como *sparring*, para ganar algo de dinero... En París... todo el mundo parece haber sido invitado, más pronto o más tarde, a una sesión con los guantes... Boxeó todo el tiempo que estuvo en París...”¹⁵¹.

Hemingway comenta una visita que va fer al pis de Getrude Stein amb la seva dona, Hadley Richardson. Aquesta, vivia al 27 rue de Fleurus, entre el boulevard Raspail i el Jardí de Luxemburg. “Aquella tarde nos enseñó... el modo de comprar cuadros. Uno puede comprarse vestidos o cuadros –dijo-. Eso es todo. Hay que ser riquísimo para permitirse ambas cosas a la vez. Dele importancia al vestir y no le dé ninguna a la moda, cómprese vestidos cómodos y que duren, y con lo ahorrado en vestir podrá comprarse cuadros. Pero es que aunque no me compre otro traje en mi vida –dije-, nunca tendré dinero para comprar los Picassos que quisiera. No, claro. No está a su alcance. Usted tiene que comprar a pintores de su edad... Ya les conocerá. Se encontrarán por el barrio. Siempre salen nuevos pintores serios y buenos...”¹⁵². Potser pugui estar en aquesta conversa la decisió de Hemingway de comprar el quadre de Miró.

”La masia” estaria en una paret del pis del 113 de Notre Dame des Champs fins a finals de novembre de 1926 quan Hadley Richardson, la primera esposa de Hemingway, va canviar de pis; havien decidit separar-se. Aquesta aniria a viure al 35 rue de Fleurus; molt a prop d'on vivia Gertrude Stein. “Le hizo a Hemingway una lista con las cosas que quería recuperar del piso... El alquiló una carretilla y se las llevó muy abatido. Desprenderse de La masia debió de resultarle especialmente doloroso...”¹⁵³. Em resulta fascinant reproduir mentalment aquesta escena de Hemingway

transportant “La masia”, entre d'altres objectes, aquells sis-cents metres que hi havia entre els dos pisos.

Anem una mica enrere. Havíem vist com Miró firmava, l'1 d'abril de 1925, un contracte amb Jacques Viot de la Galerie Pierre i que aquest es comprometia a fer una exposició. Durant aquest hivern a París, Miró visita sovint Picasso. El 10 de juny li envia una carta d'invitació, amb un catàleg, per l'exposició a la Galerie Pierre, al 13 rue Bonaparte. Era a la *rive gauche*, a tocar del Sena.

¹⁵¹ Anthony Burgess en el llibre “Hemingway” (Editorial Salvat, 1995), pàg. 48.

¹⁵² “Paris era una fiesta” (“A Moveable Feast”, 1964), capítol II (“Miss Stein da enseñanzas”).

¹⁵³ “La Masia. Un Miró para Mrs. Hemingway” d'Alex Fernández de Castro (Universitat de València, 2015), pàg. 169.

L'exposició es va inaugurar el 12 de juny i va durar fins al 27 de juny. Fou un important èxit. Hi van assistir gran part dels artistes, intel·lectuals i personatges de la bohèmia de París. Sabem que hi havia: Hemingway, Breton, Max Ernst, Louis Aragon... Picasso no hi va anar. André Breton li va comprar aquell "Paisatge català (el caçador)" del 1923-1924. Era el moment culminant del moviment surrealista.

Jacques Viot va descriure amb detall aquella inauguració: *"Es va fer a mitja nit, cosa que encara no era freqüent. Havia una gran quantitat de persones. Pierre (Loeb¹⁵⁴) tenia por de que el terra del primer pis s'enfonsés... Miró havia fet un gran esforç de coqueteria, les qüestions indumentàries... sempre li preocupaven, i te una gran debilitat pels rellotges de polsera... Duia una americana brodada, uns pantalons grisos i polaines blanques... Ens el vam emportar a Montparnasse. Conservo un record precís: el de Miró, amb l'aspecte més preocupat que mai, ballant un tango amb una dona molt més alta que ell. Ni una patinada, no passava per alt un sol moviment, cap pas per petit que fos. Els altres ballarins s'havien aturat davant tanta consciència. I Miró, tens, continuava amb el seu tango, com si l'hagués après en un llibre..."¹⁵⁵*. Recordarem com Josep Llorens Artigas explicava que Miró havia anat anteriorment a fer classes de ball.

Hemingway acaba el seu llibre "Paris era una fiesta": *"París no se acaba nunca, y el recuerdo de cada persona que ha vivido allí es distinto del recuerdo de cualquier otra. Siempre hemos vuelto... París siempre valía la pena, y no recibía siempre algo a trueque de lo que allí dejaba. Yo he hablado de París según era en los primeros tiempos, cuando éramos muy pobres y muy felices"*.

A mitjans de juliol de 1925, Miró anirà al mas de Mont-roig. Allà s'hi estarà de juliol a octubre, uns quatre mesos. Amb el contracte que li havia fet Jacques Viot, Miró deixa les penúries enrere.

¹⁵⁴ El propietari de la galeria.

¹⁵⁵ Traduït de "Un ami: Joan Miró" de Jacques Viot, Cahiers d'Art num. 11 (1936).

1926...

Després de l'èxit de la seva segona exposició a París, a la Galerie Pierre, al mes de juny de 1925, Miró va tornar a Mont-roig. A inicis de novembre marxa a París a la inauguració de la primera exposició del grup surrealista, el 13 de novembre a la Galerie Pierre (13 rue Bonaparte). Hi participa amb dues de les seves darreres obres: "Carnaval d'Arlequí" i "Diàleg d'insectes", del 1924-1925. La l'exposició "La Peinture surréaliste" es va fer fins al 25 de novembre; hi havia obres de Max Ernst, De Chirico, Man Ray, Paul Klee, Picasso... Fou un gran èxit.

Deuria ser en aquest moment que Miró va conèixer la pintura de Paul Klee. *"Junts, Masson i jo, vàrem descobrir a Klee, descobriment essencial pels dos. Primer per les reproduccions, en la gran llibreria del bulevard Raspail. Després, en una petita galeria a la cantonada del carrer Vavin; el seu propietari anava de tan en tan a veure a Klee i portava algunes aquarel·les dels seus viatges. Ens avisava i nosaltres i anàvem corrent..."*¹⁵⁶. Era la Galeria Vavin-Raspail, del 28 rue Vavin. He trobat que la primera exposició d'aquarel·les de Klee a París fou del 21 d'octubre al 14 de novembre de 1925. En una carta a Sebastià Gasch del 2 de novembre, Miró esmenta aquesta exposició. Curiosament en aquesta mateixa galeria, uns mesos abans, a inicis de maig, hi va fer la seva primera exposició individual Jacint Salvadó, el mont-roigenc Cintu Quadrus. Era una de les galeries amb més prestigi de París.

Cité des Fusains (22 rue Tourlaque)

En aquest retorn a París Miró encara s'allotja al taller del 45 rue Blomet¹⁵⁷. Ara viatja sovint. El 8 de gener de 1926 està a Mont-roig¹⁵⁸. A inicis de febrer torna a estar a París. Deixa aquell taller on ha estat des del 1921 i se'n va al 22 rue Tourlaque, conegut com Cité des Fusains, vora el cementiri de Montmartre. Li havia llogat el seu marxant Jacques Viot. *"Hi havien estat Toulouse-Lautrec i André Derain, i on Pierre Bonnard encara té el seu estudi. En aquella època hi havia Paul Éluard, Max Ernst, Arp... Vaig posar a la porta un cartell que havia trobat en una botiga: Tren que passa sense parar. La cosa anava millor, però encara era prou dur. Un cop amb Arp vam menjar raves*

¹⁵⁶ Text "Record del carrer Blomet" transcrit per Jacques Dupin (1977). Traduït del llibre "Joan Miró. Escritos y conversaciones" de Margit Rowell (IVAM – Murcia, Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Murcia, 2002), pàg. 164.

¹⁵⁷ Hi ha dues cartes a Sebastià Gasch del 2 i 15 de novembre.

¹⁵⁸ Postal a Sebastià Gasch.

amb mantega. Quan vaig poder, vaig agafar un estudi més gran a la planta baixa, però no hi vaig estar molt temps...»¹⁵⁹.

En aquest recorregut nord-sud de la vida artística a París, primer, a inicis del segle XX, a Montmartre, i a partir dels anys vint a Montparnasse, Miró retornava a la colina de Montmartre¹⁶⁰. Potser seguint el grup surrealista. Vèiem que Breton el 1922 havia anat a viure a tocar de la place Blanche, al boulevard de Clichy, prop de Pigalle¹⁶¹.

El mes d'abril Miró va a Montecarlo a preparar els decorats i el vestuari pels Ballets Russos, de "Romeu i Julieta". Es va estrenar el 4 de maig. A continuació deuria anar a París, d'on marxa precipitadament en rebre l'avís de la mort del seu pare, Miquel Miró Adzaries. Fou el 9 de juliol al mas de Mont-roig. Aleshores, Miró es convertia en el cap de la família. S'estarà a Mont-roig fins al desembre, uns sis mesos, amb alguna visita a Barcelona; ho sabem per una carta a Sebastià Gasch, del 7 d'octubre, on esmenta que feia uns dies havia coincidit amb Picasso¹⁶², a Barcelona.

Enmig, el juny de 1926 Jacques Viot, el seu marxant i gerent de la Galerie Pierre (de Pierre Loeb), desapareix de la vida parisenca (se'n va a Tahití), deixant un bon nombre de deutes que compliquen la vida d'alguns artistes; entre ells Miró. Pierre Loeb assumirà aquells contractes.

Gairebé sempre devia passar els Nadals a Barcelona. Encara més aquest any 1926 en

Bateau-Lavoir (Taller de Picasso: 1904-1912)

què havia mort el seu pare feia uns sis mesos i la seva mare restava sola. A mitjans de gener de 1927 ja estava a París¹⁶³. Uns dies després, 24 de gener, escriu a Sebastià Gasch: "*Treballo molt. Veig a molt poca gent, només de tan en tan per a donar fe de vida. Ningú ha vist el que he fet aquest estiu i el que faig ara...*". Quan Miró torna París, deixa a banda els "Paisatges imaginaris" que estava fent a Mont-roig i continua amb les "Pintures oníriques" (o "Pintures de somni").

Miró viu aquell hivern de 1927 pràcticament tancat al taller de la Cité des Fusains, al 22 rue Tourlaque. Li explicava a Melià: "*Encara existeix un jardí amb molts d'obradors de pintors famosos. És una meravella, un lloc tranquil amb una gran importància històrica...*"¹⁶⁴. És un conjunt de tallers d'artistes en una mena de passatge que comunica els carrers Steilen i Tourlaque. Es va anar construint, del 1900 al 1915, des del carrer Steinlen; en aquest període hi tenien el taller André Derain i Pierre Bonnard. Cap els anys vint ja comunicava amb el carrer Tourlaque. En aquells anys d'inicis de

¹⁵⁹ "Je rêve d'un grand atelier" ("Somio amb un gran taller"), "XXe siècle" núm. 2 (1 de maig de 1938). Traduït del llibre de "Margit Rowell", pàg. 228.

¹⁶⁰ Era relativament a prop del famós Bateau-Lavoir, on va viure Picasso de 1904 al 1909. Era al 13 rue Ravignan. Actualment és la place Émile Goudeau.

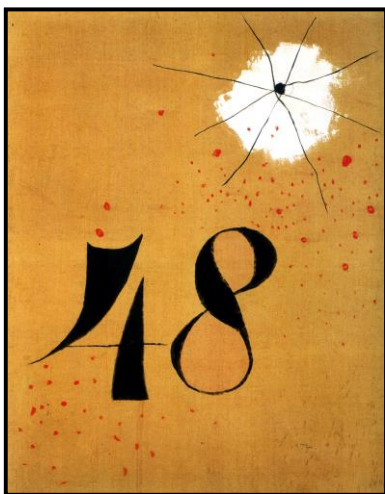
¹⁶¹ Al 42 rue Fontaine.

¹⁶² Al restaurant Catalunya, a la cantonada mar del carrer Bergara amb aquesta plaça.

¹⁶³ Hi ha una postal a Sebastià Gasch del 16 de gener.

¹⁶⁴ "Joan Miró, vida i gest" de Josep Melià (Doposa, 1973), pàg. 131.

segle, la Cité des Fusains i el Bateau-Lavoir eren els dos principals centres de producció artística de Montmartre.

Miró devia recordar el carrer Blomet quan al 1927 va fer la tela “Pintura / 48”¹⁶⁵. Comentava: “*També vaig pintar, ho recordo bé, un enorme “48” sobre una tela molt sòbria. Era el número obsessiu que m’atreia al sortir, estava en l’edifici del davant, el 48 de carrer Blomet...*”¹⁶⁶. En un text del 1938, Miró deia: “*Una vegada vaig voler tornar a veure l’estudi del carrer Blomet... Estaven enderrocant la casa. Un gran gos es va llençar contra mi...*”¹⁶⁷. Se’ns dubte aquell espai, aquell indret, tenia un rellevant valor sentimental per a Miró. A finals dels anys seixanta, va proposar a André Malraux, ministre de Cultura de França (del 1958 al 1969), dignificar aquell espai, oferint una escultura seva. Volia que fos un homenatge a Robert Desnos¹⁶⁸, assidu

visitant del 45 rue Blomet i, a partir del 1926 (fins al 1930), instal·lat al taller del costat del de Miró, el que tenia André Masson. Robert Desnos fou un membre actiu de la Resistència francesa contra els alemanys, durant la II Guerra Mundial. Un cop detingut el van enviar a diversos camps de concentració; finalment, va morir el 1945 de tifus al de Terezín, prop de Praga, unes setmanes després que aquest camp fos alliberat.

Al 45 rue Blomet, el 1969, s’hi va fer un parc dit Square Blomet. El 1974 s’hi va col·locar l’escultura “Oiseau lunaire”¹⁶⁹ (1966). Finalment, el juny de 2010, aquest parc va passar a dir-se Square de l’ Oiseau lunaire.

¹⁶⁵ ”Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum I (1908-1930), n. 247.

¹⁶⁶ Text “Record del carrer Blomet” transcrit per Jacques Dupin (1977). Traduït del llibre “Joan Miró. Escritos y conversaciones” de Margit Rowell (IVAM – Murcia, Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Murcia, 2002), pàg. 161.

¹⁶⁷ “Je rêve d’un grand atelier” (“Somio amb un gran taller”), “XXe siècle” núm. 2 (1 de maig de 1938). Traduït del llibre de “Margit Rowell”, pàg. 229

¹⁶⁸ Robert Desnos (1900-1945).

¹⁶⁹ Catàleg “Joan Miró Sculptures. Catalogue raisonné (1928-1982)” d’Emilio Fernández Miró i Pilar Ortega Chapel, núm. 68.

És emocionant agafar el metro, la línia 12, fins l'estació de Volontaires i apropar-se al 45 rue Blomet. Primer trobarem, a la cantonada del carrer Copreaux amb el de Blomet, aquell mític Bal Nègre (ara Bal Blomet) que va posar de moda el mateix Robert Desnos. Després, unes poques cases més avall, el parc, l'«Square de l'Oiseau lunaire». Molt probablement, tot apropant-nos ja podrem escoltar una certa cridòria de xiquets gaudint de diversos jocs. Potser trobarem, en algun banc, una mare amb un cotxet i alguns jubilats llegint el diari o conversant entre ells. Al fons del parc, seguint el camí principal, i visible des del carrer, hi ha, damunt d'una considerable peanya, l'escultura de Miró. És molt gran. Té les mides adequades per aquell espai. Diria que l'escultura deu fer gairebé uns 2,5 m. d'alçada.

Miró, després d'aquell hivern tancat a la Cité des Fusains, al 22 rue Tourlaque, torna a Mont-roig a inicis de juliol de 1927. S'hi estarà fins a mitjans de novembre, uns quatre mesos llargs. En una carta a Ricart (11 d'agost), explica que per un excés de treball del darrer hivern li cal anar de tant en tant a Barcelona a seguir un tractament mèdic. Immediatament després de les festes de Nadal de 1927 torna a Mont-roig.

A l'octubre de 1927, Hadley Richardson, la primera esposa de Hemingway deixa el pis del 35 rue de Fleurus i va al 98 boulevard Auguste Blanqui. Amb ella va el quadre "La masia". Casualment el 1937 Miró anirà a viure al mateix edifici. Seria veí del seu quadre.

El 7 de febrer de 1928, Miró, en una carta a Josep Francesc Ràfols, des de Mont-roig, li diu que marxarà a París a finals de mes. I li envia una postal el 19 de febrer des de París, des del 22 rue Tourlaque. Aquest és un indret de Montmartre, relativament allunyat de la zona més turística del Sagrat Cor i la place du Tertre.

El 15 d'abril escriu a Picasso convidant-lo a la inauguració de l'exposició que farà, de l'1 al 15 de maig, a la prestigiosa Galerie Georges Bernheim, al 109 rue du Faubourg Saint-Honoré. Estava a prop, a uns dos-cents metres, de la Galerie La Licorne, del 110 rue de La Boétie, on va fer la seva primera exposició a París (1921). Era una zona noble de París, relativament a prop dels Camps Elisis. Aquesta exposició fou un èxit total, ho va vendre tot. Explica Miró: “*De les quaranta-una obres que hi havia, una dotzena se les reservà Pierre (Loeb) per a ell i totes les altres es vengueren. Més n’hi hagués hagut...*”¹⁷⁰. Li van comprar grans col·leccionistes.

Al maig, Miró va a Brussel·les¹⁷¹ a veure una exposició de Hans Arp. A continuació va a Anvers, La Haia i Amsterdam¹⁷², on visitarà el Rijkmuseum. Però a mitjans de mes torna a estar a París¹⁷³. A inicis de juny està a Barcelona. En una carta del 5 de juny a Ràfols li comenta que el proper 21 de juny es casarà. Però Miró no es va arribar a casar. “... un 13 va ser el dia que vaig trencar cert nuviatge...”, explica Miró en una reflexió que feia sobre la seva passió pels números¹⁷⁴. O sigui, que fou el 13 de juny, vuit dies abans del casament. La novia era Pilar Tey. Sembla que hi va haver un conflicte, una forta discussió, amb la mare de Miró.

Un cop cancel·lat el casament, Miró aprofitarà per anar a Madrid, a finals de juny, a veure el Museo del Prado, en el centenari de la mort de Goya. Tornant de Madrid, a inicis de juliol, va al mas de Mont-roig. S’hi estarà fins mitjans de desembre de 1928, uns cinc mesos; amb alguna anada a Barcelona (a mitjans de novembre). Abans d’acabar l’any ja està a París¹⁷⁵. Continua al taller del 22 rue Tourlaque.

El 12 de març de 1929 Miró coneix a Luis Buñuel¹⁷⁶. “*És un home simpatiquíssim i molt interessant... l’espero un d’aquests dies al taller...*”. Buñuel estava preparant el rodatge de la pel·lícula “Un chien andalou”. En una carta a Sebastià Gasch, del 22 de febrer, li diu que a finals de març anirà uns dies a Barcelona. El 5 d’abril ja està a París¹⁷⁷.

També, per aquestes dates, Buñuel va a una de les reunions dels surrealistes del cafè Cyrano, a la Place Blanche (*al 82 boulevard de Clichy*). Ha acabat “Un chien andalou” i obté el reconeixement d’aquell grup. S’estrenarà el 6 de juny al Studio des Ursulines (10 rue des Ursulines), a Montparnasse. Buñuel vivia a prop, al 39 rue Pascal.

Miró va anar a Brussel·les a la inauguració d’una exposició seva que organitzà el seu marxant Pierre Loeb; era de l’11 al 22 de maig a la Galerie Le Centaure. De retorn passa per Anvers¹⁷⁸. De finals de maig al juny està a París.

---

¹⁷⁰ “Una conversa amb Joan Miró” de Francesc Trabal, pàg. 20.

¹⁷¹ Hi ha una postal a Ràfols del 5 de maig.

¹⁷² Hi ha postals del 5, 11 i 11 a Ràfols, Joan Prats i Sebastià Gasch.

¹⁷³ Carta del 17 de maig a Ràfols.

¹⁷⁴ En el text “Record del carrer Blomet” transcrit per Jacques Dupin (1977). Traduït del llibre de “Margit Rowell”, pàg. 161.

¹⁷⁵ Postal del 26 de desembre a Sebastià Gasch.

¹⁷⁶ Ho explica en una carta del 13 de març a Sebastià Gasch.

¹⁷⁷ Postal a Ràfols.

¹⁷⁸ Postal del 13 de maig a Picasso.

En aquesta època és quan coneix Alexander Calder. Aquest havia fet una primera estada a París la tardor del 1926; s'allotjava al 22 rue Daguerre, al sud, a tocar, del cementiri de Montparnasse. Sabem que anava a les classes d'aquella acadèmia de dibuix La Grande Chaumière, on també hi havia anat Miró el 1920. Calder torna a París el novembre de 1928. Ara s'estarà al 7 rue Cels, molt a prop de l'anterior localització.

*“Un dia me'n vaig anar a Montmartre (al taller del 22 rue Tourlaque) a veure a Miró... Va ser molt amable i en va mostrar un o dos quadres seus, perquè els altres estaven en una exposició a Brussel·les... Miró va venir al meu taller un dia que jo hi feia una funció del Circ. Em sembla que li va agradar...”*¹⁷⁹. El setembre de 1932, Calder i la

seva esposa Louisa van estar, més o menys, una setmana al mas Miró, a Mont-roig. Van fer una representació del Circ per la família Miró i els pagesos del voltant¹⁸⁰.

Aquell any 1929 la temporada a Mont-roig seria curta, hi estaria (més o menys) juliol, agost i alguns dies de setembre, uns dos mesos i mig. Miró està preparant el casament amb Pilar Juncosa, la “cosineta” de Mallorca.

Mas Miró

El juliol visiten el mas de Mont-roig Hemingway i la seva segona esposa Pauline Pfeiffer, amb qui s'havia casat el 1927. Venien dels *sanfermines*, de Pamplona. Era la sisena vegada que l'escriptor americà hi anava; la primera fou el 1923. El 19 de juliol Miró envia una postal a Pilar Juncosa, i els Hemingway hi afegeixen unes paraules dient-li que esperen veure-la properament a París. Després anirien per tota Espanya seguint *corridas de toros*. Durant aquest estiu del 1929, Hemingway comença a preparar la seva novel·la “Muerte en la tarde” (“Death in the afternoon”, 1932).

A primers dies de setembre va uns dies a Barcelona, però torna a Mont-roig a finals de mes. Finalment es casarà el 12 d'octubre. A continuació, van anar a passar uns dies a Pollença.

El matrimoni Miró a inicis de desembre de 1929 ja estan instal·lats a París. El 7 de desembre Miró envia una postal a Ràfols; ara l'adreça és: 3 rue François Mouthon. Abans deuria passar pel taller de la Cité des Fusains, al 22 rue Tourlaque, a Montmartre a recollir les teles que hi havia i d'altres estris. Miró tornava a fer el salt nord-sud, ara al sud de Montparnasse. Aquest indret està relativament a prop, a uns set-cents metres, del 45 rue Blomet, del taller que havia tingut del 1921 al 1926. Dues parades més avall de la de Volontaires de la línia 12 del metro, hi ha la de Convention. A dos-cents metres hi tenim el 3 rue François Mouthon.

¹⁷⁹ “El color dels meus somnis. Converses amb Georges Raillard”, Traus-8 Leonard Muntaner Editor (2009), nota 14, pàg. 148. Les declaracions de Calder diu que són del llibre “Autobiographie” (Maeght Éditeur, París 1972).

¹⁸⁰ Per a una major informació mireu el llibre “Joan Miró i Mont-roig: el xiscle de l'oreneta (1930-1983)” de Martí Rom (Arola Editors, 2018), pàg. 80.

3 rue François Mouthon

Aquesta zona de Convention és prou tranquil·la. El carrer François Mouthon queda pràcticament aïllat de la resta de la trama urbana, amb altres dos carrers formen un conjunt amb tan sols dues sortides. L'edifici on van viure els Miró, té una presència diferent de la resta del barri, i jo diria del que es comú a París. És de maó marró, d'estil *art-decò*. Era un edifici acabat de fer, de finals dels anys vint. L'he trobat referenciat en alguns textos sobre *l'art-decò* de París. A l'esquerra de la porta d'entrada, que forma un semicercle, hi ha una placa on s'hi esmenta que allí hi va viure Miró.

Els Miró tornen a Barcelona per Nadal. En el pis del 3 rue François Mouthon, Miró hi tenia un petit taller en una de les habitacions. Vivien modestament. No hi ha quadres a les parets, ni del propi Miró, sols la boca d'un tauró i les alforges d'una mula. "*La boca del tauró me la regalà Hemingway, que l'havia pescat, i em va ensenyar fotos amb una mà humana que hi trobaren al seu ventre*"¹⁸¹.

La Galeria Pierre del 7 al 22 de març de 1930 presenta dues exposicions sobre l'obra de Miró. Hi ha els "Interiors holandesos" i els "Retrats imaginaris". Abans del 14 de maig, Miró i la seva esposa tornen a Barcelona, abans de traslladar-se a Palma. En una carta del 14 de maig a Sebastià Gasch hi tenim l'adreça: "Villa Enriqueta. Son Armadans. Palma de Mallorca". El juny viatgen a Barcelona, on el 17 de juliol neix la seva filla Maria Dolores. "*Va néixer... a la mateixa habitació i llit on havia nascut Joan Miró...*"¹⁸². Al primer pis del passatge del Crèdit núm. 4.

El 15 d'agost ja estan a Mont-roig¹⁸³. S'hi quedarien fins al novembre; uns quatre mesos. El 19 d'octubre Miró escriu a Gasch: "*Estarem aquí fins a darrers de Novembre, passaré un parell de setmanes a Barcelona... després anirem a Palma a passar les Festes, i a París dintre els primers dies de Gener (de 1931)...*". A Barcelona vivien al Passatge del Crèdit núm. 4, al pis de damunt, el segon, que havia estat dels seus pares.

¹⁸¹ "Joan Miró, vida i gest" de Josep Melià (Doposa, 1973), pàg. 173.

¹⁸² Lluís Juncosa en el text "Apunts per a una petita biografia" del llibre "Estel fulgurant. Homenatge a la senyora Pilar Juncosa en els seus noranta anys", pàg. 34

¹⁸³ Postal a Bartomeu Ferrà.

El 28 de novembre de 1930 s'estrena de "L'Âge d'or" de Luis Buñuel a l'Studio 28; al 10 rue Tholozé, a Montmartre, a l'oest del Sagrat Cor i a prop de la Cité des Fusains, del 22 rue Tourlaque. En paral·lel s'hi fa una exposició surrealista amb obres d'André Masson, Max Ernst, Man Ray i Miró. Uns manifestants d'extrema dreta malmeten tres collages de Miró. Per cert en aquesta pel·lícula hi surt Josep Llorens Artigas, l'amic de Miró i el que faria amb ell les ceràmiques i murals, fent de "Governador".

De gener a juny de 1931 el matrimoni Miró viurà a París. A "Entrevista con Francisco Melgar", d'aquest mateix any, en la introducció aquest explica com és el pis del 3 rue François Mouthon: *"En lo alto de una de esas inmensas casas nuevas, donde... han logrado instalar diez pisos en un espacio donde no cabrían más de cinco, ocupa Joan Miró una elegante habitación y es dueño de un diminuto taller. La casa es simpática, alegre, un poco una casa de muñecas... Estas son las casas que se construyen ahora para los artistas en los barrios de Vaugirard, de Montrouge y de Montparnasse, en el extremo oeste de Paris. Miró vive allí con su mujer... se ha casado hace poco y tiene una hijita; la felicidad resplandece en su rostro... No puedo ver ninguna de mis obras. No tengo nada mío en casa, y hasta prohíbo a mi mujer que cuelgue nada de eso en los muros..."*.

Miró ara passa un moment difícil des del punt de vista artístic i econòmic. El 17 de gener escriu a Sebastià Gasch: *"Aquí hi ha una crisi terrible que no sé pas quan s'acabarà; els que hi entenen diuen que és possible que fins pel bon temps duri aquesta enutjosa situació. Jo m'he pogut arreglar amb en Pierre (Loeb), si no d'una manera brillant, al menys per poguer aguantar el cop durant aquesta dura temporada. He estat de sort perquè casi bé tots els de la meva generació s'han trencat el coll..."*.

Ningú s'esperava el famós *crack* de Borsa de Nova York, aquell dijous negre (el 24 d'octubre de 1929). El terratrèmol financer va fer sacsejar tota l'economia mundial i naturalment va afectar molt greument el món de l'art. *"Entonces sucedió algo horroroso, algo de lo que ya nadie puede hacerse una idea hoy: la gran crisis mundial, los siete años de vacas flacas, por así decirlo, entre 1929 y 1936. En la actualidad, no puede uno hacerse a la idea de lo que pudo ser aquello, esa horrible impresión de que ya nada vale nada..."*¹⁸⁴, diu Daniel Henry Kahnweiler. Els que hem viscut la crisi financera que va començar el 2008 sabem de què parlava aquest famós marxant d'art.

El 14 d'abril es proclamava la República a Espanya. En una carta a Manuel Trens (9 de maig) Miró comenta: *"Pensem estar de retorn a primers de juny, per veure la nova República, que ja en friso..."*. A inicis de juny ja està a Barcelona¹⁸⁵. El juliol fa una breu estada a Palma de Mallorca¹⁸⁶. A continuació, de mitjan de juliol a finals de novembre s'estarà a Mont-roig. Uns cinc mesos.

El 25 de novembre, des de Barcelona, escriu a J. V. Foix i el convida a sopar a casa seva, junt amb d'altres amics. Els hi vol ensenyar *"les pintures i pintures-objectes que he portat de Mont-roig..."*. Fou el divendres 27 de novembre, a més de Foix, hi havia, entre d'altres, Joan Prats, Sebastià Gasch, J. F. Ràfols i Àngel Ferrant. Després marxa a

---

¹⁸⁴ "Mis galerías y mis pintores" de (Árdora Ediciones, 1961), pàg. 129.

¹⁸⁵ Postal del 9 de juny a Ràfols.

¹⁸⁶ Postal de l'1 de juliol a Ràfols.

París¹⁸⁷. Farà una nova exposició a la Galerie Pierre¹⁸⁸, “Sculptures”, del 18 de desembre al 8 de gener de 1932. Per Nadal Miró torna a estar a Barcelona.

Passatge del Crèdit núm. 4

En endavant, a partir del 1932, viurà a Barcelona, al Passatge del Crèdit núm. 4. Els motius són la crisi econòmica i que la mare de Miró, vídua, s’havia posat malalta. L’habitació que li farà d’estudi es la mateixa on ell va néixer. El febrer, viatja a Montecarlo per dissenyar el teló, el decorat, el vestuari i els objectes de “Jeux d’enfants” dels *Ballets Russes*. L’estrena serà el 14 d’abril. També es va fer a Barcelona, al Gran Teatre del Liceu, el 18 de maig de 1933.

Al juny va a París. Escriu una carta el 14 de juny a Foix; ara l’adreça és: Hôtel Récamier, 3 bis Place St Sulpice. Aquest era l’hotel on vèiem que Josep Pla es va traslladar l’estiu del 1920, després de conviure, entre d’altres, amb Miró i Enric Cristòfol Ricart, a l’Hôtel Rouen, del 13 de la rue Notre Dame des Victoires, en la primera estada a París de tots aquests. Recordem el que deia Pla: “*He trobat un petit hotel a la plaça de Sant Sulpici... Es un hotel que m’ha semblat confortable i silenciós. La proximitat del (jardí de) Luxemburg és agradable... En fi: he decidit anar-me’n a viure al Barri Llatí...*”¹⁸⁹. Aquest hotel està a prop del bulevard de Montparnasse. Com ja vèiem, aquest grup de catalans anaven sovint als mateixos hotels.

Josep Pla escriu: “*El barri –i concretament la plaça de Sant Sulpici, en un angle de la qual hi ha l’Hôtel Récamier- està sempre submergit en santa pau. És un barri plàcid i greu, de ritme lent, apagat. En les grans ciutats, a dues passes del frenesí insuportable de la vida moderna, és possible de trobar-hi aquestes recolzades tranquil·les... Aquestes taques de silenci... Des de la porta de l’església se senten els pardals del jardí de Luxemburg. A plaça de davant, amb les quatre acàcies exhaustes, i al centre el pesant monument a l’episcopat francès... (l’església de Sant Sulpici té) un aspecte més catòlic-romà. És una fàbrica imponent i freda, patinada teatralment com tants edificis de*

¹⁸⁷ Hi ha una postal del 5 de desembre a Sebastià Gasch.

¹⁸⁸ Aquesta galeria des del 1924 estava a 13 rue Bonaparte, però el 1926 es va traslladar al número 2 del mateix carrer.

¹⁸⁹ Capítol “Carta d’estiu a un amic” del llibre “Notes sobre París (1920-1921)”.

París... hi he passat moltes estones... (té) grans pintures, al fresc, de Delacroix...”¹⁹⁰. Aquestes pintures murals d'Eugene Delacroix es troben a la primera capella entrant a la dreta. Les va fer entre 1855 i 1861.

Hôtel Récamier

Place St Sulpice

Miró, del juliol al novembre de 1932 s'estarà al mas de Mont-roig; cinc mesos. Al setembre és quan van rebre la visita dels Calder, aquella de la representació del Circ per a la família Miró i els pagesos dels masos del voltant.

A inicis del desembre torna a París. A la Galerie Pierre Colle, 29 rue Cambacérès, del 13 al 16 de desembre, s'hi fa una exposició d'obres recents i objectes. Fou un fracàs. Aquesta galeria estava a tocar de l'inici de la rue de La Boétie, en aquella zona noble de París on també hi havia exposat a la Galerie La Licorne (1921) i a la Galerie Georges Bernheim (1928). Per una carta a Joan Prats sabem que Miró s'estava aleshores a “Chez Mr Calder, 14 rue de la Colonie”, al sud-est de Montparnasse, a prop del Parc de Montsouris. Per Nadal Miró torna a Barcelona.

En endavant, Miró anirà alternant, més o menys, els hiverns a Barcelona, els inicis de l'estiu a Palma de Mallorca, d'agost a setembre (o octubre) a Mont-roig, per acabar retornant a Barcelona. Enmig hi haurà alguns viatges a París, per assistir o preparar les seves exposicions. O alguns d'altres llocs.

“Painting. Hirondelle, amour”

Per exemple, el trobem a París d'octubre a novembre de 1933 per una exposició a la Galerie Georges Berhneim. Aquesta galeria estava al 83 rue Faubourg Saint-Honoré, també en aquella zona noble de París. S'allotja a l'Hôtel Récamier¹⁹¹.

¹⁹⁰ Capítol “Sant Sulpici” del llibre “Notes sobre París (1920-1921)”, de l'Obra completa. Volum 4, “Sobre París i Franca” (Edicions Destino, 2004).

¹⁹¹ Postal de l'1 de novembre a Joan Prats.

Des de finals del 1933 a inicis de 1934, per encàrrec de Marie Cuttoli, farà quatre olis¹⁹² com a cartró¹⁹³ per fer tapissos.

A l'abril de 1935 va a Granada. Des d'allí, el 21 d'abril envia una postal a Magí Albert Cassanyes. A més del matrimoni Miró firmen: Adelita Lobo (secretària de l'ADLAN), Josep Lluís i Moncha Sert i l'arquitecte Josep Torres Clavé.

Al juny de 1935 el trobem a París, també a l'Hôtel Récamier¹⁹⁴. Del 2 al 20 de juliol feia una exposició a la Galerie Pierre (2 rue Bonaparte). A continuació, aprofita per anar a Brussel·les¹⁹⁵. Al novembre, el matrimoni Miró viatja a Praga amb motiu d'una exposició col·lectiva¹⁹⁶. Després van a Berlin¹⁹⁷.

El juny de 1936, viatja a Londres amb motiu de l'International Surrealist Exhibition a les Galeries New Burlington¹⁹⁸.

Amb l'aixecament feixista del 18 de juliol de 1936, Miró ha de marxar del mas de Mont-roig per unes amenaces de la FAI. Aquests sabien que el seu cunyat, Jaume Galobart Sanmartí, era un destacat personatge de dretes d'Osona. A inicis de setembre deuria marxar a Barcelona i a finals d'octubre està a París¹⁹⁹. Tenia quaranta-tres anys. El 13 de novembre s'inaugura l'exposició "27 Pintures sobre masonite" a la Galerie Pierre (2 rue Bonaparte). El 7 de desembre envia una postal a Magí Albert Cassanyes; l'adreça és de l'Hôtel Récamier. En aquells mesos, pintava en una cambra que li havia deixat el seu marxant Pierre Loeb, al 2 rue Bonaparte.

El 16 de desembre de 1936, probablement, Pilar Juncosa i la seva filla es reuneixen amb Miró a París. Les primeres setmanes els tres viuen a l'Hôtel Récamier".

En els anys setanta, Miró confessava: *"Estaba muy deprimido y desconcertado... Vivía en París, en el Hôtel Récamier de la plaza de Saint Sulpice. Muy cerca, en la calle Grans Augustins, estaba el bistrot llamado La Grenouille, adonde yo iba a comer. Un día, al salir, encontré en el suelo una botella rota, envuelta en papel. Y me dije, con esto voy a pintar un bodegón. El zapato viejo lo puse seguramente pensando en el Bodegón de las botas de Van Gogh. Le pedí a mi mujer que fuera a comprar una manzana, le clavé el tenedor... Al colocar el mendrugo no quise representar la imagen del hambre... Confieso que no tenía conciencia de que estaba pintando mi Guernica. Esa comparación la hicieron mucho después. Lo que sí recuerdo es que tenía la*

---

¹⁹² "Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings" de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941), n. 459 i del 461 al 463. Són: "Painting (Figures with Stars)", "Painting (Rhythmic Figures)", "Painting (escargot femme fleur étoile)" i "Painting (hirondelle amour)".

¹⁹³ Als dibuixos o pintures que serveixen de model per fer els tapissos se'ls a anomena "cartró". En anglès: "Tapestry Design".

¹⁹⁴ Postal del 25 de juny a Joan Prats.

¹⁹⁵ Postal del 4 juliol a Joan Prats.

¹⁹⁶ Postal del 30 de novembre a Joan Prats.

¹⁹⁷ Postal del 7 de desembre a Joan Prats.

¹⁹⁸ Postal del 12 de juny a Joan Prats.

¹⁹⁹ Postal del 2 de novembre a J. V. Foix.

conciencia clara de que pintaba algo tremendamente grave...”²⁰⁰. Es la “Natura morta del sabotot” (1937)²⁰¹.

La Grenouille

“Natura morta del sabotot”

Aquest bistrot està al 28 rue des Grands Augustins, relativament a prop de l’Hôtel Récamier, a uns quatre-cents metres. A mig camí entre l’hotel i la Galerie Pierre (al 2 rue Bonaparte), on pintava, però més a l’est, prop del Sena i per damunt del boulevard de Saint-Germain.

Tot i que Picasso encara vivia al 23 de la rue de la Boétie, després de la separació d’Olga Koklova, el 1935, havia llogat un palauet al número 7 rue des Grands Augustins. Aviat va començar a traslladar-hi algunes de les seves teles. Allí, a les golfes, el 1937, va pintar el “Guernica”.

Es curiós el paral·lelisme entre el “Guernica” de Picasso i “Natura morta del sabotot” de Miró. El mateix Miró ho esmenta. Sabem que el seu quadre el va pintar entre el 24 de gener i el 29 de maig de 1937²⁰². Aleshores Miró s’estava a l’Hôtel Récamier de la plaça de Saint Sulpice i pintava a la Galerie Pierre del 2 rue Bonaparte. Fins al març de 1937, com veurem més endavant, no aniria a viure al 98 del boulevard Auguste-Blanqui. És a dir, Miró va fer “Natura morta del sabotot” al 2 rue Bonaparte.

²⁰⁰ “Revelaciones de Joan Miró sobre su obra” de Lluís Permanyer, publicada a la revista “Gaceta ilustrada” (23 d’abril de 1978).

²⁰¹ A ”Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941), aquesta tela és el núm. 557. S’hi diu que la va pintar del 24 de gener al 29 de maig de 1937.

²⁰² S’esmenta a la descripció del quadre, el n. 557, en el catàleg ”Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941).

Hem vist com Picasso, el 1937, ja s'estava, si més no, per pintar al 7 rue des Grands Augustins. Tan sols a un parell de carrers, uns dos-cents cinquanta metres, de la cambra on Miró pintava. A més, ens diu Miró que anava a dinar a aquell bistrot (bar) del 28 rue des Grands Augustins, a tocar del taller de Picasso. Sabem de la forta relació entre Miró i Picasso, des del 1920, des del seu primer viatge a París.

Picasso, el gener de 1937, havia rebut l'encàrrec del Govern de la República de fer un gran mural pel Pavelló de la República espanyola a l'Exposició Universal de París (del 24 de maig al 25 de novembre de 1937). Miró rep l'encàrrec d'un altre gran mural a l'abril. Seria "El segador (Pagès català en revolta)"²⁰³ (juny 1937). Miró deuria treballar alhora acabant la "Natura morta del sabatot" (fins al 29 de maig) i preparant "El segador". És lògic pensar que Miró deuria anar a veure Picasso, estava al costat, per parlar dels seus projectes per al Pavelló de la República. És a dir, quan Miró acabava "Natura morta del sabatot", Picasso començava a pensar en el seu gran mural, que seria el "Guernica".

En un petit entorn, un parell de carrers de París i gairebé coetàniament, van néixer la "Natura morta del sabatot" i el "Guernica".

"El segador (Pagès català en revolta)"

Els primers dibuixos preparatoris de Picasso són del 18 i 19 d'abril. Encara no té clar el motiu. El bombardeig de Guernica fou el 26 d'abril i el diari que llegia Picasso, l'Humanité, ho publicaria el 28. L'1 de maig ja fa uns dibuixos del que serà el mural; la realització del qual anirà de l'11 de maig fins al 4 de juny. En aquell període Picasso vivia en un embolic sentimental. El 1935 s'havia separat d'Olga Koklova. El 1930 havia conegut a Marie Thérèse Walther amb la qual va tenir una filla, Maya (5 de setembre de 1935) i des de finals de 1935 la seva amant era Dora Maar. Aquesta, va fotografiar el procés de creació del "Guernica". En aquest 1935, Picasso tenia cinquanta-quatre anys, Olga Koklova quaranta-quatre, Marie Thérèse Walther vint-i-sis i Dora Maar vint-i-vuit.

A més, casualment, prop del taller de Picasso hi havia un famós restaurant, "Le Catalan" (25 rue des Grands Augustins). Recordarem que Miró anava a dinar a aquell bistrot del 28 del mateix carrer. "Le Catalan" era d'un personatge singular dit Joan Castanyer²⁰⁴, actor²⁰⁵ i director de cinema a França, on adoptà el nom de Jean Castanier. Cap als anys trenta, portava aquell restaurant del carrer dels Grands Augustins. Fou un local molt freqüentat per la intel·lectualitat. Sabem que Picasso n'era un client habitual. També hi ha constància que hi anava, entre d'altres, Robert Desnos²⁰⁶, Jacques

²⁰³ Catàleg "Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings" de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941), n. 556.

²⁰⁴ Joan Castanyer (Blanes, 1903 – Antibes, 1972).

²⁰⁵ Sortia a "L'Âge d'Or" (1930) de Luis Buñuel.

²⁰⁶ Recordarem que fou qui va posar de moda aquell "Bal Nègre" del 33 rue Blomet.

Prévert²⁰⁷, Luis Buñuel²⁰⁸, Paul Éluard, Alexander Calder... Penso que és molt possible que Miró també anés a aquest restaurant. El 30 de maig de 1943 Picasso va pintar dues versions de “El bufé de Le Catalan”. El maig de 1943 Picasso coneix en aquest restaurant Françoise Gilot, la que serà la seva segona esposa. Ell té seixanta-un anys i ella vint-i-ú. Comenta Brassai: “*Picasso propone que comamos todos juntos en el Catalán... Picasso se muere de hambre y pide un chateaubriand. Amable, cortés y previsor –está casi como en su casa en este restaurante- piensa también en los demás y se ocupa de los menús...*”²⁰⁹. És el 15 de maig de 1945; fa uns dies ha acabat la Segona Guerra Mundial.

En aquells anys, el centre artístic i cultural de París inicia un nou canvi. Ara, de Montparnasse es trasllada una mica més amunt, cap al Sena. És el barri de Saint Germain des Prés. En endavant, els intel·lectuals es reuniran al Café de Flore (172 boulevard Saint-Germain), al Lipp (151 boulevard Saint-Germain) o al Deux-Magots (6 place Saint-Germain des Prés). Sebastià Gasch detalla l’ambient d’aquest barri, durant la seva estada a París (1939-1942): “*A Saint Germain-des-Prés desemboquen i es fonen les olors suaus de Luxembourg i les discussions estètiques de Montparnasse, la remor humida de Sena, la bullícia del Barri Llatí...*”²¹⁰.

98 boulevard Auguste-Blanqui

Al mes de març de 1937, la família Miró van a viure a un apartament del 98 del boulevard Auguste-Blanqui²¹¹. És una avinguda al sud-est de Montparnasse. Aquí hi estaran fins al juliol de 1939. Recordarem que, des de l’octubre de 1927, hi vivia Hadley Richardson, la primera dona de Hemingway; allí tenia el quadre “La masia”²¹². Una meravellosa casualitat. I també, des del 1927, l’arquitecte americà Paul Nelson.

Miró viu en el desconcert. “*No podía pintar casi nada, y de ahí que hiciera ejercicios copiando del natural en la Academia de La Grande Chaumière...*”²¹³. Aquest 1937 farà noranta-nou dibuixos²¹⁴. Havíem vist com Miró ja hi va anar el 1920 en la seva primera estada a París, quan tenia vint-i-set anys. Ara Miró té quaranta-quatre anys.

²⁰⁷ D’aquell grup del 54 rue Château, a prop del taller de Miró del 45 rue Blomet.

²⁰⁸ S’esmenta en ell llibre “Mi último suspiro”, Luis Buñuel (Debolsillo, 2003), pàg. 91.

²⁰⁹ “Conversaciones con Picasso” de Brassai (Turner. Fondo de cultura económica, 2006), pàg. 207.

²¹⁰ “París, 1940” de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2001), pàg. 33.

²¹¹ Postal del 16 de febrer a Joan Prats.

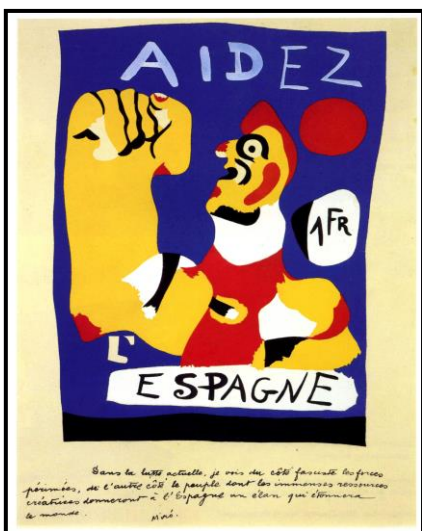
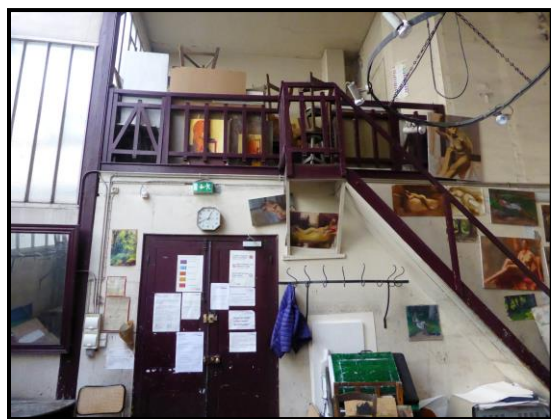
²¹² Ho comenta Miró en el text “Je rêve d’un grand atelier” (Somio amb un gran taller), publicat a la revista “XXe siècle”, núm. 2. Una breu crònica seva, des del març del 1920, quan va anar a París per primer cop.

²¹³ “Revelaciones de Joan Miró sobre su obra” de Lluís Permanyer, publicada a la revista “Gaceta ilustrada” (23 d’abril de 1978).

²¹⁴ Catàleg “Joan Miró. Catalogue raisonné. Drawings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud. n. 624 a 722

Ara, el 2018, aquesta acadèmia sembla tenir el mateix aspecte que anys enrere. Per la porta petita de la dreta s'accedeix a un llarg passadís on hi ha, cap al fons, diversos altres tallers. Creuant la porta blava, a l'esquerra, hi ha l'entrada a una gran sala on els alumnes o artistes fan les seves pràctiques. Era cap al migdia d'un dia l'abril. Sols hi havia una japonesa pintant. A la dreta, un gran finestral amb vidres permet entrar la llum exterior; amuntegats i arraconats a la paret, hi havia una munió de tamborets. A l'esquerra de la sala, una tarima on situar-se el model. Per damunt de la porta d'entrada, un petit entresolat amb alguna taula. Tot traspua un aire antic, de fa dècades.

En aquests primers mesos del 1937 Miró farà aquell segell "Aidez l'Espagne" (Ajudeu Espanya). A sota del dibuix hi posa, traduït del francès al català: "*En la lluita actual, veig del costat feixista les forces antiquades, de l'altre costat el poble que amb els seus immensos recursos creatius donaran a Espanya un impuls que sorprendrà el món*".

A l'abril, Miró rep aquell encàrrec de fer una gran pintura mural per al Pavelló de la República espanyola a l'Exposició Universal de París. El Pavelló espanyol obriria el 12 de juliol. Com hem vist, Picasso va fer el "Guernica" i Miró aquell "El segador (Pagès català en revolta)", de 5,50 x 3,65 m.

Aquest mural va desaparèixer quan va acabar l'exposició. També s'hi exposaven: "La Montserrat" de Julio González i "Font de mercuri" d'Alexander Calder, era l'únic artista no espanyol; era un homenatge a

Almadén on, a les seves mines, s'extreia mercuri i els seus treballadors havien sigut fortament reprimits pels franquistes²¹⁵.

Del 28 de maig al 15 de juny de 1937 exposa a la Galerie Pierre. A l'agost, Miró i família van a Varengeville-sur-mer (Normandia), prop de Dieppe, a l'Alta Normandia. Paul Nelson i la seva esposa, veïns dels apartaments del bulevard Auguste-Blanqui, havien convidat els Miró a la seva casa d'estiu. També hi van anar els Calder.

En una carta del 5 de febrer de 1938 a Pierre Matisse li comenta que han dinat amb Hemingway, que estava de pas per París de tornada de la guerra d'Espanya. També li diu que continua fent dibuixos de nus al natural a La Grande Chaumière.

A l'agost, els Miró tornen a Varengeville-sur-mer (Normandia). Després van uns dies al sud, a Cassis, prop de Marsella. El 29 d'agost envia una postal al que seria el seu cunyat Lluís G. Illa, el segon marit de la seva germana Maria Dolors: "*De retorn cap a París ens aturem a Avignon, que és una ciutat magnífica...*". Al novembre fa una exposició a la Galerie Pierre. Pilar Juncosa explica: "*Tothom se anava a Amèrica, tots, Masson, Sert, i ens deien: per què no veniu...*"²¹⁶.

El març de 1939 Miró fa una altra exposició a la Galeria Pierre.

Mentre, en aquell inici de l'any 1939 es produiria la caiguda de Catalunya. El 26 de gener les tropes franquistes entraven a Barcelona i el 10 de febrer arribarien a la frontera amb França. L'1 d'abril finalitzava la Guerra Civil espanyola i s'iniciava la dictadura de Franco. Un grup d'intel·lectuals catalans, que havien marxat a última hora de Barcelona, després d'unes setmanes a Toulouse, havien arribat, el 4 d'abril, al castell de Roissy-en-Brie (Seine-et-Marne). Aquest era un alberg juvenil a uns trenta quilòmetres a l'est de París. Hi havia: Xavier Benguerel, Joan Oliver, Francesc Trabal²¹⁷, Mercè Rodoreda, Armand Obiols, Pere Calders... i també l'amic de Miró i crític d'art Sebastià Gasch. Finalment aquest aconsegueix un permís per anar a passar uns dies a París. Hi estarà del dijous 25 de maig al diumenge 28; quatre dies. Un d'aquests, el dissabte 27, va a dinar al pis de Miró: "*viu en un tranquil i solitari bulevard Auguste Blanqui – grans arbres, petites tendes, metro aeri – inhibit de perfum faubourien...*"²¹⁸.

Quinze dies més tard, Sebastià Gasch torna a París; del 8 a l'11 de juny. "*A la galeria Casteluchó, en una travessia del bulevard Montparnasse, al costat de la famosa acadèmia de la Grande Chaumière, vaig conèixer Picasso. D'indumentària descurada... parlant sense gaire accent un català barceloní, senzill i amabilíssim, la seva coneixença em féu una gran impressió... Picasso se'm va oferir incondicionalment. Em va invitar a casa seva. L'acompanyava Sabartés, el seu amic inseparable... En aquest carrer de la Grande Chaumière, tot ple d'acadèmies de pintura...*"²¹⁹.

---

²¹⁵ Un reproducció d'aquesta obra està actualment a la Fundació Miró de Barcelona.

²¹⁶ "Estel fulgurant". "Monòlegs d'una bella memòria", paraules de Pilar Juncosa recollides per David Fernández Miró, Pàg. 20.

²¹⁷ Aquest fou qui va fer la primera entrevista a Miró, al diari "La Publicitat", el 14 de juliol de 1928. Després reproduïda en el llibret del mateix títol, "Una conversa amb Joan Miró", publicat per Fundació La Mirada (1993).

²¹⁸ "Etapas d'una nova vida. Diari d'un exili" de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2002), pàg. 85.

²¹⁹ "Etapas d'una nova vida. Diari d'un exili" de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2002), pàg. 96.

Encara hi ha una altra trobada amb Miró. “*El dilluns (17 de juliol), a entrada de fosc, al domicili de Joan Miró, atapeït de baguls i paquets a mig fer, anunciadors d’una villégiature imminent, vaig veure les darreres obres d’aquest vell amic. Un autoretrat²²⁰ d’intensitat obsessionant, unes gouaches de coloracions mai vistes i trasbalsadores... Una hora més tard sopàvem a l’Alsacienne del boulevard Saint-Michel, prop de Luxembourg. Una rusticitat elegant i lluminosa d’un caràcter i d’una simpatia irresistibles. Hi vaig passar moments d’una eufòria total... Després d’un passeig pel dit bulevard, ple de barraques de fira, tirs al blanc, de gent jove, de terrasses inundades de clients i d’ulls oblics orientals, prenguérem cafè a la Sourie: paraigües multicolors i plantes, aquella animació, aquella vida, aquella lluminositat de les terrasses nocturnes del París únic al món...*”²²¹.

Potser aquell lloc on prenen cafè sigui el Sourire, del 15 rue de la Santé. Està a tocar del bulevard Port-Royal, a uns dos-cents metres de la Closerie des Lilas i relativament a prop del Luxembourg. Sebastià Gasch, en aquestes primeres visites a París, viu enlluernat per aquells indrets que tan sols coneixia per referència: teatres, music-halls, cinemes, bars, carrers... Però encara ha de tornar a la reclusió del castell de Roissy-en-Brie. Passats uns mesos podrà establir-se a París. Però, aviat tot canviaria, els alemanys entrarien a París el 14 de juny de 1940.

En aquests cinc dies de la tercera estada de Sebastià Gasch a París, del 17 al 21 de juliol, va a dinar “*a la Crémérie Chaude, davant l’estanc del Dôme, que em recomanà Miró. Clar i net, taules i prestatges de marbre blanc, càndids plafons de vaques a les parets. I molt barat...*”²²². Dèiem que una cremérie era un lloc on originalment es venia llet i que, a partir de la segona meitat de segle XIX, algunes es van transformar en petits restaurants populars; seria el que es coneix com una granja. He trobat una Crémérie Chaude al 96 Boulevard du Montparnasse, una mica cap a l’oest del Dôme. No sé si deu ser el mateix local que citava Josep Pla en un dels seus “Retrats de passaport”²²³, doncs no coincideix exactament la seva localització. Pla deia que era molt freqüentat pels artistes catalans i anotava que estava al bulevard de Montparnasse, entre la Closerie des Lilas i el bulevard Raspail.

Pocs dies després d’aquella vetllada de Gasch amb Miró, a mitjans de juliol, la família Miró marxen a passar l’estiu a Varengeville (Normandia), on lloguen una casa, Clos des Sansonettes²²⁴. Hi romandran fins a finals de maig de 1940. Allí s’hi estaven, entre d’altres, l’arquitecte Paul Nelson, Georges Braque i Raymond Queneau. Aquest darrer explicava: “*Miró vivia en una petita casa, semblant a la meua, la típica casa normanda que impressiona als estiuejants, però que avorreixo. Miró pintava. Però no vaig veure mai cap de les seves teles. Intentava fer-lo parlar. Impossible. Li preparava trampes. No queia en el parany. Estimo molt a Miró. Però sobre confidències, es terriblement dur...*”²²⁵. Raymond Queneau havia conegut Miró cap al 1923; formava part d’aquell

---

²²⁰ Deu ser “Autoretrat I” (1937-1938). ”Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941), n. 578.

²²¹ “Étapes d’una nova vida. Diari d’un exili” de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2002), pàg. 122.

²²² “Étapes d’una nova vida. Diari d’un exili” de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2002), pàg. 125.

²²³ “Joan Miró, jove, a París”.

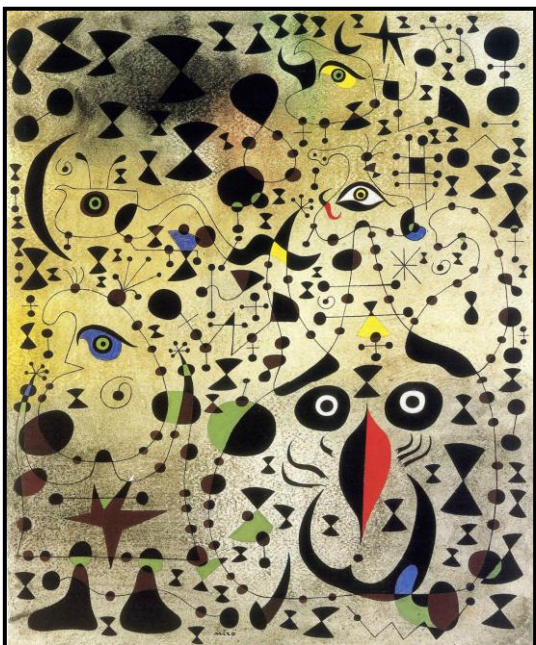
²²⁴ Postal del 27 de juliol a Domènec Escorsa. L’adreça és: “Route de l’Eglise. Le Clos des Sansonnets...”.

²²⁵ “Joan Miró ou le Poète préhistorique” (1949) de Raymond Queneau. Traduït de la citació que fa Jacques Dupin a “Miró” (Ediciones Polígrafa, 1993), pàg. 242.

grup del 54 rue Château, on també hi havia Jacques i Pierre Prévert. Aquests es relacionaven amb els de 45 rue Blomet, on estava Miró.

L'1 de setembre de 1939 esclata la Segona Guerra Mundial. Els Miró decideixen quedar-se a Varengeville-sur-mer. Picasso el 2 de setembre marxa de París, se'n va a Royan; no tornarà fins al 25 d'agost de 1940, quan les tropes alemanyes van entrar a Royan.

Deuria ser en aquest temps que Miró du al magatzem Lefebvre-Poinet's les obres que guardava al pis de París. No les recollirà fins al 1956, quan s'estableix a Palma de Mallorca. Aquest magatzem estava al 2 rue Brea, molt a prop de La Rotonde, una mica més amunt de l'encreuament dels bulevards Montparnasse i Raspail.

**“Le bel oiseau déchiffrant l'inconnu au couple d'amoureux”
Mont-roig (23-7-1941)**

Aquest gener de 1940 Miró comença la sèrie “Constel·lacions”. Comenta a James Johnson Sweeney: “Sentia un profund desig d'escapar. Em tancava deliberadament en mi mateix. La nit i la música i les estrelles van començar a tenir un paper cada vegada més important en la suggestió de les meves pintures...”²²⁶. Les primeres deu “Constel·lacions” les fa a Varengeville-sur-mer (de gener a maig)²²⁷. En total en faria vint-i-tres.

El 10 de maig, després de nou mesos d'iniciada la guerra, l'exèrcit alemany comença la invasió d'Holanda i Bèlgica. Comencen els bombardejos alemanys a Normandia. El 20 de maig, la família Miró aconsegueix pujar a un tren que va a París. Aquí s'hi estaran uns dies. El dia 5 de juny els Miró marxen de París cap a Perpinyà. Sebastià Gasch descriu amb detall el París d'aquells dies, concretament del divendres 14 de juny, el dia que entren els alemanys a París: “*Ils son là!... L'atmosfera està carregada d'angoixa. París, completament buit, és una ciutat morta. El silenci, més pesat que mai, oprimeix el pit, impedeix de respirar. Hi ha encara alguns fugitius, ressagats i disseminats...*”²²⁸. El mateix Gasch també comenta que va a l'acadèmia La Grande Chaumière on hi troba Miró: “*Pàl·lid, desencaixat, les faccions desfigurades per la por, només anava dient com una lletania: Han tirat bombes a Varengeville...!...*”²²⁹. Aquesta darrera descripció deu correspondre a alguns dies anteriors, doncs dèiem que els Miró el 5 de juny van

²²⁶ “Entrevista amb James Johnson Sweeney”, a la revista “Partisan Review” (1948), del llibre “Margit Rowell”, pàg. 294. Traduït al català.

²²⁷ “Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941), del n. 628 al 637.

²²⁸ “París, 1940” de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2001), pàg. 11. Gasch no tornarà a Barcelona fins al 1942.

²²⁹ “Joan Miró” de Sebastià Gasch (Editorial Alcides, 1963), pàg. 60.

marxar cap a Perpinyà²³⁰. El 6 de juny, des de Perpinyà, Miró escriu a Pierre Matisse: *“Després de reflexionar he decidit tornar. Crec que es el més sensat per resguardar a Pilar i a la petita i per calmar les inquietuds de les nostres famílies... No sé el que m’espera al arribar ni com seré rebut... Aquest nou contacte amb el paisatge català i amb obres importants que vaig deixar començades abans de marxar em farà, sens dubte, molt de bé...”*²³¹. En el trajecte vers Espanya, Miró duia les “Constel·lacions” sota el braç.

La Grande Chaumière a més de l’acadèmia de dibuix també tenia una botiga de material per pintors: teles, colors... Estava al 145 boulevard du Montparnasse, molt a prop de l’acadèmia. La duia Antoni Castelucho Diana, germà de Claudi, aquell pintor i professor de l’acadèmia. La botiga era el lloc on anaven a comprar molts dels artistes del moment; entre d’altres sabem que hi anaven Picasso i Matisse. També hi anava Miró²³².

Palau i Fabre comenta que en aquesta botiga hi havia els germans Antoni, Claudi, Antònia i Enriqueta Castelucho. Un dels empleats era Jaume Vidal, conegut com “Monsieur Vidal”; diu que aquest va muntar la gran tela del “Guernica” i duia tot el material que comprava Picasso a casa seva²³³.

Els Miró, el 8 de juny passen la frontera. Miró tenia quaranta-set anys. Estan unes setmanes a la finca de Tona, mas Riambau, que havia estat del seu cunyat, Jaume Galobart. Aquest havia estat assassinat per milícies anarquistes el 14 d’agost de 1936. A l’agost ja estan a Palma de Mallorca. Hi estarà fins al juliol de 1941. Miró continua pintant les “Constel·lacions”; en fa deu més²³⁴. Al juliol tornen a Mont-roig i Miró pinta les tres darreres “Constel·lacions”²³⁵. En total n’ha fet vint-i-tres.

A l’octubre de 1941 va a Barcelona i al cap d’unes setmanes a Palma de Mallorca. Al juliol de 1942 tornaran a Mont-roig. A l’octubre de 1942 s’instal·len al passatge del Crèdit núm. 4. Aquí hi romandrà fins al 1956. Els estius continuarà anant al mas de Mont-roig.

Sabem que Picasso el 1942 va a aquella acadèmia de dibuix de la Grande Chaumière, on Miró va assistir-hi el 1920 i 1937-1938. Té seixanta-dos anys. Explica que el 8 d’abril hi va amb Henri Michaux i que aquest, abans d’entrar, li pregunta *“No te dicen nada al entrar? ¿Están mirando lo que haces?...”* i Picasso li contesta *“No, no. Hay libertad absoluta... Usted hace lo que quiere. Se sienta donde le parezca con tal de que haya sitio...”*²³⁶.

---

²³⁰ El propi Sebastià Gasch no esmenta aquesta trobada amb Miró en el seu llibre “Etapas d’una nova vida. Diari d’un exili” de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2002).

²³¹ Carta publicada per Victòria Combalá al suplement “Culturas” de “La Vanguardia” (8-2-2012). Traduïda al català.

²³² Per exemple, consta en anotacions seves del 15 i 17 d’octubre de 1939. Números 1768-1679 del Fons de la Fundació Miró.

²³³ “Picasso i els seus amics catalans” de Josep Palau i Fabre (Edició Galàxia Gutenberg / Cercle de Lectors, 2006), pàg. 203.

²³⁴ “Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941), n. 638 a 647.

²³⁵ “Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941), n. 648 al 650.

²³⁶ “Conversaciones con Picasso” de Brassai (Turner. Fondo de cultura econòmica, 2006), pàg. 145.

A l'octubre de 1942 Sebastià Gasch torna a Barcelona.

El 25 d'agost de 1944 París es alliberada. El 8 de maig de 1945 acaba a Europa la Segona Guerra Mundial.

El 1947, del febrer a l'octubre la família Miró estan a Nova York. Entre d'altres activitats, el mes de maig fa una exposició a la Galeria Pierre Matisse de Nova York. Aquest, des de 1932 era el seu marxant als Estats Units. En aquesta estada a Nova York Miró va aconseguir una gran repercussió.

Miró fa el seu primer viatge a París després de la Guerra Civil el 1948. S'hi va estar de febrer a març. L'obertura de la frontera francesa tingué lloc el 10 de febrer de 1948; fins aleshores calia un permís especial per anar a l'estranger. Miró aprofitarà aquest viatge per lligar un nou contracte, ara amb Aimé Maeght. A partir d'aquest 1948 Maeght seria el marxant de Miró per Europa. Aquest, tenia cinquanta-cinc anys.

El 18 de febrer, ja a París, Miró escriu a Josep Palau i Fabre: "*Voleu telefonar-me vers les 9 del matí. Tinc varies coses per vos i m'agradaria veure-us. Una abraçada*". Palau i Fabre estava a París des del desembre de 1945. Va aconseguir una beca de l'Estat francès. Per aquesta carta sabem que Miró s'allotjava a l'Hôtel Pont-Royal (7 rue Montalembert), Chambre 87.

Casualment ara aquest hotel està al davant de la Galerie Maeght al número 42 de la rue Bac. Quan Aimé Maeght s'instal·la a París va obrir la galeria al número 13 rue Téhéran, per damunt del boulevard Haussmann. La inaugura, el desembre de 1945, amb una exposició d'Henri Matisse. El juliol de 1947 es faria "Le Surréalisme en 1947: Exposition Internationale du Surréalisme", on ja hi participa Joan Miró. El 1956 Adrien Maeght, fill d'Aimé, obrirà la seva pròpia

galeria al 42 rue Bac. Actualment és l'única Galerie Maeght que hi ha a París.

Entre finals de setembre i principis d'octubre de 1948, Miró es trasllada a París on prepara la seva primera exposició a la Galeria Maeght (del 19 de novembre al 18 de desembre). Es du a terme al 13 rue Téhéran. Hi havia pintures, obres sobre paper i les primeres ceràmiques que havia fet amb Josep Llorens Artigas. També és a la zona noble

de París; més amunt de la rue La Boétie, on havia viscut Picasso i on hem vist que hi havia un grapat de galeries.

Galeria Maeght (13 rue Téhéran)

En una altra carta, ara a Josep Lluís Sert, des de Barcelona, el 19 de març de 1955, li diu: “el 25 la Pilar i jo arribem a París per passar-hi dos mesos...”. L’avisava que també estarà en aquell Hôtel Pont-Royal.

El 1956, la família Miró es trasllada a la seva nova casa de Palma de Mallorca. Sempre els estius retornarà a Mont-roig (fins al 1976).

Hôtel Mont-Thabor (4 rue du Mont-Thabor)

Passats uns anys, Miró canvia d’hotel. En una carta a Sert, del 24 de maig de 1963, diu: “*Marxem a París el 3 Juny (Hôtel Mont-Thabor, 4 rue du Mont-Thabor) per passar-hi una mesada, doncs hi tinc molta feina...*”²³⁷. Actualment es l’Hôtel Renaissance, està en un carrer paral·lel al de Rivoli, al damunt del Jardín des Tuileries i a tocar de la molt exquisida place Vendôme.

A finals de febrer de 1964 es produeix, a París, el primer contacte personal de Miró i Raimon. Sabem que el 23 de febrer Miró va arribar a París²³⁸ i que el 5 de març ja estava a Saint Paul de Vence²³⁹; preparava la instal·lació de les seves escultures de la Fondation Maeght.

Raimon ho explica amb detall en una columna a la revista “Destino” (de l’11 de juliol de 1964), que duia per títol “Encuentro con Joan Miró”. “*Alberto Oliveras, buen conocedor de París, me habló del Restaurante Barcelona, dijo que era una visita casi obligada. La noche del sábado fuimos a tomar café...*” (deuria ser el 29 de febrer). Comenta que el propietari era Fèlix Ferrer. Aquest, els hi va dir que “*esa misma noche entre los comensales se encontraba Joan Miró y su esposa...*”. Més tard, acabades unes actuacions musicals de “*chants et danses régionales d’Espagne*”, aquell Fèlix Ferrer “*nos presentó a Joan Miró y a su esposa. Miró nos dijo que estaba contento de conocernos... Charlamos unos momentos y canté unas canciones. Tras las canciones reanudamos nuestra charla. Me dijo que tenía esperanza en las generaciones que van*

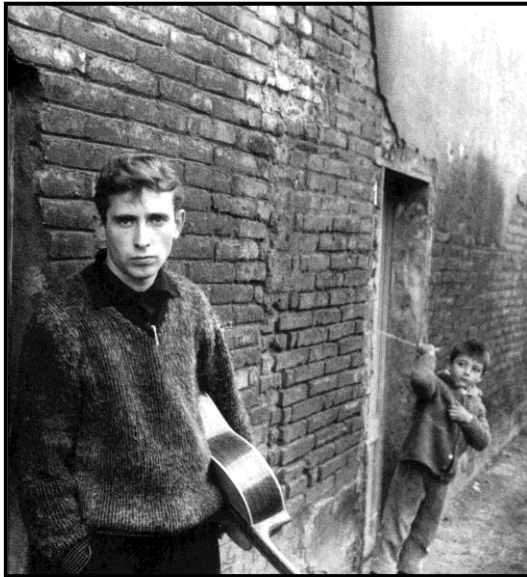
²³⁷ El regentava el català Joan Garolera Molist. El tenia des de 1920.

²³⁸ Carta de Pilar Juncosa a Moncha Sert.

²³⁹ Carta de Miró a Josep Lluís Sert

incorporándose a la vida del país... Ya en la calle continuaba nuestra charla. Su mujer nos daba prisas: “Que fa fred Joan, vine de seguida... “. Todavía me dijo que le parecía muy interesante el movimiento de la Nova cançó catalana y la labor que con ella se está realizando... Quedamos en que nos volveríamos a ver...”.

Aquest era el famós Restaurant Barcelone del número 9 rue Geoffroy Marie, a tocar del Folies Bergère. Raimon diu que li porta Alberto Oliveras; aquest fou un periodista famós dels anys seixanta i setanta. Feia un programa de ràdio “*Ustedes son formidables*” (a la SER, del 1960 al 1977) de gran audiència. Era una crida a la solidaritat ciutadana davant situacions dramàtiques personals.

Fèlix Ferrer, de Sant Sadurní d’Anoia, havia obert el 1927 aquell restaurant a París on, amb el pas dels anys, hi passarien molts dels catalans que anaven a aquella ciutat²⁴⁰. Escribia José Tarín Iglesias a “La Vanguardia” (11 de juliol de 1969), pàg. 41, en el moment que s’anava a tancar aquell restaurant que Ferrer era un “*catalán bondadoso y paternal, es una de las figuras más populares y admiradas de París...*”, i esmentava que el restaurant estava “*en el corazón de uno de los barrios más típicos y concurridos... a cuatro pasos del Folies Bergère... No sólo eran clientes catalanes los que acudían... también insignes personalidades francesas...*”. Després afegia una informació que ens retorna a Miró: “*bien puede decirse que la idea que en París existiera una plaza dedicada a nuestra ciudad, nació en alguna sobremesa del restaurante Barcelona... Un día Félix Ferrer llevó a Joan Miró a visitar la nueva plaza de Barcelona, insinuándole que allí faltaba un elemento decorativo. En el acto, expresó Miró su deseo de hacerlo en homenaje a la Ciudad Condal y a París. El gran artista catalán cumplió su palabra y realizó una monumental ornamentación titulada l’Ocell lunar...*”. Continua explicant que un cop posada aquesta escultura a la plaça resultava massa gran i calia estudiar un nou emplaçament.

L’Ajuntament de París va emetre el 9 de març de 1961 l’ordre de creació d’aquesta “Place Barcelone”. És una plaça relativament petita situada a la *rive droite*, més avall de la Tour Eiffel. Possiblement aquesta escultura, “Ocell lunar”, fos la que va acabar a

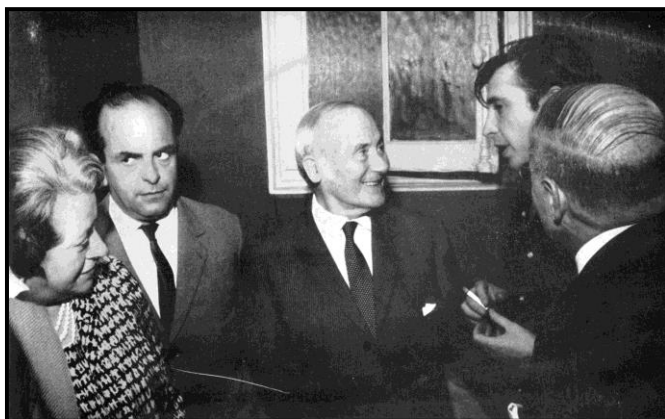
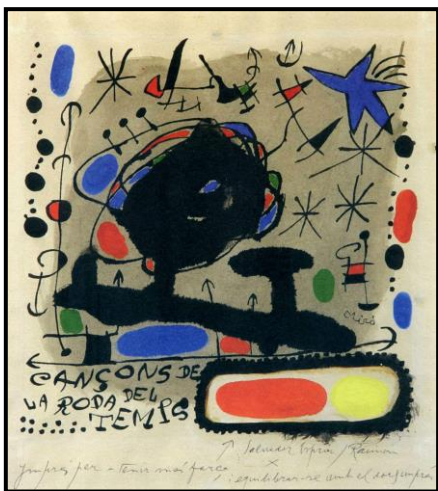
²⁴⁰ Fèlix Ferrer havia col·laborat econòmicament amb diverses revistes catalanes a l’exili. Era oncle de l’escriptor i polític Octavi Saltor; aquest estava casat amb Maria Soler Ferrer.

l'«Square Blomet», al parc que hi ha ara al 45 rue Blomet, on va estar el primer taller de Miró a París²⁴¹.

Sobre l'encontre de Miró i Raimon, aquest hi afegia: *“al sortir del restaurant ens vam donar les adreces respectives i que li agradaria fer alguna cosa junts. Jo estava meravellat. Al cap de poc temps de tornar a Xàtiva, vaig rebre a casa una litografia seva firmada i dedicada. Van venir tots els amics a casa a veure-la. Jo vaig viure a Xàtiva fins al 1966 quan em vaig casar amb l'Annalisa. La primera vegada que vaig veure una obra de Miró fou quan estudiava batxillerat, en un llibre de text. Era una reproducció en blanc i negre. Em va impressionar molt tot i que calia intuir els seus colors: el roig, el verd... En qualsevol cas, les formes tenien un gran impacte”*²⁴².

Miró i Raimon es tornarien a trobar a París el 7 de juny de 1966 en aquell famós recital de Raimon al Teatre Olympia (28 boulevard des Capucines). Miró havia fet la coberta del disc LP “Cançons de la roda dels temps” (1966). Aquell recital quedaria enregistrat en el disc LP “Raimon à l'Olympia”. A la contracoberta d'aquest disc hi ha una fotografia de Raimon amb Miró d'aquell dia. Aquest és aquell LP prohibit en aquella Espanya del franquisme, un disc que molts vam estimar, és el de la coberta negra i al bell mig, tan sols, el primer pla de la cara de Raimon, de perfil, cantant. Hi havia des de “Al vent” a “Diguem no”, passant per “D'un temps, d'un país” o “Inici de càntic en el temple”, aquell poema d'Espriu que també s'inclouria a “Cançons de la roda dels temps”.

Raimon detallava aquesta col·laboració: *“Anteriorment havia posat música al poema Cançó del capvespre (1964) i estava treballant en altres poemes de Salvador Espriu per tal de fer un disc gran, un LP. Quan vaig acabar, a finals de 1965, l'editora Edigsa es mostrà una mica reticent a publicar-lo, pensant que era una cosa molt minoritària i que s'allunyava del meu públic natural; no semblava el Raimon de El vent o D'un temps, d'un país. No sabia com sortir-me'n i em vaig adreçar a Miró per si volia fer-ne la coberta. Va ser el que va facilitar la seva publicació. Fou Cançons de la roda dels temps (1966)...”*²⁴³.

²⁴¹ Recordarem que el parc es va inaugurar el 1969 i que el 1974 s'hi va col·locar l'escultura de Miró.

²⁴² D'un text meu, “Raimon, Miró i Mont-roig”, publicat a “**Ressò mont-roigenc**” núm. 128 (IV trimestre 2013), pàg. 12.

²⁴³ “Raimon, Miró i Mont-roig”, publicat a “**Ressò mont-roigenc**” núm. 128 (IV trimestre 2013), pàg. 12.

És rellevant esmentar l'estada a París, el maig de 1974, per preparar dues exposicions: “Joan Miró” al Grand Palais (del 17 de maig al 13 d'octubre) i “Miró. L'oeuvre graphique” al Musée d'Art Moderne de la Ville (del 2 de maig al 15 de setembre). La revista “Destino” titularia: “Miró era una fiesta”²⁴⁴, servint-se del títol d'aquell llibre de Hemingway²⁴⁵. Aprofitant aquests esdeveniments i que havia fet vuitanta anys, es va fer una gran festa al Moulin de la Galette, al 83 rue Lepic, a Montmatre; a uns tres-cents metres de la Cité des Fusains, del taller del 22 rue Tourlaque; on Miró va viure del 1926 al 1929.

Hi van actuar la cobla La Principal de la Bisbal, el cantant Raimon²⁴⁶, la Maria del Mar Bonet i uns castellers que van fer una actuació al jardí. S'hi van ballar sardanes. Les estovalles les havia pintat Alexander Calder. I hi havia panets amb formes mironianes²⁴⁷.

Però no tot fou xerinola. Ressenya Manuel Ibàñez Escofet: “Vàrem sopar i ballar sardanes... Després... Carles Santos, aleshores molt tocat per la política, interpretà al piano aquelles curioses composicions seves i convertí el concert en un homenatge a Salvador Puig Antic, executat feia poc...”²⁴⁸. Explica Ramon Chao, molts anys col·laborador de la revista “Triunfo” (i pare del cantant Manu Chao), una conversa amb Miró un d'aquells dies: “*Un día, en La Rotonde, lo vimos más cariacontecido que nunca. Le preguntamos la razón: Ya sabéis que esos criminales asesinaron al anarquista Salvador Puig Antich con el garrote vil, un sistema medieval que desde hace años ninguna nación utiliza en el mundo. Anteayer nos hemos reunido en el Moulin de la Galette, recogimos bastante dinero; pero ninguna campaña ablandó a Franco, ni tan siquiera la intervención del Papa.... Conmovido, se lanzó en la realización del Tríptico en memoria de Salvador Puig Antich*”²⁴⁹, un acrílico sobre tela...”²⁵⁰.

En aquesta estada a París, Miró deuria allotjar-se també en aquell Hôtel Pont-Royal. Ho sabem per una anècdota que m'explicava Francesc Vicens, el que fou el primer director de la Fundació Miró, en la qual Miró menystenia el muralista mexicà David Siqueiros per la seva participació en l'intent de matar Trotsky²⁵¹, a Mèxic²⁵².

El darrer viatge a París de Miró fou el novembre de 1979, tenia vuitanta-sis anys. Hi havia anat per primer cop el 1920. Moriria el 25 de desembre de 1983, als noranta anys.

---

²⁴⁴ Crònica a la revista “Destino” (1 de juny de 1974) de Joan Teixidor, amb fotografies de Català-Roca.

²⁴⁵ “Paris era una fiesta” (“A Moveable Feast”, 1964).

²⁴⁶ En una de les fotografies de “Destino” s'hi veu Raimon cantant.

²⁴⁷ Sobre aquesta festa, mireu el llibre “Joan Miró i Mont-roig: el xiscler de l'oreneta (1930-1983)” de Martí Rom (Arola Editors, 2018), pàg. 311.

²⁴⁸ Llibre “La memòria és un gran cementiri” de Manuel Ibàñez Escofet (Edicions 62, 1990), pàg. 217.

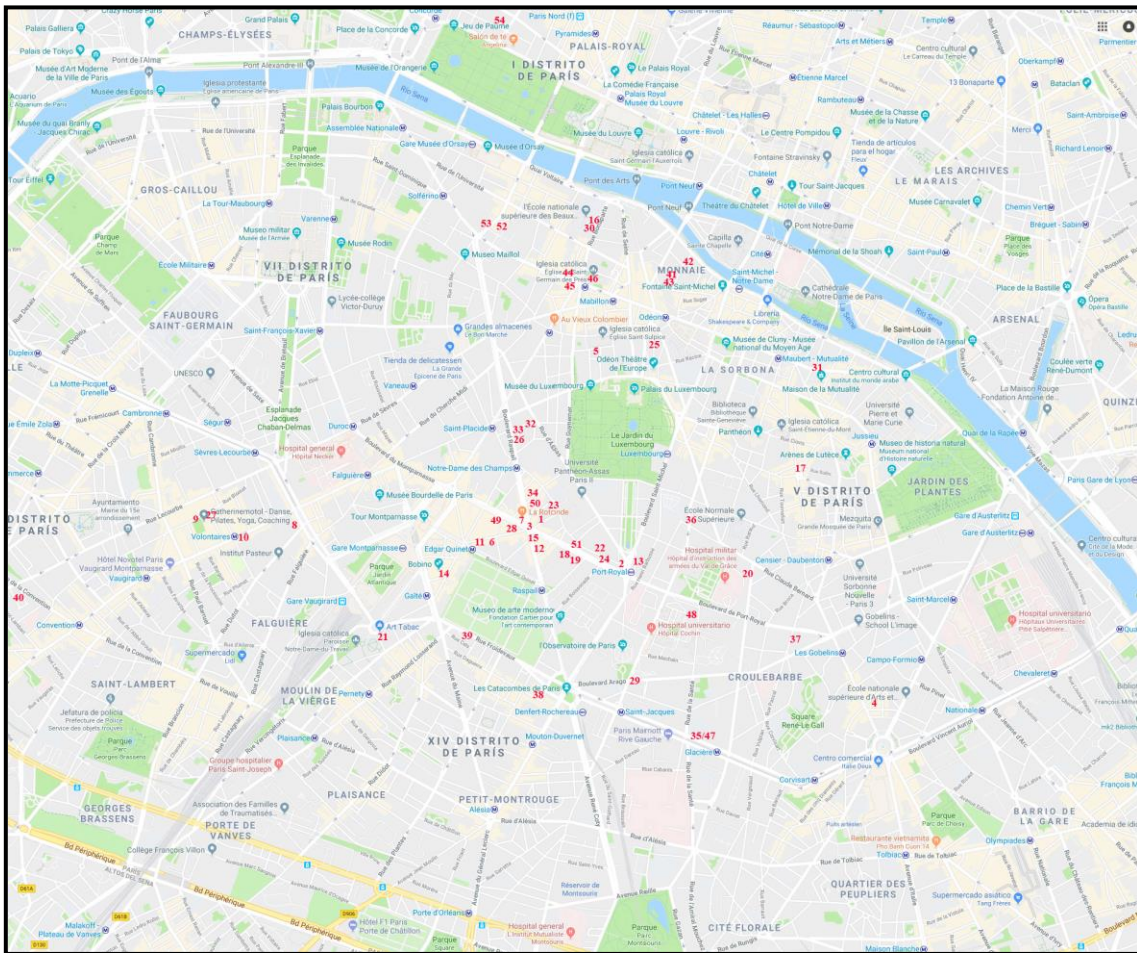
²⁴⁹ “L'esperança del condemnat a mort”. Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum V (1969-1975), n. 1574. Consta del 9 de febrer de 1974.

²⁵⁰ En el seu blog, 10 de juny de 2013.

²⁵¹ Miró havia conegut Trotsky en l'estada d'aquest a París (1933-1935). Sembla que van coincidir a La Rotonde en alguns dels viatges de Miró a París.

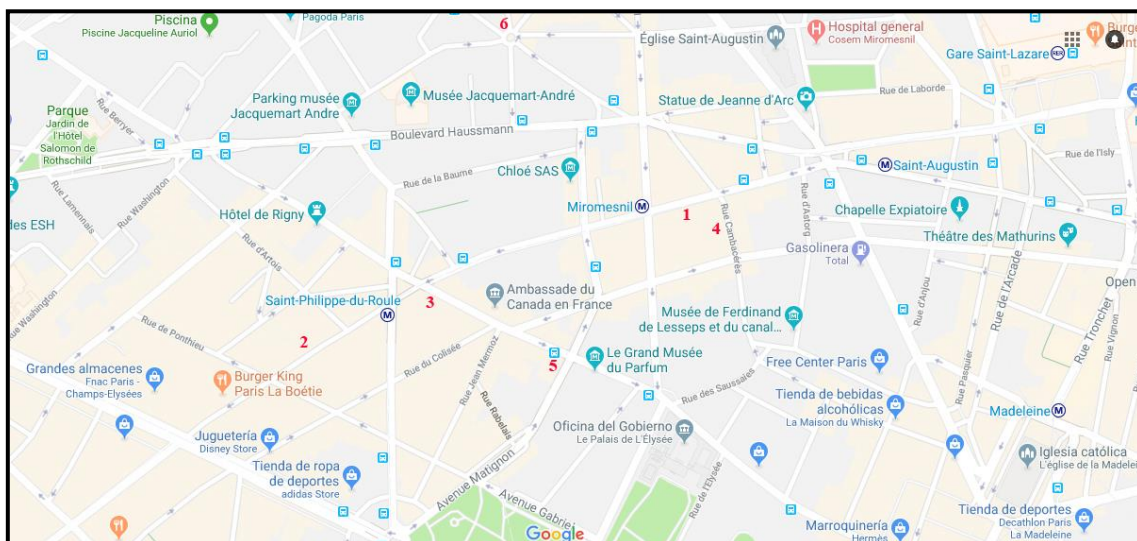
²⁵² Vegeu “Joan Miró i Mont-roig: el xiscler de l'oreneta (1930-1983)” de Martí Rom (Arola Editors, 2018), pàg. 312.

LOCALITZACIONS

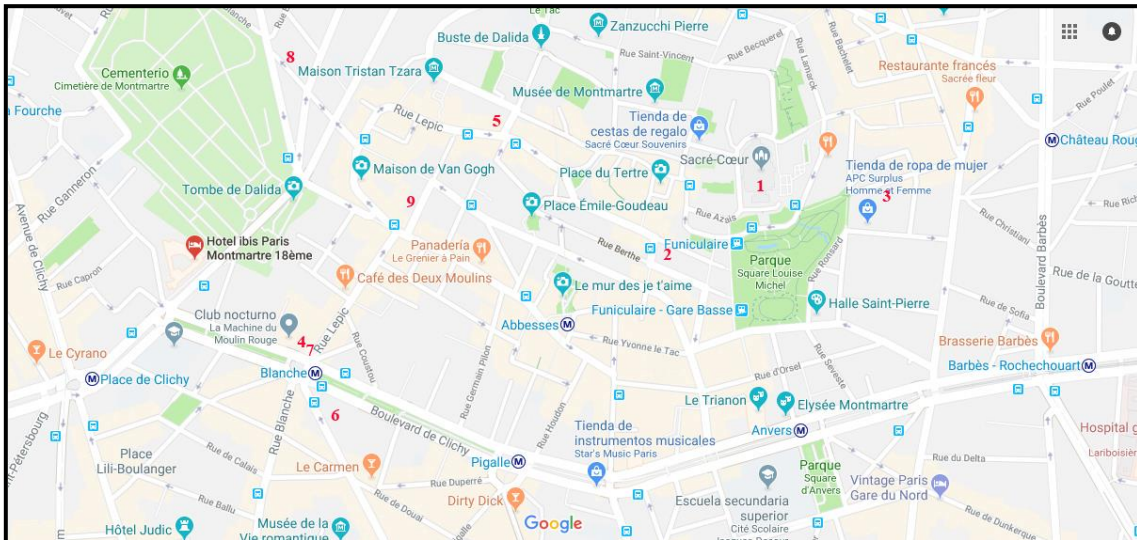

- 1: La Grande Chaumière, 14 rue de la Grande Chaumière
- 2: Closerie des Lilas, 171 Boulevard du Montparnasse
- 3: Bulevard Raspail
- 4: Bedel, 2 rue Véronèse
- 5: Hôtel Récamier, 3b Place Saint Sulpice
- 6: Hôtel Delambre, 35 rue Delambre
- 7: La Rotonde, 105 boulevard du Montparnasse
- 8: Hôtel Innova, 32 boulevard Pasteur
- 9: Taller, 45 rue Blomet
- 10: Metro Volontaires
- 11: Hôtel Namur, 39 rue Delambre
- 12: Ball La Grande Chaumière,
- 13: “Bal Bullier”, 31 avenue de l’Observatoire
- 14: Restaurant de les Mille Colonnes, rue de la Gaîté 20
- 15: (Miró) Hôtel de la Haute Loire, 203 bulevard Raspail
- 16: Taller d’André Derain, 13 rue Bonaparte
- 17: Primer pis de Hemingway, 74 rue Cardinal Lemoine
- 18: Le Caméléon, 146 bulevard Montparnasse
- 19: Cafè Jockey, 148 bulevard Montparnasse
- 20: (Miró) 10 rue Berthollet
- 21: 54 rue Château
- 22: Segon pis de Hemingway, 113 de Notre Dame des Champs

- 23: Pis d' Ezra Pound, 70 de Notre Dame des Champs
- 24: Au Nègre de Toulouse, 157 boulevard du Montparnasse
- 25: Shakespeare & Co., 12 rue de l'Odéon
- 26: American Center, 107 de boulevard Raspail
- 27: Bal Nègre, 33 rue Blomet
- 28: Bar Dingo, 10 rue Delambre
- 29: Tennis, boulevard Arago
- 30: Galerie Pierre, 13 rue Bonaparte
- 31: Gimnàs del 26 rue Pontoise
- 32: Pis de Getrude Stein, 27 rue de Fleurus
- 33: Pis de Hadley Richardson (primera esposa de Hemingway), 35 rue de Fleurus
- 34: Galeria Vavin-Raspail, 28 rue Vavin
- 35: Pis de Hadley Richardson, 98 boulevard Auguste Blanqui
- 36: Studio des Ursulines, 10 rue des Ursulines
- 37: Pis de Luis Buñuel, 39 rue Pascal
- 38: Pis d' Alexander Calder el 1926, 22 rue Daguerre
- 39: Pis d' Alexander Calder a partir del 1928, 7 rue Cels
- 40: (Miró) 3 rue François Mouthon
- 41: Bistrot La Grenouille, 28 rue des Grands Augustins
- 42: Taller de Picasso, 7 rue des Grands Augustins
- 43: Restaurant "Le Catalan", 25 rue des Grands Augustins
- 44: Café de Flore, 172 boulevard Saint-Germain
- 45 : Lipp, 151 boulevard Saint-Germain
- 46 : Deux-Magots, 6 place Saint-Germain des Prés
- 47 : (Miró) 98 del boulevard Auguste Blanqui
- 48: Cafè Sourire, 15 rue de la Santé
- 49: Crémerie Chaude, 96 Boulevard du Montparnasse
- 50: Magatzem Lefebvre-Poinet's, 2 rue Brea
- 51: Botiga de la "Grande Chaumière", 145 boulevard du Montparnasse
- 52: (Miró) Hôtel Pont-Royal, 7 rue Montalembert
- 53: Galerie Maeght (Adrien Maeght), 42 de la rue Bac
- 54: (Miró) Hôtel Mont-Thabor, 4 rue du Mont-Thabor

- 1: Pis Picasso, 23 rue de la Boétie
- 2: Galerie La Licorne, 110 rue de La Boétie
- 3: Galerie Georges Bernheim, 109 rue du Faubourg Saint-Honoré
- 4: Galerie Pierre Colle, 29 rue Cambacérès
- 5: Galerie Georges Berhneim, 83 rue Faubourg Saint-Honoré
- 6: Galerie Maeght (Aimé Maeght), 13 rue Téhéran

- 1: Sacré Coeur
- 2: Pis de Max Jacob, 17 rue Gabrielle
- 3: Cafè Saboyarde, rue Muller
- 4: Moulin Rouge , 82 boulevard de Clichy
- 5: Moulin de la Galette, 83 Rue Lepic
- 6: Pis d'André Breton, 42 rue Pierre Fontaine
- 7: Cafè Cyrano, Place Blanche, 82 boulevard de Clichy
- 8: "Cité des Fusains", 22 rue Tourlaque
- 9: Studio 28, al 10 rue Tholozé